



BIBLIOTECA
FVNDAȚIVNEI
VNIVERSITARE

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA *18811 Dublet*

INVENTAR *27232*

n
n
s

SCRITORII ROMANI
CONTEMPORANI

N. IORGA

J. 358



OAMENI CARI
AU FOST

14

* * * *



FUNDATIA CENTRULI LITERARIE

OAMENI CARI AU FOST

S'A TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, CINCIZECI
DE EXEMPLARE NEPUSE IN COMERT,
NUMEROTATE DELA 1 LA 50

~~Inv. A. 11. 036~~ N. I O R G A

OAMENI CARI AU FOST



24232



BUCUREȘTI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

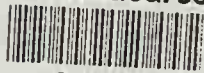
1939

c/953

1956

DIBLIOTECA GENERALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 18811 ~~Dublet~~
Inventar 27232

RC189/04

B.C.U. Bucuresti

C27232

7510

I

UN BĂTRÂN EROU: AXENTIE SEVER

În spitalul săsesc din Braşov, foarte sărac și cam uitat de toată lumea, a murit frumosul bătrân ce a fost Axentie Sever, una din căpeteniile Românilor în mișcarea dela 1848.

Ioan Axentie Sever era un fiu de țaran din Frâna. A învățat la Blaj începând a da încă de pe băncile școlii dovezi de puternica-i simțire pentru neam și de marea lui energie în sprijinirea ideilor sentimentelor sale. În «patruzeci și opt» era un tânăr de douăzeci și șapte de ani. La izbucnirea agitației revoluționare nu se afla în Ardeal, ci în țară, unde Treboniu Laurian îl făcuse profesor de latină și română, la Colegiul Sf. Sava, cred. Era de înainte câștigat pentru cauza neatârnării naționale. În împrejurimile Bucureștilor ca și în Oltenia el merse prin sate propovăduind robilor noua evanghelie de libertate pe care el o va fi înțeles altfel decât domnișorii franțuziți dela București.

Silit a se întoarce în Ardeal după neizbânda Republicii de vară a României muntene, el s'a dovedit aici,



unde mediul era altul și se găseau săteni cu inima tare și cugetul îndrăzneț, om de faptă. A fost printre cei ce s'au luptat în Munții Apuseni. Și, când valurile tulburate se potoliră, a fost iarăși printre aceia cari au răspins orice răsplată personală din partea Impăratului, cerând numai pentru toți ai săi, frații de sânge și ostașii săi în luptă pentru drepturi și demnitate, o stare de lucruri nouă și despăgubiri pentru toate cele îndurate. Altfel, și-a păstrat toată credința către Impărat, pe care, în același an 1852, îl primi în țara Moșilor, la muntele Găina, ca unul din reprezentanții cei mai îndrituiți ai poporului românesc.

Imprejurările neașteptate dela 1867 îl smulseră din viața politică. Deși nu era încă bătrân, el se dădu la o parte, ciudos, amărît, neîmpăcat, zdrobindu-și ultimele nădejdi.

În jurul lui se organiza viața culturală românească, se dădeau lupte prin ziare pentru pasivismul de protestare sau activismul de înfruntare a dușmanului în instituțiile Statului celui nou; pentru el toată această dezbateră, toată această mărunță muncă roditoare nu avea însemnătate. Era printre uriașii fulgerați cari nu vreau să se târască în brânci după ce străbătuseră biruitori pe culmi. Ca o umbră albă trecea prin cărările singuratece ale primblărilor bătrânului Brașov chipul lui puternic, de învins al soartei care nu se dă biruit de oameni.

Până ce la urmă energicul corp eroic se culcă pe perna spitalului străin și boala trase lacătul odăiței sale de pomană. Rar, prieteni puteau pătrunde; pe lângă

«sensaționalii» Români de dincoace, venea câte unul de dincolo, un bătrân de vârsta lui, cu care se puteau întinde sfaturi lungi despre lucrurile ce nu mai sunt și nu vor putea să mai fie niciodată. În viața prozaică a gălcevilor brașovene, se deștepta totuși un fior când se auzea că a venit cutare din cutare loc depărtat la Axentie. Astfel a fost, când din Blajul pe care-l părăsește așa de rar, alt bătrân alb din vremea visătorilor și eroilor se desprinsese pentru a veni lângă patul dela spitalul săsesc din Brașov și, ochi în ochi, fără lacrimi de prisos față de aspra fatalitate a vieții, canonicul Ioan Moldovan, alt neînduplecat și neîmpăcat, alt suflet în zale de oțel, vorbi îndelung cu bolnavul despre ce numai ei amândoi știau, și astăzi știe unul singur.

Din Panteonul viu al bătrânilor celor mari, așa de puțiai, s'a mai desfăcut, în această clipă, unul.

6 August 1906

II

UNUL DIN ULTIMII MARI BOIERI DE NEAM: ȘTEFAN GRECIANU

Cu Ștefan Grecianu, mort la vârsta frumoasă de optzeci și patru de ani, dispăre unul dintre cei mai bătrâni în mijlocul bătrânilor, unul dintre cei din urmă reprezentanți ai acelei generații încă fericite din anii 1860, care amesteca totdeauna, cu orice slăbiciuni ome-nești, dragostea cetitului, plăcerea pentru colecțiile științifice, râvna de a scrie pentru a îmbogăți cunoștințele despre trecutul nostru, simțirea pentru neam și țară.

A fost un mare proprietar, și poate nu unul dintre cei mai miloși și gata la jertfe — toată acea generație de tineri Români din părțile muntene a fost interesată și doritoare de avere tot mai mare. Nu știm cum va fi fost ca tânăr, dar la bătrânețe se spunea pe urma lui că e prea mult legat cu sufletul de banul său și de pământul său: ospitalitatea lui Grecianu era totdeauna zimbitoare, ca a unui boier adevărat, dar mult mai puțin largă. Dacă, mergând la țară la dânsul, mân-caseși bine de-acasă, era și mai bine decât altfel. Dar,

cel puțin ce-ți dădea era din al lui, pe când la atâția Sardanapali ai ospitalității orientale prânzești din banii lui Mochi Fișer și ai consoților săi.

A făcut politică. Se poate să nu facă politică în România cineva care se bucură de mai multe milioane și care, înrudit cu scriitorii bisericești și istorici din vremea lui Vodă-Brâncoveanu, s'a mândrit totdeauna că are sânge de-al Brâncoveanului, ba chiar, mai departe în genealogie, de-al lui Mihai Viteazul el însuși?

Politica lui însă nu însemna mare lucru nici pentru el, iar pentru alții și mai puțin.

Tânăr încă, abia întors dela studii, Grecianu a început să tipărească. Firește că activitatea lui științifică a fost în legătură cu descendența-i boierească și domnească. Despre Radu Greceanu, cronicarul, despre Vodă-Brâncoveanu se ocupa el înainte de orice alte personaje din istoria țării.

Dăunăzi a dat o ediție nouă a scrierii oficiale a lui Radu despre stăpânirea Domnului său.

Pentru aceste studii Ștefan Grecianu a făcut o culegere de o foarte mare bogăție privitoare la multe din neamurile mari ale Țării-Românești, și, cu documentele, copiile și notele sale, el putea fi privit ca neîntrecut în cunoștința genealogiilor muntene. Aceste hârtii vor rămânea, după cât știu, în stăpânirea Academiei Române, care pentru aceste lucrări, făcute stăruitor și pe ascuns de public, îl alesese membru de onoare al ei.

Urmașul lui Brâncoveanu și al lui Mihai Viteazul avea în el o tărie de trup și de suflet care-i vădea sângele cel bun. Te uimeai văzând pe acest octogenar cu

fața osoasă și profilul de șoim, cu glasul încet, strâns, zugrumat de astmă, vorbind ceasuri întregi, amintindu-și sigur multe lucruri mărunte, din veacul pe care-l trăise în mare parte și din cetirile sale, făcând drumuri lungi și rătăcindu-se războinic la cine nu-i făcea după voie și nu-i umbla după poruncă.

Mai bun la suflet, mai puțin politicoș, — ce îndelung îți strângea mâinile înainte de a-ți arunca săgeata unei notițe răuvoitoare! —, mai darnic pentru știința țării și mai părintesc pentru sătenii săi —, căroră știa totuși să li dea hrana cuvenită în zilele lor cele grele, — Grecianu ar fi întrupat pe adevăratul boier de viță, cu spiritul hrănit de tradițiile sale familiare și de o aleasă cultură căpătată în Apus, tip a cărui dispariție treptată n'o putem regreta în de ajuns.

8 August 1908

III

D. M. STURDZA

A murit la Dieppe Dimitrie M. Sturdza, al doilea fiu al lui Mihai-Vodă, Domn al Moldovei.

Făcuse în tinerețe studii bune, împreună cu fratele său Grigore și cu Mihai Kogălniceanu, la Lunéville, sub conducerea abatelui Lhommé, un bătrân cleric de toată bunătatea, fost preceptor al tatălui lor, și apoi la Berlin. Din aceste studii Mihail Kogălniceanu a ieșit un om genial, cel mai mare conducător cultural și politic pe care l-au avut Români în epoca modernă; Grigore Sturdza, cel mai mare dintre beizadele, s'a întors ca un iubitor de știință, în problemele căreia s'a cufundat și în visările căreia s'a pierdut, și ca un îndrăzneț în politică, pe care o făcea, neapărat, — nefiind decât un om distins, și nu unul superior, — potrivit cu tradițiile clasei boierești și cu interesele familiei, am zice: ale dinastiei sale.

Dimitrie Mihail Sturdza n'a fost decât un gentleman cu creșterea desăvârșită și proprietarul unei mari, unei foarte mari averi. Tatăl său a murit între străini fiindcă nu-i plăcea să trăiască în Moldova, care voise să-l

gonească la 1848, care-l lăsase să plece la 1849 și care n'a voit să și-l aducă înapoi, domnește, la 1859; el, fiul, n'a simțit niciodată dorul de țară și dragostea de neam.

Reprezentant tipic al acelei aristocrații române care, din dorința unei vieți ușoare și plăcute, din deprinderea cu toate rafinările moderne, din cunoașterea perfectă a limbii franceze, din înrudirea căutată cu nobilii Apusului, coborâtori din cruciați, s'a confundat cu totul în categoria de nobili și bogătași din toate neamurile cari-și petrec viața între Paris, Coasta de Azur și locurile de băi vestite și cari-și hrănesc spiritul cu ziarul francez cel mai scump și cel mai nou roman parizian, Dimitrie M. Sturdza, în străinătate: principele D. M. Sturdza, a lăsat în sama vechililor și arendașilor imensa-i avere de moșii, păduri și palate din țară și a trăit, în aier de mare și înaintea valurilor, — care nu-i vorbeau de lupta firească pentru orice viață din lumea largă, — mai mult la Dieppe.

Acolo a murit. Avea nouăzeci de ani. Cine ar fi crezut? Numai anii de muncă trec greu.

...Dar se cunoaște că au trecut!

24 August 1908

IV

GHEORGHE CHERNBAB

Moartea prefectului de Iași Gh. Chernbah ni amintește că în tinereță el a făcut versuri vioaie și spirituale, pe care le iscălea « Gheorghe din Moldova ». A colaborat la « Revista Nouă » a lui Hasdeu, care-l prețuia mult. De un timp, lucra la foaia literară a lui Stere, pe care-l reprezinta ca prefect. O sarcină de sigur nepotrivită cu dânsul, căruia-i plăcea o viață fără griji, ocupată cu lectura.

Când rămăsese încă om neatârnat, Chernbah era însă un om de societate foarte plăcută, un spirit liber și îndrăzneț și un bun prieten. Confiscat de politica de partid, a dispărut din lumea literară și a uitat cu totul de vechile sale legături.

Acei cari au păstrat amintirea lor, regretă moartea lui înainte de vreme.

27 Septembrie 1909

V

VICARIUL GHERASIM DOMIDE

Vicariul Gherasim Domide, care se duce dintre noi, a fost unul din luptătorii în procesul Memorandului. Fire deschisă și veselă, om popular, cu foarte mulți prieteni, el era tipul preoțimii românești din generația mai veche, al « popei român » care cu voie bună mergea și la bucuria și la petrecerea altora și la slujba, la munca, la lupta, la martiriul său.

Pentru Bistrițeni, părintele Domide a făcut foarte mult. Fără dânsul ei n'ar avea, în locul vechii biserici de lemn, frumoasa clădire de piatră de astăzi, din care s'a scos spiritul străin și puterea străină.

Multă vreme nimeni nu va putea privi zidurile ei înalte fără a se gândi la bunul părinte Domide: la vorba, la gluma, la râsul, la isprava lui.

9 Decembre 1909

VI

EUGENIU VOINESCU

O pierdere pentru arta română.

Pictorul Eugeniu Voinescu, singurul care a dat picturii românești marine studiate și pline de înțelegere, de poezie, a murit în București, la o vârstă înaintată.

Voinescu era fiul consulului grec din Iași. El însuși a fost consul la Odesa, unde a cunoscut și frumuseța măreață a Mării Negre și dibacea ei înfățișare în pânzele unui Aivasovschi.

Căsătorit cu fiica poetului Gheorghe Sion, Voinescu era o fire blândă, o natură aleasă, cu un fin simț pentru frumuseță, un om de o societate plăcută.

A-l întâlni era o plăcere pentru toți acei cari ajunseseră cumva în legătură cu viața izolată a acestui om de o sănătate șubredă, cu sufletul jignit de nedreptăți, oficiale și particulare, care i s'ar fi putut cruța.

Tablourile lui sunt risipite. O plajă, un val de mare, o noapte de furtună se află la mine, și ele-mi vor aminti pe omul amabil și bun care mi le-a dăruit.

13 Mai 1909

VII

IOAN STRAVOLCA

Profesorul Ioan Stravolca de la Universitatea din Iași, Oltean de naștere, își făcuse studiile în Belgia. Numit profesor de fizică, el a ocupat postul său un lung număr de ani, știind să păstreze, și după încheierea studiilor fiecăruia, cele mai bune legături sociale cu elevii săi. A fost și director al Școlii Normale Superioare, și toți cei ce au petrecut anii lor de Universitate în această instituție își aduc aminte de felul plin de tact și de o generoasă înțelegere a însușirilor și defectelor tinerețului cu care el își îndeplina misiunea. Membru al partidului liberal, el candida și dăunăzi pentru locul de senator al Universității din Iași. Corect în înfățișare, în graiu, în relațiile sale de tot felul, Stravolca era, oricare ar fi fost valoarea lui științifică, dintre profesorii cu chemare cari nu se înlocuiesc ușor.

Februar 1910

VIII

NICOLAE BALMOȘ

O veste tristă vine din Bucovina. Ajutorul de primar N. Balmoș, fratele Părintelui egumen dela Suceava, a murit năprasnic.

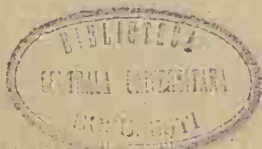
Balmoș, un om voinic și chipeș, știa să împace datoriile de slujbaș cu acelea pe care le avea față de neamul său, de care nu s'a rușinat niciodată. Era și un om cu autoritate și un om popular.

Și mai avea o însușire: nu era dintre cei cari au batjocura pe buze.

Pentru toate aceste însușiri va fi regretat de Românii bucovineni și de câți alții l-au cunoscut.

1 Ianuar 1910

27232



IX

GENERALUL C. I. BRĂTIANU

Generalul Brătianu, care s'a stins la București, câtva timp după ieșirea la pensie, fusese unul dintre cei mai culți ofițeri ai armatei noastre. Avea o cultură literară întinsă și-i plăcea citațiile.

Timp mai îndelungat conducător al Institutului geografic, el a lăsat mai multe lucrări de oarecare valoare. Stăruia mult pentru ideia, a cărui realizare ar aduce în adevăr, cu cheltuieli mari, și mai mari foloase, a cadastrului.

Generalul avea simpatii și antipatii foarte accentuate și se arunca în polemici nedrepte fără a putea păstra măcar măsura. Ele au făcut mult rău reputației sale. Silit de o boală de urechi a părăsi oastea, a păstrat și mai departe toată iubirea pentru dânsa.

11 Ianuar 1910

X

GRIGORE ȘTEFĂNESCU

Dintre membrii Academiei se mai duce unul, care era bătrân numai în numărul anilor — 73, zice necrologul, — dar altfel avea toată puterea fizică, toată hărnicia, toată pasiunea unui om mult mai tânăr. În ușurința cu care pleca la congrese și făcea fără osteneală drumuri lungi, în regularitatea cu care venea la toate ședințele adunării, — dela Universitate plecase de mult, — în vioiciunea cu care urmărea toate manifestările vieții publice —, în Iunie el presida în București meetingul « Ligei » împotriva silniciei din alegerile de peste munți, — în nervositatea cu care-și manifesta simpatiile și antipatiile, la care niciodată n'a renunțat, se simțea, dacă nu tinereț*a lui*, măcar nebiruita tinereț*a* a unei epoce ferice, peste reprezentanții politici și culturali ai căreia bătrâneț*a*, socotită, prudentă, practică, nu s'a putut înstăpâni pe deplin niciodată.

Grigore Ștefănescu are o lungă carieră de om de știință, amestecat, ca mai toată lumea la noi, din când în când și în împrejurările politice. A ocupat mulți ani

catedra de geologie la Universitatea din București, a fost și rector,— și un bun rector, cinstit, gospodar și părintesc față de studenți, — a făcut parte din Corpurile Legiuitoare, și până în ultima zi a păstrat grija unui Muzeu de geologie pe care-l atingeau adesea, spre marele lui năcaz, care nu zăbovea cu desmînțirea cea mai aprinsă, criticile tineretului. A scris mult, și manualul lui de Geologie l-au avut în mâni atîția dintre școlarii învățămîntului nostru secundar, până ce l-au înlocuit alte cărți, mai apropiate de actualul nivel al cunoștințelor.

Nu i-a lipsit norocul în descoperiri pe care nici adversarii lui nu i le tăgăduiesc.

Acești adversari aveau mai multă știință decît dînsul, dar, cînd ei făceau să reiasă deosebirea, uitau un lucru, care trebuie să înrîurească judecata oricui. Grigore Ștefănescu făcea parte dintre acei oameni cu nesfârșită iubire pentru cultură, cu nobil entusiasm pentru specialitatea lor, cu o înțelegere pentru nevoile intelectuale ale unui neam ce trece peste marginile unei singure științe, cari, întorși din străinătate, au adus cu dînsii, ei cei dintâi, interesul pentru cunoștințele înalte, pentru explicațiile superioare, pentru concepțiile dominante ale lumii. Nu s'au închis în laboratorii, nici în biblioteci, ci, pe toate căile, prin conferințe, prin cursuri, prin convorbiri, prin cărți, manuale de școală, reviste, ziare au trezit societatea la o viață potrivită cu civilizația modernă. Ce greutăți au întîmpinat, putem judeca după acelea care astăzi încă se întîmpină. « Revista științifică a lui Ștefănescu și Aurelian a luptat ani de zile ca să se poată menține între neînțelegători, și

numai după cele mai mari jertfe de timp și de bani redactorii ei au trebuit să renunțe la o publicație instructivă și senină, de felul căreia și astăzi am dori să avem una. Numai cât dorința de a folosi celor cu o neîndestulătoare cultură a slăbit simțitor de atunci, și specialiștii mai mult sau mai puțin bine instalați stau prea sus pentru a vedea în ce necunoștință trăiește încă poporul lor.

Aceste lucruri trebuie amintite înainte de orice, de câte ori unul din cei dintâi luminători științifici ai societății noastre românești ne părăsește.

1911

XI

PROFESORUL AGURA

Intre reprezentanții străini cari se puteau aștepta mai puțin la serbările din Iași a fost de sigur acel al Universității din Sofia. Nu din vina noastră. Am dat Bulgarilor pribegi pentru cauza culturii și libertății lor naționale un singur adăpost: toate școlile noastre, ba chiar acele locuri în funcții, mai de jos și mai de sus, care i-au ajutat să trăiască până în clipa când au putut să lupte fățiș pentru învierea patriei. De atunci orice progres al lor ne-a bucurat, pentrucă adesea era un rol al săminței aduse de pe aceste plaiuri care au dat totdeauna și hrană pentru alții. Aspirațiile lor naționale de reîntregire ie-am înțeles și le-am aprobat de atâtea ori, chiar când realizarea lor putea fi în dauna siguranței noastre. I-am încredințat numai că, dacă nu voim să trecem peste hotarul cucerit prin mii de vieți căzute întru apărarea demnității și drepturilor noastre, nu vom lăsa pe nimeni să-l încalce. Se pare că nu era de ajuns.

Ce puteam face mai mult?

Oricât de nedrepti ar fi fost vecinii noștri de peste Dunăre, nu le păstrăm nicio dușmănie. Ne-am bucurat deci sincer când am văzut între noi pe reprezentantul culturii lor mai tinere, și cu atât mai mult, cu cât el era pentru atâția o veche și iubită cunoștință, care se întorcea, bătrân, gârbov de ani, ruinat de boală, ca să aducă un prinos pe care niciunul din conașionali săi nu l-ar fi oferit dintr'un cuget așa de deschis și cu o inimă așa de voioasă.

Agura a trăit cu noi jumătate din viața sa, cea mai veselă și mai plăcută pentru dânsul, dacă nu și cea mai de preț pentru alții. Când s'a dus în Bulgaria, pleca dela noi unul dintre ai noștri, și noi suntem duiosi la despărțire. Acolo și-a luat soție din neamul său, și în mediu bulgăresc de familie, de societate, de cultură a trăit de acum înainte, ajuns profesor de Universitate și ministru, fostul pedagog, dascăl de liceu și magistrat din România. Dar de noi n'a uitat niciodată, căci prea eram strâns legați de cei mai luminoși ani ai vieții lui. Această bună și credincioasă amintire și-a dovedit-o și prin culegerea de documente slavo-române pe care o publica, acum aproape douăzeci de ani, în « Sbornicul » din Sofia, cu colegul său, învățatul filolog Miletici.

Cuvântarea lui festivă a fost ascultată întâiu cu oarecare curiozitate și neîncredere. Apoi, când a amintit vechea datorie de împrumut a culturii europene, de dărnicie a ospitalității, ceva s'a mișcat în inimile noastre, și sala a aplaudat călduros. Măcar de un lucru eram convinși: că unul care cetește aceste rânduri, scrise de dânsul, ne iubește, ne iubește cu adevărat.

Dar cât de grea a fost pentru el marea dovadă de iubire ce ni-o dăduse bătrânul înalt, alb, roșu la față, cu spinarea adusă, cu mâna ușor tremurătoare! Greu bolnav, sigur de o moarte apropiată, el se pusese pe drum ca să vie la noi, la tineretea lui, la învățătura lui dela început, la obârșia sufletului său. Se ridicase din pat ca să se înfățișeze Regelui înaintea căruia, Domn tânăr, stătuse el odată, pentru merite, ca școlar silitor. Cetia tare și iute, oprindu-se numai din când în când ca să tragă, printr'o ultimă silință a voinții eroice care face puterea poporului, său, încă o înghițitură de aier, de viață, de putere. Isprăvi, primi strângerca de mână a Suveranului și, tăcut, se așeză la locul său, fără a mai privi în jur. Iși făcuse datoria, își împlinise jertfa. Și era foarte bucuros de aceasta. Poate se gândia la ai lui de acasă, soția, fetele, la băiatul plecat pentru studii, la toamna rece a Balcanului.

Oricum, era în sfârșit la Iași, văzuse Universitatea, vorbise; îi strânsese mâna nesigură un Rege care fusese odată Domnul său. Peste câteva ceasuri, în clipa când dela dânsul îi venea darul « Stelei României », bătrânul dormea liniștit.

Era acasă, și numai trupul trebuia adus între ai lui.

Au venit să-l ridice dela biserica Bunei Vestiri rectorul Universității din Sofia și acel tovarăș de studii românești, d-l Miletici.

Au vorbit amândoi, prietenește de sigur, dar nu ca dânsul. Ei n'au crescut între noi, nu s'au așezat la masa noastră, n'au vorbit în graiul nostru. Noi am dat slujbă de Mitropolit, coroane oficiale, onoruri militare, înto-

vărăşire de profesori ai Universităţii. Suntem mulţămiţi că am făcut tot ce se putea aştepta dela noi faţă de prietenul pierdut.

Acum el lua cu dânsul la Sofia, şi până în fundul pământului bulgăresc, în care a curs adânc sânge de al nostru, desrobitor, cele trei colori ale României. Cei cari le vor vedea acolo, n'au de ce să se supere: ele înfăşură un ultim omagiu faţă de acela care n'a crezut că pe ruinele recunoştinţii se poate clădi cel mai bun patriotism. Şi poate că măcar atunci nu vor gândi cu sete la ceasul când ni-ar putea trimete colorile lor în steagul unei oştiri năvălitoare. Spiritul aceluia care cu câteva ceasuri înainte de moarte a rostit cu durere cuvintele: « De ce nu voiţi să ne fiţi prieteni? » îi va fi oprit dela aceasta.

XII

GENERALUL GHEORGHE MANU

Generalul Gheorghe Manu lua parte, acum câteva săptămâni numai la o ședință a Academiei în care era vorba de împrejurări în care și părintele său, Vornicul Ioan Manu, fusese amestecat. Părea în cea mai deplină sănătate. În hărțuicile dintre cele două cete de boieri și parveniți « conservatori », se puneau în el, și de o parte și de alta, dar mai ales de aceia cari sunt siliți a-și căuta prietenii în toate părțile, anume speranțe. De fapt, răposatul fost prim-ministru avea aderenții săi personali, mai ales în Teleorman, unde era sediul său politic.

Ar fi greșit să se spuie că nu făcea politică de o bucată de vreme. O făcea cu tot sufletul, urmărind, nu numai cu luare aminte, dar cu pasiune, ceea ce se petrece în tabăra, unde odată, scurtă vreme, și el fusese comandant suprem. Și ce uitase mai puțin era acest lucru. Prin prezidarea de dânsul a Consiliului de miniștri într'un anume moment al rivalităților personale care formează însăși istoria partidului conservator, el își

încheiase totodată cariera politică. Să rămâie în această calitate-i era greu; să se întoarcă, imposibil.

Și altfel, cu temperamentul său, îi cădea foarte greu să aibă un rol activ. De o parte era P. P. Carp, căpetenia junimiștilor urâți de dânsul, care ajunsese, după șaptezeci de ani, unde dorise să fie o viață întreagă, de alta, Take Ionescu, care doar pentru atâta trăia: ca să fie, cândva, oricând, cu oricare, supt orice formă prim-ministru. Și astfel, lângă resignarea maiestoaasă și zimbitoare a altui mazil, G. Gr. Cantacuzino, stătea neîmpăcata retragere posomorâtă a generalului.

Din lunga lui activitate se va reținea rolul de odată în reorganizarea armatei și o absolută integritate politică, pe care n'o știrbea nicidecum grija clientelei.

23 Mai 1911

XIII

GENERALUL BUDIȘTEANU

A fost dus la mormânt trupul generalului C. Budișteanu, unul din eroii Războiului, dela care avea o amintire *vie*, am zice, în glonte care-i scormonea carnea, înnoind vechile dureri.

Generalul a fost în fruntea Ligii Culturale, căreia îi adusese gloria numelui său și un bun suflet de împăciuire și prietenie. Să dea mai mult nu putea din cauza unei sănătăți totdeauna șubrede.

Prin singura cercetare de către dânsul a ședințelor săptămânale aducea o mare jertfă.

Ofițerul fără frică a fost un cetățean cinstit și corect, mai presus de orice comparație. Prins și el în mișcarea unui partid de interese, el nu i-a cerut nimic și abia a consimțit să primească onoruri care de obicei nu merg către cea mai perfectă onoare. A presidat Senatul cu liniștea unui om pe lângă care patimile cele mai furioase și apetiturile cele mai triviale trec fără să-l aprindă și fără să-l murdărească. Și va fi părut dese ori curioasă de-asupra figurilor de petrecători obosiți, de intriganți

cu ochii de lup, de șireți cu clipociri de păsări nocturne și de sătui tronând în sănătatea stupidității lor mulțămite, această uscată și palidă față de mucenic tăcut al durerii pentru țară.

A lăsat banii înmormântării sale. O mie de lei, și n'a vrut mai mult nici dela prietenie, nici dela recunoștință. A cerut și a trebuit să aibă carul cu care se duc la groapă țărani, și nicio floare, mai ales niciuna de retorică.

N'a vrut cununi de flori false acela care câștigase cu prețul vieții o cunună trainică de lauri adevărați. Părerea de rău a tuturor oamenilor de bine l-a întovărășit însă în cel urmă drum tăcut pe simplul viteaz care ne-a lăsat, ducându-se cu tristă solie către accia ce au murit de mult lângă el, în fața dușmanului.

29 Decemvrie 1911

XIV

GABRIEL MONOD

Și într'o țară mare, cu veche și strălucită cultură, plină de talente și de glorie, moartea unui om mare prin onestitatea lui e ca o pierdere națională.

Și astfel a privit multă lume din Franța trecerea din viață a lui Gabriel Monod.

A fost un profesor bun la școala de Inalte Studii, unde mulți Români s'au bucurat de învățământul lui ca și de afecțiunea lui distinsă. A scris studii pătrunzătoare asupra epocii merovingiene. A condus ani de zile « Revue Historique » și a fost la « Revue critique » unul dintre cei dintâi. A caracterizat în frumoase pagini de proză fruntași ai cugetării franceze ca Renan și Taine. A îngrijit cu pietate de memoria lui Michelet, marele poet romantic al istoriei. A lăsat despre războiul franco-german pagini splendide, pline de durerea patriotului și de reprobarea omului cult împotriva unei colosale distrugerii de civilizație. A introdus la Francezi, în ciuda resentimentelor înfrângerii, chiar metodele germane de cercetare istorică minuțioasă și sigură.

Și, dela un răstimp, glasul acestui savant discret, cu ochii oboșiți de vegheri, s'a auzit tare în mijlocul patimilor. Nu pentru ambiția sa, de care era absolut incapabil, ci pentru nobila și marea ambiție de a se repara, — așa judeca el —, o nedreptate ce i se părea că ar putea atinge onoarea Franciei înaintea umanității. Cei cari-l cunoaștem și-l serbătoriam acum câțiva ani, împotriva modestiei sale, nu ne-am mirat de această « ieșire » a bătrânului nostru profesor. Era în firea lui Gabriel Monod, urmașul protestanților eroici gata a-și jertfi viața pentru credință, era o conștiință fără frică, și această conștiință nu putea să rămâie mută de câte ori credea că un adevăr trebuie mărturisit.

N'a avut notorietatea cea mare, după care nici nu umbla. Chiar cele mai frumoase din paginile sale nu vor găsi de acum înainte mulți cititori. Ne vom îndrepta însă spre ele de câte ori sufletul nostru, care a cunoscut și admirat pe al lui, va simți nevoia imperioasă de a-și reînoi ceea ce poate fi mai curat, mai uman și mai înțelept în cugetarea omenească.

D. GHICA

Traducătorul și adnotatorul lui Herodot era cel mai studios din fiii lui Ion Ghica. Făcuse studii serioase în Anglia. Avea cunoștințe întinse și adânci, pe care le-a dovedit și prin lecțiile făcute anul trecut la Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Amestecat și în viața politică, n'avea calitățile de ęnergie și spontaneitate care trebuie pentru a se impune.

1914

XVI

TEMISTOCLE BOCANCEA

A murit fostul primar al Rușilor în Cernăuți, Temistocle Bocancea. Om ciudat, exagerat, bolnav, el a fost totuși un bun și credincios Român.

1914

XVII

NICOLAE DOBRESCU

Soarta rea lovește și mai departe în puterile și speranțele unei generații întregi, care de sigur că mai are de îndeplinit o misiune.

Primesc, în momentul când se tipărește această foaie, prea târziu ca să pot lua parte și eu la punerea în pământ a elevului meu iubit și colaboratorului meu în atâtea privințe, vestea morții, înainte de patruzeci de ani, a bunului, cinstitului și harnicului profesor de Universitate Nicolae Dobrescu.

Fiu de țăran, numai el știa prin câte greutăți a trebuit să treacă pentru a-și însuși o mare cultură. Bursier al Universității din București, a făcut solide studii în Apus.

L-am făcut, pe rând, profesor la Teologie, membru corespondent al Academiei. Acuma — îl îngropăm.

Săracul Dobrescu, care spunea, plângând, că nu merită atâta suferință, ca unul ce numai bine a făcut tuturor!

La foaia aceasta¹ a lucrat în vacanța din 1907, când toți mă părăsiseră, făcând și bandele de expediție

¹ *Neamul Românesc.*

alături de mine; la cursurile de vară a alergat între cei dintâi.

Acum, — s'a isprăvit.

Dacă este după moarte vre-o simțire, prietenul plecat tânăr dintre noi se va ruga, aiurea, pentru dăinuirea puterilor noastre și pentru creșterea lor, — căci, după atâtea pierderi, am rămas așa de puțini!...

13 Iulie 1914

XVIII

PIU AL X-lea

Piu al X-lea a murit.

Simplu preot de sat în Veneto, el a ajuns zimbînd în dreapta și în stînga, nu pentru a măguli și a câștiga, ci fiindcă așa se deprinsese din practica simplilor săi poporâni. Și astfel fiul de vătășel, popa de sat a ajuns Pontifex Maximus și s'a așezat în Vatican, care a văzut în sacrele lui tainițe sfinți și criminali, asceți și desfrânați, filosofi și nebuni ai politicii, dar pușini oameni așa de omenești ca acest « părinte » de la Riese di Trevisano, care veni la conducerea sufletească a lumii catolice cu « Ave Maria », cu Toma de Aquino și cu știința mare de a purta practic conturi simple.

Cînd războiul fără lege și fără Dumnezeu a început pentru triumful brutalității în Europa, mulți se vor fi gîndit ca mine la un gest mare și simplu pe care-l putea face acest simplu din vremurile cînd papalitatea nu era un Stat și nici o idee de imperialism, între atâtea altele, pe această lume care n'a fost creată pentru niciun imperialism, — fie și al lui Dumnezeu, direct ori prin

urmașii Sfântului Petru, — ci pentru muncă, iubire și bucurie.

Și să fi văzut de sus din «loggia» binecuvântărilor dela Vatican o mână ridicându-se, blândă pentru cei credincioși și indignată, furioasă, purtătoare de fulgere împotriva acelor cari cu sânge rece osândesc sute de mii de oameni pentru triumful teatralei lor trufii, și împărțitoare de blăstăm, — cu vedenia, încă temută, a Iadurilor deschise, — pentru toți aceia cari ar trage și ar tăia în folosul nedreptății.

El putea s'o facă: la Riese lumea trăiește bine, și cine omoară e dus la pușcărie de jandarmi.

Și ce răsunet ar fi avut pe lumea aceasta întâia ex-comunicare ce ar fi venit în adevăr dela Dumnezeu!

Dar «părintele», ajuns Preasfântul Părinte, poate nici nu s'a gândit la aceasta. Ci a simțit, ca mulți alții, că nu mai e loc pe pământ pentru dânsul. Dând cale cine știe cărui Papă chiurasat și expert în melinită, el s'a dus la ai săi și la Dumnezeu, pentru a-i aduce o veste: că, după atâtea mii de ani ai luptei între Bine și Rău, tot Satan a învins!

10 August 1914

XIX

REGELE CAROL I

S'a întâmplat ceia ce tuturora li se părea cu neputință, așa de mult erau legate gândul și voința regelui Carol, liniștită și neînduplecată, de orice lucru se făcea de aproape cincizeci de ani în această țară. Regele Carol I, s'a stins pe acest pământ al României de care-l legase o misiune căreia-și consacrase viața întreagă. Țărâna noastră va acoperi pe Acela care, potrivit cu credințele sale nestrămutate, a muncit ca muncitorul cel din urmă, fără cruțare față de sine și fără drept de odihnă, pentru întărirea, înălțarea și mândria noastră. Și ea li va fi ușoară, cum e pentru accia cari s'au străduit mult și au suferit mult!

Căci, dacă viața aceasta a cuprins atâtea clipe mari, ea a cuprins și o suferință, ascunsă cu îngrijire de oricine, dar cu atâta mai puternică.

De ce să amintim evenimente pe care de mult istoria le-a săpat în paginile ei de aramă? Ar fi banalisarea acestui ceas unic, plin de recunoștință pentru trecut, de reculegere pentru viitor. În jurul unor momente ca acesta,

cel mai primit semn de pietate e al liniștii absolute, sacre.

Dar pentru oameni, nu pentru aceia cari până azi dimineață au fost supușii Săi, suferința aceasta nemărturisită decât înaintea lui Dumnezeu va face din Carol I-iu, rege al României, una din figurile tragice ale istoriei.

A trăit peste șaptezeci de ani fără altă tovărășie, fără altă comuniune de spirit decât a Datoriei. Zeul său pe pământ — și ce zeu nobil, ce zeu teribil! — a fost aceasta. În afară de dânsa n'a cunoscut nimic. Din vremuri foarte vechi ca ale Romei n'a existat om care, în mijlocul vieții, să se smulgă mai deplin din tot ce o alcătuește, pentru a trăi cu ochii reci fixați la o singură stea care nu poate apune: Datoria Sa de Suveran!

Și, odată, a simțit că *omul*, pe care se torturase să-lucidă, trăiește în el, că are amintiri de tinereță, vechi reminiscențe de câmpuri de luptă, că inima bate încă pentru lucruri de care eroic voise să se despartă. Și lumea a simțit: furtunoasă a început, în strigăte de mânie, să-l recheme la datoria lui — pe Dânsul...

Dacă a suferit?... Cu atât mai mult, cu cât nu putea altfel. O sfâșietoare dualitate morală se trezise în el. Nu poate fi mai crudă natura pentru un om, pentru un om bun și nobil care a făcut tot ce omenește se poate face ca să atingă culmile ei morale. Și nu poate fi Dumnezeu mai milos de cum a fost pentru Dânsul.

Regele Carol I se odihnește. Pace amintirii Regelui Carol! Pace, — până la ceasul Dreptății care, înduioșată, se va pleca asupra mormântului celui d'întâiu Rege al României, știind tot ce'a ce nu știm noi astăzi și simțind ce'a ce nu toți pot simți în acest ceas al Soartei!

27 Septembrie 1914

SĂPTĂMÂNA REGELUI CAROL I

Intr'o zi rece de toamnă, cu fulgi de zăpadă opriți în verdele adânc al brazilor, Regele Carol I, care se trezise pentru o nouă zi de muncă și de suferință, la cei șaptezeci și șase de ani ai săi, și-a plecat fruntea înaintea poruncii neînduplecate a Sorții. Sufletul său se ridicase către părinții săi cari au fost și numai trupul trecut prin primejdiile de războaie și prin aspre încercări ale vieții, în care sângele curge înlăuntru fără ca o picătură din el să se vadă, se odihnia în sfârșit, pentru acest ceas și pentru toate cele care vor veni după dânsul.

Am aflat toți vestea neașteptată. Primise și în zilele din urmă și vorbise mai limpede și mai hotărît decât totdeauna. « Eu nu sunt contra îndeplinirii idealului național românesc. Vreau să se știe că nu sunt contra. Dacă s'ar fi ținut al doilea Consiliu de Coroană, toți ar fi văzut-o. Să mergem însă înțelept, făcând toate lucrurile la ceasul lor ». Și altuia, care-i vorbea de cei cari-l așteaptă dincolo de munți, de dorul tuturor de a trece hotarul cu Dânsul în frunte, El îi zâmbia de o supraumană ferici- cire: « Da, în adevăr? Voiți să mergeți cu mine? Așteaptă: vreau s'o spun și Reginei ». Iar, peste câteva ceasuri,

Soarta lovia, ea ridica de-asupra acestui mare suflet oboșit toată grija viitorului, toată răspunderea hotărîrilor, toată sfâșiarea vechilor legături și instincte. Muria Carol I-iu, oprit brusc înaintea teribilei decisiuni. Și noi rămâneam uimiți, fără un cuvânt, fără o lacrimă. Ce sunt aceste semne ale durerii omenești când trece, cu ochii săi de ghiață, Destinul?

Am simțit numai un gol. Căci, la urma urmei, ce este moartea decât aceasta? La început, un gol, care măsoară întâiași dată ce fusese acel care a plecat; o tăcere, o prăbușire, un pustiu. Apoi aleargă duioase amintirile, bune și rele, unele aducând după dânsule plânsul cel mai duios, altele zâmbetul rătăcit din ceasurile fericite, tot ce ni-a lăsat cel care nu va mai veni înapoi niciodată; îl creăm din nou tot mai întreg, cât a fost pentru noi și cât știm că a fost pentru alții, îl creăm din nou din tot ce ni-a dăruit și ceia ce sufletul nostru restituie pentru a-i da din nou ființa de care neapărat avem nevoie. Și golul acesta îl simțiam întinzându-se prin această zi tristă de la un capăt al țării la altul. Steagurile negre ieșiau la fețești pretutindenea, fără nicio impunere. Măcar atâta lucru putea aduce fiecare. Să fi putut aduce mai mult!

Dacă Bucureștii ar avea un suflet, s'ar vedea la ceasuri de acestea. Și tot așa dacă l-ar avea toată această oficialitate pe care El a creat-o, ori măcar El a îngăduit-o. Dar — să trecem.

Orașul, cu tricolorul cernit în largul stradelor sale de căpetenie, așteaptă azi pe Regele cel nou. E un simbol al țării, al neamului care nu moare, această rază clară și caldă care trebuie să treacă în mijlocul bățăilor triste

ale miezului nopții. *Să fie întâiu ce'a ce se așteaptă și apoi cu toții ne vom pleca asupra sicriului acelu care a fost.*

Deocamdată se cântă la Mitropolie veșnica pomenire înaintea lui Dumnezeu pentru «adormitul robul său Carol I-iu Rege al României». Dela un arhieru la altul trece tânguirea, și pentru întâia oară acest nume care se rostia cu adânc respect și mândrie națională stoarce lacrimi; plâng bărbați în toată firea, lacrimi de acelea care nu curg pe obraji; ci sufletul le soarbe înapoi din ochii umezi. Afară, musica sfâșie aierul și clopotele orașului întreg vuiesc dela o zare la alta, pentru un suflet de Rege care înainte de a merge în lăcașul eroilor flutură în jurul nostru, plin de păreri de rău și de îndemnuri înțelepte. «Veșnica pomenire pentru Carol I-iu, Rege al României»... Din veac în veac va răsuna acest strigăt, când vom fi mai mulți, mai tari, mai mândri și urmașii noștri se vor gândi la Dânsul. Tare va striga glasul nesupus la bănuială al Istoriei, care știe și cu câte a avut să lupte un om: «Regelui Carol veșnica pomenire».

În jețul regal stă Regele nou. Are privirea omului care vede aiurea. A petrecut douăzeci de ani de ucenicie având în față pe acela care acum nu mai e, și simte că a moșteni înseamnă o durere întâiu și apoi o răspundere. Răspunderea Neprevăzutului, Incomensurabilului. Ce va fi? Ce va putea? Cu ce-L va ajuta Dumnezeu și pe Dânsul? Ce se va moșteni după El? Ce va gândi printre lacrimi despre părintele său copilandrul care cu ochii în pământ deapănă și el acum în urmă firul vremurilor? O conștiință a fost totdeauna Ferdinand al României,

dar acum ea se înalță, se lărgeste; ea se zguduie la atingerea cea d'întăi cu Viitorul care-i răsare plin de teribile întrebări ca Sfinxul în calea lui Edip. În jos, sunt flori și izvoare și cântece și locuri de odihnă dulce, Rege Ferdinand, — și uitare; în sus e Calvarul și Crucea, — și este Invierea și Înălțarea și gloria veșnică pentru Tine și pentru noi.

Acuma, faci Jurământul. Cameră, Senat, arhieriei, tribune pline de mulțime. De sigur că nu vezi pe nimeni anume. Vezi Cartea veche a credinței, vezi Crucea care spune numai de Suferință și Sacrificiu, și vezi din noi toți o singură icoană, mai sfântă decât toate formele religiei care ne unește, mai mândră decât Coroana de oțel spre care privești, mai măreață decât regalitatea Ta care începe. Patria! Și de aceia-Ți tremură glasul și cuvintele Ți se rup din suflet, pe care de azi înainte nu-l mai ai pentru Tine. Noi Ți l-am luat, întreg, pentru totdeauna. Ni trebuie nouă și copiilor noștri, și nu Ți-l dăm înapoi decât pentru ca să se înfățișeze înaintea Dreptului Judecător al tuturor faptelor. O înțelege Regina Maria, care, uitând de acum înainte că a fost mai presus de toate o podoabă admirată a acestei Țări, are, chemată a fi astăzi mângâietoarea unui popor, o lacrimă de regret în ochi când își acopere cu mâna frumuseța feței.

Regele vorbește. Regele, — nu protocolul. Regele, — nu oficialitatea care va vorbi pe urmă cum e datoria, datina și putința ei. Acesta nu e un discurs, e un strigăt de curagioasă sinceritate, o făgăduință solemnă, în care un suflet se resumă. Incepe dela grația lui Dumnezeu și ca înaintea lui Dumnezeu, smerit și hotărît, vorbește.

Nu va uita pe Acela care a dat regalității române un prestigiu moral care poate numai să se ridice. În moștenirea înaintașului a găsit o glorie de care acum nu vrea să vorbească — ce este toată gloria înaintea lui Dumnezeu? —, dar a găsit iubire și credință. Cu ele-și va ușura sarcina cea grea; le amintește, cerându-le din toate puterile sale. Sunt aplause, jos în incintă, sus în tribune, dar sunt altele, înmiite, care nu se aud aici: *acelea* sunt credința și dragostea cea tare pe care nu le zguduie interesele și nu le minează patimile. *Aceia-Ți* sunt prietenii adevărați, cari nu vor sui niciodată treptele către Tine, dar cari singuri sunt în stare să-Ți dea și să-Ți sprijine pe oamenii cu cari în adevăr poți îndeplini pe pământ facerea de bine. Ești « bun Român », o spui cutremurându-Te de mândrie națională, și aplause nesfârșite îți taie glasul; o spui din nou, ca să simți pentru Tine încă odată dulceața acestor cuvinte, și noi toți, cari-Ți stăm gata pentru orice ajutor, plecați cu bucurie asupra nuncii noastre din care ai dreptul să-ți iei, ca Suveran, birul de prosperitate și de glorie, vom face așa ca « bunul Român » să fie la sfârșitul zilelor sale și un « mare Român ».

« Trăiască Regina », strigă cineva, și toți doriām să fie cineva care să scoată acest strigăt. Între însușirile care împodobesc un suflet de femeie, mai presus decât toate talentele chiar, este sinceritatea. Și *aceia se simte*. De mult am simțit-o cu toții în Principesa Maria a României. Și dacă, Înaltă Doamnă, se vor găsi atâția cari vor spune că omagiile se îndreptau către frumuseța Voastră suverană, îndrăznesc a cere unei femei să nu-i creadă: se îndreptau către energia francă și dreaptă, către cavalerismul

zâmbitor, către vitejia sinceră. Părea că vedeam în Voi pe una din acele Doamne ale vremilor bătrâne, sfetnică sigură a soțului ei, mamă bună a copiilor ce-i înfloresc casa din bielșug, iubitoare adevărată, fără vorbe a poporului care simte nevoia totdeauna ca lângă severitatea mândră a Suveranului său să fie un zâmbet de care o țară întreagă să se poată încălzi și lumina, în ceasurile grele, când timpurile încearcă.

A făcut bine acel tânăr de sus care a strigat « Trăiască Prințul Moștenitor ». Era pentru Alteța Ta Regală, Principe Carol. Ai simțit de unde vine urarea, pe care ceilalți, oficiali, au trebuit s'o aplaude. *Acolo* e toatănă ădejdea Ta, și nu la tovarășii de jocuri și de sporturi, cari nu-ți vor da din prietenia lor decât amintiri triste și ispite rele. *Acolo*, unde sunt băieți săraci, cari muncesc pentru o pâine și n'o au totdeauna întreagă. Când vei intra în lupte, triumful Tău va trece printre trupurile tinere ale lor, așternute în calea viitorului național. Când greutăți vor răsări în calea Ta, mânilor lor viguroase Te vor sprijini să nu luneci pe covorul măgulelilor menite să Te târască în prăpastie. Și, când vei purta însuși Coroana regală și Te vei mândri că Domnia Ta va fi fost împodobită cu superiorul prestigiu al științei și artelor, al poeziei și moralității publice, frunțașii în toate ramurile, strânși în jurul tronului Tău pentru a-l împodobi cu florile cele mai alese din viața unui neam, nu vor fi din eleganții tovarăși ai celor d'întâi petreceri, ci din tinerii palizi, de muncă și veghere, cari Ți-au aruncat astăzi, din toată inima, acest strigăt: Trăiască Moștenitorul!

Așteptăm pe Regele Carol I la gara mică a Mogoșoaii, înaintea dumberilor care s'au îmbrăcat în aur și purpură pentru a-L primi, lângă bisericuța lui Ienăchiță Văcărescu, care, fiind smerită, a trăit și, de altă parte, lângă ruinele uriașe ale palatului lui Bibescu-Vodă, care, fiind trufaș, s'au dărâmat, înainte chiar de a fi isprăvite. Te așteptăm, căci eram siguri că vei veni. Ni-a spus doar acel nobil testament, care e ultima spovedanie a unui suflet regal înaintea lui Dumnezeu și a națiunii sale, că ai fost fericit între noi, iertând pe acei cari Te-au calomniat și că ne-ai iubit: poporul nostru, legea noastră, pe care ai respectat-o, cultura noastră, al cărui ctitor Te-ai făcut, și acest București care a ajuns prin Tine Capitala regalei Independențe a Românilor. Vii la noi, unde ai fi voit să rămâi pentru ca ochii noștri să se oprească o ultimă dată asupra Ta. Vii, și acum nu-ți mai putem spune: Bine ai venit!

Sicriul se acopere cu două steaguri, de-asupra căror se prinde purpura regală și cele două semne ale rangului suprem în cele două mai mari oștiri în luptă astăzi. E ridicat pe umerii generalilor și ofițerilor Casei Regale pentru a fi așezat pe afetul îmbrăcat cu negru al unui tun. De o parte și de alta, pe când Regele și fruntașii oștirii salută, se apleacă glorioasele rămășițe ale steagurilor de la Grivița: un vultur, decorații, coroane veștede, frânturi de mătasă rănite de gloanțe. Și pare că toată drama războinică de acum aproape jumătate de veac mai scânteie odată în lumina soarelui care învăluie toate într'un zâmbet întârziat, înainte de a se cufunda în amurgul mărilor. Căci sunt aici cu toți: drapelele, crucile;

florile, — eroul. Și sunt colò, în umbră, ajutătorii cari au rămas încă: grupul țărănesc al veteranilor palizi, cu lungi plete albe, având pe zdrențe tot așa de mărețe ca și ale steagurilor semnele vitejiei tineretelor. Regelui i-a fost drag de dâșii totdeauna, și cu câtă mândrie primea acum patru ani la Iași defilarea camarazilor de la Grivița și Smârdan! Și cred că în toată această mulțime: de diplomați străini, cari discută ultimele operații ale războiului, de actuali și foști miniștri, cari cugetă la simpatiile politice probabile ale noului Domnitor, de parlamentari și magistrați, cari, în conversații banale, își târăsc umbrele după sicriul Regelui, dacă i-au venitcuiva în ochi lacrimi sincere, — pentru biruința pe care au câștigat-o împreună, pentru bătrânețele pe care împreună le a propie de gura mormântului —, a fost la acești săraci.

Prin nesfârșita mulțime, adesea serioasă, cuviincioasă totdeauna, ce pare a simți că totuși aceasta nu e o petrecere, trece convoiul uriaș, în frunte cu toate steagurile oștirii, vechi și nouă, mișcându-se în aceleași valuri de culoare și aur. Sus, sicriul luminat de soare, domină.

Palatul așteaptă posomorit pe stăpânul său, care, acum patru luni, l-a părăsit cu bucuria că s'au potolit patimile trezite în jurul viitorului țărănimii și cu mărturisirea că nu vrea să închidă ochii până nu va lăsa o țară asigurată și fericită. Nu i-a fost îngăduit să aibă această mulțămire din urmă; focul arde jur împrejurul nostru și orice altă grijă decât a apărării și doritei noastre întregiri a încetat.

Sicriul e așezat între draperiile negre și luminile se aprind în jurul catafalcului. Regele Carol I e aici. În umbra

bibliotecii căptușite de cărți nu va mai răsări chipul sever cu neliniștiții ochi scrutatori cari căutau să smulgă gândurile înainte de a se rosti un cuvânt, graiul trăgănat care căuta cuvintele și dădea fiecăruia dintre dânsele un sens ce părea deosebit de acela din toate zilele, nu va mai răsuna, rostind sfaturi bune îndreptate către iubirea de țară și de neam, către moralitate, muncă și pace. Numai aceia cari vor fi avut cinstea de a fi primiți de Dânsul, cari se vor fi învrednicit a li se vorbi cu toată sinceritatea unui suflet mare și nobil, numai aceia vor transmite urmașilor amintirea de ce a fost *în adevăr*, când nu-l încunjura pompa, când oficialitatea nu-l împresura, când sufletul lui nu era îmbrăcat în purpura Regelui, rămânând însă regal și atuncea, până la cel mai neînsemnat gest, până la apăsarea glumeață ușoară a mâinii pe umerii unui tânăr, Carol I-iu.

* * *

Pe catafalc între lumânările înalte, străjuit de colonelii nemișcați cu săbiile trase, regele Carol I așteaptă pe aceia cari pot ști astăzi că au fost iubiți de dânsul, chiar dacă nu l-au iubit, și mai ales dacă n'au știut prin ce tăcută și deplină jertfă a ostnelilor fiecăruia se iubește un Rege. Mulți trec cum nu trebuie, ca înfățișare și ca suflet: toată această bogată plebe a orașelor care s'a ridicat în Domnia lui fără să capete, pe lângă lefi și câștiguri, și puțină creștere. Dar atâția, dela veteranul care aude fâșâindu-i la urechi mătasa steagurilor vechi în freamătul nebun al luptelor purtate cu dânsul, până la fetița de școală care îndrăznește a lăsa peste florile cele-

alte umila floare în care a căzut o lacrimă adevărată, atâția simt ce înseamnă despărțirea de acela înaintea căruia n'a mai fost în România o coroană regală.

* * *

Sicriul e pecetluit. În cerc închis, arhiepiscopul catolic a binecuvântat corpul. Conștiința e satisfăcută. Acuma începe marea pompă funerară a Bisericii Statului, față de care a fost mai larg decât față de toate celelalte confesiuni, și deci și a sa, Regele.

Cântările morților răsună din gurile tuturor episcopilor și un cor muzical foarte bun întovărășește slujba. Dar poate, dacă ar fi fost în vastul cuprins al sălii de marmură ceva mai multă tăcere și mai puțină mișcare, dacă numai cei chemați pentru rostul lor în armată și Stat s'ar fi aflat de față și dacă un suflet smerit de călugăr înfiorat la fiecare atingere cu moartea de la care așteaptă mângâiere și odihnă s'ar fi găsit între strălucitoarele cununi episcopale, ar fi fost bine să i se lase lui, numai lui rostirea cuvintelor simple de care orice inimă omenească se cutremură. Să fi auzit în bătrânu-i glas tremurat plângerea sufletului ce se desparte de lume, ce părăsește pe ai săi între cari și ieri se afla și li vorbea și ieri. Bunul creștin smerit care era Regele Carol I și care spunea în revărsările de conștiință de care avea nevoie — am ascultat și eu una, și-mi aduc aminte, mișcat, de ceasul acela — că religia lui e mai presus de toate formele și de toate osebirile teologice, curată și supusă înaintea lui Dumnezeu, ar fi fost mulțămît în lumea lui de această chemare tremurată către dânu-l.

Acuma, pe umerii generalilor și adiutanților sicriul coboară scările pe care de atâtea ori le-a suit piciorul sigur al Regelui. Incet, el străbate, legat de gura tunului, drumul scurt până la mulțimea nemărginită care-l așteaptă afară, unde de pe înaltele piramide negre tămăia fumegă. Și deodată aierul se sfărâmă, ca într'o furie războinică, de trâmbiți, de muzici, de clopote, pe când departe tunurile bubuie. Oștile-l chemau ca pentru un nou asalt contra unui nou dușman secular al neamului, dar, supt ochii înlăcrămați și ai celor mai tari, sus de-asupra mulțimilor el luneca spre mormânt, înfășurat în steaguri.

Trecând printre șirurile episcopilor, printre diplomați în toate uniformele lumii, cari se despart de aici, sicriul e așezat între coroanele de flori naturale pe care singure le-a dorit acest om al adevăratului silit a trăi în mijlocul celei mai rafinate și mai mincinoase artificialități, spre a fi dus la mormântul ce și-a hotărât la Argeș, înainte ca Bucureștii, — *alți* București, în ceasul istoric al recunoștinții simțite de fiecare, — să-l așeze de veghe pe una din culmile sale.

* * *

Acolo, în cetatea de întemeiere a celui mai vechiu Voevodat al nostru, la leagănul Țării-Românești, în Scaunul lui Seneslav, lui Tihomir și lui Basarab, în reședința, patriarcală încă, a celui d'întâi episcop, acuma peste șapte sute de ani, așteaptă lumea strânsă din toate colțurile țării. Primarii, puțintel în neorânduială și, adesea, în veșminte de oraș vechi și murdare, mărginesc drumul

cu lumânările în mână. Iar, sus, nemișcați stau pe înălțimi, cu miile, țaranii, în haine de sărbătoare, foarte cuviincioși. Când, înainte de 1300, Seneslav Voevod a fost dus la mormânt în bisericuța lui de lemn, de mult înlocuită cu cărămidă, piatra și marmora unor vremi mai mari și mai bogate, tot așa trebuie să fi fost. Și, ca pentru alți Domni bătrâni pe cari i-a luat toamna blândă odată cu cele d'intăi lacrimi ale ploilor pentru moartea apropiată a anului, tot așa lunca Argeșului își scutură din miile de copaci bătrâni aurul frunzelor moarte, așternându-l pentru convoiul stăpânitorului și sămănându-i sicriul, pe când în fund muntele stă aspru, măreț sub zăpada sa imaculată, icoană materială a sufletului ce s'a dus acum, plin de melancolia simțirilor ce cad sub austeră înfățișare rece a Regalității și în așteptarea primăverii, a vieții nouă ce va veni. E în aier o liniște de biserică, nu se mișcă o ramură în plopii înalți ce cuprind între ei drumul la mănăstire; sunt nori atâția câți îi cere jalea și printre ei atâta albastru cât se deschid amintiri din ceasurile mari și ceasurile bune ale Regelui în sufletele tuturor.

Ne apropiem, sub călăuzirea steagurilor care vin aici unde pentru întâia oară pentru acest popor al nostru s'a ridicat un steag. Lângă noi fac salutul tunurile de munte.

Locul se deschide larg acuma, și biserica pe care a înnoit-o Carol I-iu se înalță sprintenă, pe neașteptate, înaintea noastră, cu verdele, albastrul ei palid, cu aurul ei ce se stinge. O undă de vânt rece trece asupra capetelor descoperite. Sub baldachinul asupra căruia se pleacă steagurile, ultimele rugăciuni se risipesc lin ca și fumul ușor al tămâii de pe înaltele piramide negre.

Ceasul a venit. După suflet, trupul părăsește această lume. El se cufundă în marea ușă înflorită cu sculpturi a lui Șerban Cantacuzino. El dispare în cuprinsul mănăstirii. E, în urmă, fruntea îngrijorată a noului Rege, cu lacrămile pe obraz, e o Regină cernită, sunt chipuri triste de prinți, miniștri, de azi și de ieri, cari-și întreabă conștiința despre ce au primit și ce au dat în schimb. Dar, în față, sunt nevăzuți oaspeții mai vechi ai Argeșului, vechii ctitori amestecați în țerna răscolită de războaie și de reparații, sfioase suflete eroice care biruiesc frica de atâta aur nou pentru a-și face datoria ieșind înaintea urmașului, a înălțătorului și îndeplinitorului operei lor.

Ești tu, Radu-Vodă dela Afumați, care ai câștigat în vremea ta, prin lupte grele, neconținute, dureroase, crucea Patriei de stăpânirea turcească; călare pe calul tău de războiu, cu hlamida în vânt, cu coroana pe fruntea încrețită, așa pare că te ridici din umbra adâncurilor sfinte și drept stai înaintea Viteazului care în vremile noastre a smuls și el aceluiaș dușman neatârnat. Au fost eroi și înaintea lui, și el a știut să fie crou ca dâșii. Și în tristeța căutăturii tale, Domn jertfit de patimile boierimii, se cuprinde o mângâiere pentru acela care nu fără dureri de pe urma unor patimi ca acestea a simțit zdrobindu-i-se în piept inima.

Războiu în afară, dușmănie înăuntru, zbucium neîntrerupt, silințe fără odihnă, jertfe fără mângâiere, — aceasta v'a fost amândurora, peste patru sute de ani dela unul la altul, domneasca viață. Dar legea noastră cere uitare întreagă, iertare întreagă, iertare desăvârșită. Dacă nu Radu-Vodă, Carol I-iu a știut-o, în sentimentele sale

de o discretă, dar nesfârșită caritate. Și de aceia el stă, nu lângă acela a cărui mână a încremenit pe sabia pedepșitoare a revoltei, ci lângă seninul, înțeleptul filosof domnesc Basarab-Vodă Neagoe. Vechea scriptură a Voevodului șoptește pare-că la venirea tovarășului de coroană, fratelui în conștiința despre zădărnicia și totuși despre superioara sfințenie a vieții¹: «Ce este omul? O nimică: slăbiciune și neputință. Iar mila lui Dumnezeu vezi cât este de mare, încât s'a mirat Proorocul de lucrurile ce a făcut pentru dânsul și a zis: ce este omul de ai făcut pentru dânsul atâta mărire?».

Lespedea de marmură se așează pe mormântul lui Carol I-iu Rege al României. Iar, în fundul zării, cea d'întăi rază de soare în această zi de melancolie liniștită se oprește o clipă pe alba zăpadă a muntelui, atinge ca o binecuvântare ușile mănăstirii — și se cufundă.

¹ Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.

CUVÂNTAREA DESPRE REGELE CAROL I
(*La Teatrul Național din București*)

Aici se reprezintă drame pe care scriitorii le smulg din vălmășagul vieții, strângând toată suferința și lupta și biruința unui om, tot sufletul plin de patimi și de avânt al unei vremi în cinci acte, pentru câteva ceasuri. De la bucuriile și durerile, de la grijile și speranțele voastre alergați cu toții aici, pentru ca să priviți și să ascultați povești care sunt adevărate pentru toți, tocmai fiindcă pentru nimeni nu sunt adevărate. Dar fiecare știe bine că viața care e adevărată, este pe atât mai mare, pe cât este mai veche decât închipuirile noastre. Dela dânsa împrumutăm și ei voim să-i folosim prin purificarea și înălțarea sufletului, dar, în veșnicia ei, arta pleacă smerit genunchii înaintea trecătoarei vieți omenești, în care rănile dau sânge și lacrimile ard obraji. Jocul nostru se oprește când marele dramaturg care e Soarta încheie ultimul act al vieții unui Rege.

O înălțătoare dramă a fost cariera regală a lui Carol I, asupra căreia încet, sub ochii noștri plini de lacrimi, s'a

lăsat perdeaua de purpură. Aiurea și în alte timpuri, ca s'a mai represintat, lăsând nume de eroi pentru paginile istoriei. Aici, pe acest pământ ca nu s'a mai desfășurat dela Ștefan-cel-Mare până astăzi, din vremile când pentru mai mulți dușmani aveam fier mai mult.

Puterile acestei drame au fost două: de o parte *umanitatea* luptătorului, suflet bun și iubitor, plin de asprime pentru sine însuși și de largă, împărătească iertare pentru alții, de poesie intimă, dorită de vechi castele, de păduri bătrâne cu umbra deasă, de izvoare ascunse, de tănuite plimbări pe poteci neștiute de altul, de sete a cunoștinților ce se capătă din lumea, tăcută, și totuși bună de sfaturi, a cărților, de mulțămire cu viața de familie în cercul îngust și binecuvântat al celor mai de aproape. A fost sfială de lume, a fost romantică pasiune pentru natura sălbatecă, a fost râvnire după norocul unui umil acoperiș, a fost pasiune pentru carte și mulțămire de scriitor care-și îmbracă ideia în formă solemnă a scrișului, au fost toate aceste elemente ale unei mai zâmbitoare și mai senine fericiri în sufletul aceluia care acum patruzeci și opt de ani descăleca pe pământul unei țări, cu viitorul căreia, nedespărțit, unia pe al său. Și, în clipa când primea greaua misiune, pe care totdeauna și-a simțit-o pe umeri, de a colabora din toate puterile pe care i le dăduse natura la întărirea unui Stat și la înălțarea unui neam, el se hotărî să renunțe la ceia ce fusese visul anilor săi tineri.

Dar cerințele unui suflet nu se aleg și ele nu se înlătură nici de cea mai puternică voință omenească. Ele rămân alături de misiunea pe care ți-au dat-o hotărârile desti-

nului neînduplecat și înaintea căroră caracterele nobilu se pleacă, primindu-le ca și cum ele ar fi izvorit din cel mai liber arbitru. Ele, acele cerinți fundamentale, care vin dela strămoși, dela părinți, dela locul de naștere, trăiesc une ori în umbră și resemnare, dar sunt momente când ele se ridică îndurerate, rebele. Și atunci, între severitatea rațională a misiunii și între umanitatea chinuită a celei dintâi și adevărate naturi începe lupta, *drama începe.*

Cei mai mulți se furișează, cu mai multă sau mai puțină dibăcie, de la îndeplinirea neconținută a sarcinii aspre, care nu aduce, de cele mai multe ori, altă răsplată decât nemulțumirea celor ce vreau altfel, bănuiala celor cari nu știu ce vor ei și nu pot să știe deci ce vor alții. Acci conducători de țări și de popoare vor fi din voința națională, care nu poate fi sigură că nu se înșeală, dar mai poate reveni asupra alegerii sale, însă din grația lui Dumnezeu nu sunt, nu sunt din acea sublimă grație, care singură poate să ajute pe un om, cât de energic și stăruitor, în biruința grea asupra lui însuși. Și Carol I-iu a fost Rege din grația lui Dumnezeu, pentru că biruința lui a fost deplină, — pentru ochii tuturor deplină a fost.

În logica ei absolută, drama noastră nu cunoaște revenirea pornirilor și nevoilor sufletești odată învinse. Sufletul omenesc primește însă, multă vreme după cele mai grele izbânzi ale sale, muștrări dureroase din partea simțirilor osândite cu atâta milă și care nu voiesc să moară. Trece un Rege, un Rege impunător și măreț. Cu ochi de vultur străbătători și dominanți el cată în jurul lui la aceia cari după înțelepciunea-i regală trebuie să se îndrepte.

Lângă el fâlfâie steaguri sfâșiate, cu crucea prinsă de vultur, cu vechi cununi încunjurându-li sulita: sunt semnele victoriei. Călare, în zile aspre de toamnă, în cristaline zile de iarnă a străbătut câmpiile pustiirii și ale morții, a urmărit de la înălțimea comandai încăierările din care, cu preț de sânge, de furioasă durere, pentru unii iese biruința, iar pentru alții înfrângerea; a intrat încununat cu laurii ostașului, în cari roua strălucește roșie, în Capitala țării sale, acuma liberă prin dureri și sacrificii; femei în negru au aclamat pe Acela care dusese la moarte pentru țară pe fiii lor, și orfani ai căror părinți zăceau în țărâna străină înfățișau cu mânușițele lor sfioase mănunche de flori Domnului României independente. Au trecut ani de atunci, dar ziua cea mare rămâne aceia în care s'au zdrobit lanțurile și steagurile s'au ridicat; fierul ostașilor păzește întregimea și mândria Patriei. În zale stă România, scormonind cu ochii nelămurirea viitorului, care ascunde poate primejdii și în care stau să răsară poate idealuri nouă. Regele știe, și înțelepciunea Sa răbdătoare se sprijină pe mânerul săbiei veșnic ascuțite. Unii aclamă, alții admiră, câte unul cârtește. Intre soldați și steaguri, Regele trece, impunător și măreț.

Dar *celălalt* așteaptă acasă. Această luptă îl obosește, această măreție îl apasă, această nerecunoștință îl doare. Sărman suflet omenesc care-și cere și el drepturile de care se împărtășește deplin, fără muștrări de cuget din partea lui, fără imputări din partea altora, și cel din urmă dintre oameni! Un zâmbet de pe buze iubite, copii veseli ce se strâng la lumina vetrei; copacii pădurii

străvechi chiamă misterios sub fereștile castelului cu turnurile înalte; un zvon de veselie clati ă întreaga lume de afară. Un moment, toată această fericire, simplă și mare, pătrunde în suflet și-l umple întreg. Dar, nu, Regele se cere, Regele trebuie, Regele apare. O nouă sforțare a readus sufletul la singura realitate ce-i este permisă de Soartă. Nu e al lui, nu e al celor iubiți de astăzi, nu e al strămoșilor, nu e al locului de naștere, al poporului cu care samănă și al cărui sânge îl are, nu e al graiului care-i vine pe buze așa de dulce și pe care nu se cuvine să-l vorbească, îndată ce alții sunt de față — și când nu sunt alții? —, nu e măcar al vrăstei și al suferințelor sale. E al datoriei. Și la șaptezeci și șase de ani ochiul e vioiu și mândru, pasul hotărît, vorbele sună puternice ca decisiunea din care pornesc. Așa e dator să fie, — ei bine va fi așa. Așa este.

Orice dramă lasă în suflet, peste câte chinuri cuprinde împăcarea, armonia, fericirea. Și, în testamentul său, Regele Carol își mărturisește pentru întâia și ultima dată *fericirea*. O fericire pe care puțini o pot atinge, după cele mai mari încordări și jertfele supreme. Sublima fericire a umanității complect biruite, definitiv răpuse, — măca: pentru momentul acela! E tot atâta deosebire între dânsa și fericirea comună ca între privesătea pe care o cuprinzi, largă, luminoasă, înseninată, în depărtarea-i imensă și absolut tăcută, de pe vârful muntelui pe care sângerat l-ai suit, și între fericirea văilor și câmpiilor înflorite, pline de cântece, — căreia un lucru singur îi lipsește: mândria bucuriei că ți le-ai cucerit.

Dincolo de dânsa este numai pacea. Zeii se dau în lături. Încă unul vrednic de tovărășia lor a intrat. A fost om ca noi, a fost crou, și acum Impărăția eternei liniști s'a deschis pentru dânsul. Drama s'a isprăvit; peste carnea suferinților țărâna s'a lăsat miloasă. E ceasul apo-teosci. A meritat-o!.

3 Octombrie 1914

XXII

IN AMINTIREA LUI CAROL I: A TRECUT SOARTA

Era în Novembre trecut. Avusem încă odată favoarea unei audiențe la Castelul Peleş.

Regele prezida masa, ca de obicei vorbind mai mult, fiindcă și mânca mai puțin. Sunetul muzical al glasului său domina conversațiile rezervate ale celorlalți. Regina era veselă de sănătatea soțului Ei. Intovărășirea anecdotelor spuse solemn, într'un bas profund, de Kalinderu lipsea, dar niciodată nu văzusem pe d-na Bengescu mai vioaie, mai gata de întrebări, mai plină de interes pentru toate.

Eram la stânga princesei de Wied, care se informa despre strămoșii ei Cantacuzini din Moldova și mă invita să caut lângă fratele ei, la moșia bunicii, Fântânelele, acte nouă privitoare la trecutul neamului ei românesc. Principelui de Wied Regele Carol mă sfătuisese să-i dau, împreună cu broșura mea suedeză despre Albania, și ce lămuriri aveam la dispoziție despre această țară în care mă asigurase că nepotul său s'a hotărît să meargă. Și, la ieșirea din sală, ziceam principelui Wilhelm că va avea o Domnie fericită dacă nu va cere supușilor săi viitori două lucruri: serviciul militar și impozitul. Uitasem al

treilea lucru intolerabil: ordinea. Iar el răspundea zâmbind: să sperăm că se va putea și fără aceasta...

Niciun an n'a trecut de atunci. Iarăși cad frunzele de aur și rugină pe aleile singuratice ale Sinaii. Regele Carol I doarme însă lângă vechiul mormânt al lui Neagoe Basarab. În odăile regale dela Peleş o văduvă va plânge norocul ei de patruzeci de ani. Kalinderu nu mai descrește frunțile cu pretenția lui naivă, iar spiritul zâmbitor al d-nei Bengescu a înghețat de mult. Prințul dela Fântânele zace sub țărâna unui câmp de luptă din Apusul depărtat. Wilhelm de Wied, sărac și umilit, se gătește să lupte ca simplu maior în rândurile armatei germane, pe când Eşad-Paşa, prigonitul, e Domn în Albania. Iar isteța, energica principesă Sofia va veni în curând să caute odihnă acolo unde mătușa ei regală are nevoie de mângâiere.

Pe la castelul Peleş a trecut Soarta...

Octombre 1914

XXIII

REGELE CAROL I IN PRESA BULGARĂ

Intre glasurile din presa străină, cuprinzând sentimentele altor țări și popoare față de răposatul nostru Rege, niciunul — trebuie s'o spunem lămurit — nu a mișcat mai adânc decât al ziarelor bulgare.

În 1913 Carol I-iu a condus o acțiune militară contra Bulgariei: el a contribuit esențial la pierderea unei glorii cu nespuse silinți și sacrificii câștigată, el a luat din pământul Bulgariei o largă și fecundă parte, care poate să fie asigurătoare pentru hotare amenințate pe nedrept, dar nu cuprinde conașionali ai noștri decât în foarte mică măsură.

Se puteau auzi dela Sofia glasuri de ură; sau măcar putea domni în judecarea marelui mort un ton de rezervă amară. Ei bine, nu!, fără deosebire cununi de laur veșnic au fost împletite de « dușmanii » de acum un an. În cuvinte adânc mișcătoare s'a vorbit de ocrotirea de către dânsul a vechilor pribegi cari au pregătit cu sânge Patria bulgară, de rolul lui de colaborator fruntaș la întemeierea Statului bulgar de astăzi, și unul din ziare afirma cu mândrie că poporul pe care-l reprezintă știe să uite răul și în ceasul solemn al morții să mulțamească pentru tot binele ce a primit.

Mă simt dator față de această nobilă atitudine cu o amintire și cu un îndemn.

Era în Octombrie 1912. Strada cerea ajutorul Turciei, atacul Balcanicilor, fie și lângă Austro-Ungaria, care, prin generalul de Hoetzendorf, verifica la București planurile acțiunii comune. Naționaliștii ținuseră o întrunire contra acestei direcții. Și Regele Carol I m'a primit pentru a-i arăta ce crede adevărata opinie publică. Imi aduc aminte înseși cuvintele pe care le-a rostit, după ce deplorase căderea Turciei, la care se așteptase, dar nu fiind el încă în viață. « Sentimentele d-tale sunt și ale mele. N'am luptat în tinereță pentru liberarea popoarelor de peste Dunăre ca să pornesc astăzi, bătrân, împotriva lor. Imi trebuie numai două lucruri, fără războiu: o graniță sigură, pe care ei sunt dispuși să mi-o dea, și puțința unei legături cu Marea Adriatică ».

Și îndemnul e acesta.

Este la noi o bulgarofobie artificială, răspunzând unei românofobii, pe care o cred tot artificială, din partea multor Bulgari. Ea a inspirat legea din toamna trecută pentru teritoriul anexat. Păstrez asupra oportunității și dreptății ei părerile ce le-am exprimat atunci în Cameră.

Regele Ferdinand va avea să străbată mâne pământul țării Sale. Pretutindeni el va trebui să ducă o solie bună. Este una care ar împăca atâtea suflete acolo departe la Marea Neagră. Aceia că, reprezentanți ai unui drept național cuprins în limbă, în așezăminte, noi vom ști să respectăm oriunde limba, așezămintele acelor pe cari o soartă aspră i-a făcut să nu se mai afle sub steagul, iubit de dânșii, al națiunii lor.

XXIV

ANDRÉ FAURE

Intré cei căzuți la Ypres e și profesorul, foarte tânărul profesor André Faure.

Venit la noi după terminarea studiilor sale în patrie, ca să ocupe un loc la Liceul Militar din Iași, el a prins dragă această țară, împărtășind idealele noastre cele mai înalte și cele mai cinstite. Nimic din viața noastră nu l-a lăsat indiferent, și glasul lui s'a auzit la întruniri publice ieșene întru gloriificarea României.

Pe crucea ce-i acopere mormântul de modest și devotat erou va trebui cândva ca o mână românească să adauge un « Dumnezeu să-l ierte », care-i va ținea cald acolo jos sub pământ.

23 Novembre 1914

XXV

AT. MARIENESCU

Din Sibiu se anunță moartea foarte bătrânului membru al Academiei Române At. Marienescu.

Răposatul s'a ocupat pe vremuri de literatura populară, căutând să introducă în vechile balade elemente de interpretare simbolică după doctrinele la modă încă, ale lui Kreuzer.

Era un spirit dogmatic și tenace, legat pe toată viața de idei preconceptuate pe care nu le-ar fi părăsit cu niciun preț. Vremea nouă îi era neînțeleasă și-l impresiona antipatic.

Carieră politică n'a avut aproape de loc, dar a avut o onorabilă carieră de funcționar.

Cu slăbiciunea extremă, cu părul foarte alb și dârzul semn de interpuncțiune fizionomică a barbișonului său napoleonian el era la ședințele Academiei o figură interesantă.

Rău nu va putea să spuie nimeni despre dânsul; binele e legat de-o viață absolut corectă, dar care nu s'a cheltuit pentru niciun scop mai înalt.

XXVI

MITROPOLITUL IOAN MEȚIANU

A murit Vlădica din Sibiiu, Ioan Mețianu.

Pentru oficialitate era Mitropolit și Excelență, era un factor politic de tradiție moderată, de prudență rezervată, bun de ales înaintea tuturor într'un moment de criză, pentru a intra prin el în legătură cu nebunul de popor al « Valahilor ». Pentru ai săi, cari nu erau totdeauna mulțămiiți de dânsul, — o, de câte ori *nu!* —, el era moștenitorul lui Șaguna, dator a face și el, cât de puțin, ceea ce făcuse marele său înaintaș, a iniția și a conduce o luptă politică, a întregi o mare și solidă fundație. Era pentru ei un șef politic, dator să se arăte totdeauna Voevod cuminte, dar viteaz.

De fapt însă Ioan Mețianu n'a fost decât « Vlădică » românesc, cel din urmă. Șaguna înlocuise acest simpatie tip al tradiției prin superioara sa maiestate de Patriarh și de căpetenie politică, de mare și mândru luptător. Vremile nu îngăduiau însă ca astfel de oameni să lase urmași. Și, după omul cel mare, singur pentru dânsul, tipul clasic, istoric, s'a întors din nou, — pentru ultima oară. Și Românii ortodocși din Ardeal au avut astfel,

pentru mai multe decenii, ca Mitropolit pe părintele Mețianu.

Preot de țară și protopop de provincie. Administrator bun de parohie și de Ținut; bun gospodar pentru el și pentru alții. Biserican evlavios fără fanatism și exact fără pedantism. Doritor de clădiri și de cumpărături, socotitor bun și de aproape a toate cele. Fără curteni și fără lingușitori, simplu și plin de bun simț. În politică, « dând Chesarului ceia ce este al Chesarului », — mai ales că viața lui se desfășurase alături cu a acestui Chesar.

Și totuși la prilejuri mari desvăluia în bătrâneța lui zdravănă și vâjnoasă pe șeful de Biserică, pe păstorul de oameni, descoperea în sufletul său un liniștit, dar sigur izvor de înțelepciune biblică și de frumuseță populară. Cine l-a auzit vorbind la sfințirea Catedralei din Sibiu, pe deplin la înălțimea situației sale și dominând de fapt o mulțime de mii de oameni, — atâția din ei mult mai învățați decât dânsul, — știe ce vreau să zic.

Acesta însă e « Vlădica ».

Cine va fi moștenitorul acestui bătrân de *optzeci și opt* de ani, tare până ieri ca în miezul vârstei? Fără acest războiu, am putea găci: un politician dibaciu, în haină de preot, de o decență modernă în ale sufletului, fără individualitate aparentă și fără caracter reprezentativ.

Durerile și așteptările de azi cer poate un erou.

Evenimentele mari nu dau însă ele singure nici în mică parte ceia ce pretind.

Și poate așa va fi și aici.

31 Ianuar 1916

XXVII

IOAN MOȚET

De sigur, Moțet a fost unul dintre prietenii cei dintâi și dintre neclintiți. I-a ajuns sărăcia și cinstea lui. Ca dânsul sunt puțini, și cu înduioșare ne vom gândi totdeauna la acela care de acum înainte ne lipsește și el ¹⁾.

1916

¹⁾ Restul, cenzurat la acea dată.

XXVIII

TIBERIU POPESCU

Mi-a fost dat să-i pomenesc și lui jertfa și să-i plâng plecarea prea de vreme dintre noi, împreună cu atâția dintre aceia cari cu sufletul mi-au fost mai aproape și cari, despărțindu-se de noi, împruținează însăși viața noastră morală.

Ce profesor a fost olteanul Tiberiu Popescu, vor putea spune sute de elevi ai săi. Ce om, modest până la abnegație, o mărturisește un oraș întreg. Ca tovarăș de luptă pentru ce e bun și nobil, o știm numai câțiva.

Vor mai fi pe lume și de acuma înaintea atâția profesori buni și oameni de treabă. Dar suflete unind sub o mai simpatică înfățișare atâta dor de muncă, atâta bucurie de a îndatori pe toți, atâta pasiune de a face binele, și atâta eroică pornire spre jertfă, — nu!

Și cei din urmă cari l-ar putea uita am fi noi căroră din tot ce avea și din tot ce putea acest viteaz tânăr nu ni-a refuzat nimic!

XXIX

DOI OAMENI DIN VREMEA MAI VECHIE (GENERALUL BENGESCU-DABIJA ȘI PROF. I. RALET)

A murit la București generalul la pensie, Bengescu-Dabija. Dând vestea, ziarele au adăugit și note biografice și bibliografice, care erau absolut de nevoie. Fiindcă lumea uitase că răposatul ofițer a ținut pe vremuri condeiul, că a fost colaborator al «Convorbirilor», că a primit aplauzele teatrului și că a trecut cu laude prin critica ziarelor.

Căci el a scris «Pigmalion».

«Pigmalion?» O poveste clasică din *Télémaque*.

Didona lui Virgil, Tirul și Cartagena, Orientul fără Flaubert și *Salammbô*. O clasică rânduială în acțiune, un sever și maestros vers după Racine. O rece și mândră morală.

Conștiința că s'a făcut greu un lucru trainic. Greutatea era netăgăduită; luni, poate ani trebuie pentru asemenea osteneți. Multă trudă pentru o clipă de succes. Onestitate și respect de artă. Știință și conștiință.

Și acum Teatrul Național reprezintă improvizațiile aventurierilor artei a căror ignoranță e în stare a spurca orice subiect și lumea aplaudă...

Un progres.

Și când a venit vestea morții generalului, se înmormânta la Iași profesorul I. Ralet. Un boier mare fără moșii. O creștere aleasă fără nicio pretenție. Mari legături sociale fără nicio ambiție politică.

O știință și un talent fără nicio reclamă.

Și fiindcă a predat matematicile iubite lui, mi-l amintesc spunând acum vreo treizeci de ani incapabilului în materia sa care eram, cu aceste cuvinte părintești: Nu știi? Nu știu nici eu... Să încercăm împreună... Deci bunătate în loc de pedagogie.

Și erau la îngropare, între cei puțini, tot mai puțini până la mormânt — căci avea mulți prieteni — moșii fără boierie, pretenții fără creștere la oameni cari ieșeau cu țigara în gură înaintea unui sicriu, ambiții politice fără nicio legătură socială, reclamagii fără talent și știință și mulți profesori cu stearpă pedagogie fără un pic de bunătate.

Și aici un progres.

1916

PROFESORUL ȘTEFAN PETROVICI

Un bun și tânăr prieten ne lasă, binecuvântând cu sângele lui generos pământul Ardealului dorit cu atâta căldură de dânsul, pentru întregirea Patriei.

Nu punem negru în jurul acestor rânduri și nu le însemnăm cu crucea odihnei creștine. El, Ștefan Petrovici, harnicul băiețel, plin de o credință fiască, dela foaia de ideal românesc « Unirea » din Iași, a căzut ca un viteaz dintre accia a căror poveste măreață o cetca în cărți.

A căzut parcă ar fi vrut să sărute cu buzele lui sângerate, pline de atâta sete, acea sacră țărână a neamului nostru. Și astfel el n'a plâns asupra soartei sale și, acolo unde este, el cere să nu-l plângem; el nu se odihnește, ci toată puterea tinereții lui cosite în floare o revarsă ca un îndemn neconținut, neobosit asupra prietenilor săi, asupra generației sale întregi. Iar trupul și l-a coborât sub brazda de vară ca s'o facă și el nedespărțită de soarta viitoare a României.

Frumușel și sfios, loial și statornic, apărând pe prieteni și iertând pe dușmani, având vreme numai pentru muncă onestă și condeiu numai pentru cele mai nobile idei, avocatul de douăzeci de ani inspira de la cea dintâiu vedere o simpatie pe care purtarea sa nu făcea decât s'o întărească. Acolo, în Iașul lui, vom simți multă vreme lângă noi pasul ușor al celui pe care nu-l vom mai vedea întovărășindu-ne oriunde era sămânța bună de sămănat și de îmbunătățit sufletul omenesc. Iar numele lui va fi unit în mintea tuturor cu amintirea zilei celei mai grele și celei mai sfinte a poporului său.

7 Septembre 1916

XXXI

JOSE ECHEGARRAY

Spania a pierdut spre sfârșitul anului 1916 pe cel mai mare poate dintre scriitorii ei, pe dramaturgul Jose Echegaray, ale cărui mari drame moderne au aflat răsunset departe dincolo de hotarele patriei sale, aflând traducători și la noi, unde s'a reprezentat cândva opera sa « Marele Galeotto ».

« Inginer, profesor, om politic, tribun, economist și totodată vestit publicist și dramaturg », așa-l înfățișează un biograf al lui din Portugalia, căci președintele « Asociației spaniole pentru progresul științelor » era și membru al « Institutului » din Coimbra.

Era și un om de mari însușiri ale inimii.

Opera lui întregă a fost dedicată, de alminterea, formării acelor caractere sigure și mândre pe care, mai mult decât oricare alta, le cere epoca noastră.

Din ce a scris s'ar putea face la noi o alegere într'un volum, dar traducătorul va trebui să se adreseze originalului spaniol, de o formă delicată, iar nu, ca acel de până acum, versiunii germane.

XXXII

GEORGES OHNET

Cu Georges Ohnet, mort la adânci bătrânețe, dispăre unul dintre cei mai populari scriitori ai Franciei.

A scris mult, a fost citit mult.

I s'a imputat, — și nu fără dreptate, — că opera lui nu cuprinde realitate, nu se înalță până la adevărata poezie și nu se înfățișează într'un stil personal.

O suflare de idealism se desface însă din această operă care e, din punct de vedere artistic, mediocră.

Și acci cari l-au citit n'au devenit mai răi prin aceasta.

Un merit care, astăzi, nu e secundar.

1 Mai 1918

XXXIII

I. C. FRIMU

Se anunță moartea șefului socialist I. C. Frimu. Om statornic în vederile sale, camarad credincios al celor cari au luptat alături de dânsul, om de treabă, iar, nu mai puțin, evoluționist convins, care aducea o notă de calm în vălmășagul revendicațiilor sociale, el merita stima adversarilor ¹⁾.

1919

¹⁾ Restul, cenzurat la acea dată.)

XXXIV

ERNST HAECKEL

Ernst Haeckel a murit.

Nu un învățat în stăpânirea tuturor mijloacelor sale, producător încă de opere care se așteaptă cu nerăbdare pentru lămurirea mai departe a multelor lucruri necunoscute. Nu unul care există numai prin amintirea serviciilor aduse unei științi speciale pe care n'o mai putea servi.

Mult mai mult decât atâta.

În anumite cercuri vestea morții lui a răsunat, — cu toată vârsta foarte înaintată a celui care se duce —, ca, în mijlocul unei comunități de credincioși, fulgerătoarea vestire că s'a dus patriarhul, revelatorul, profetul, dacă nu quasi-zeul.

Căci acest naturalist, acest savant de laboratoriu, acest prelucrător « filosofic » al simplelor rezultate pe care le dădea știința, fără niciun amestec de metafizică, — socotea el, — sau de fantasmă —, credeau mulți, — ajunsese pentru un mare grup de intelectuali răspândiți asupra lumii întregi, din Provinciile Baltice până la

București și probabil și mai departe decât atâta, un descoperitor și statornicitor al unei nouă religii, singura adevărată și mântuitoare, — ca toate celelalte.

Făcuse întâiu, ca om de specialitate, foarte inteligent și stăruitor, studii în care căuta să sprijine cu argumente noi și chiar să ducă mai departe opera lui Darwin. Se deosebea însă de acesta supt atâtea raporturi, dintre care cel de căpetenie era că învățatul englez, — de loc un « savant » de carieră și un profesor cu catedră! — pornea dela o societate cu lungi și a-tot-puternice tradiții, dela o educație religioasă ale cărui urme adânci nu se puteau înlătura prin nicio experiență asupra naturii, înțeleasă de el tot mai divină, cu cât ieșeau la lumină, prin cercetare, mai multe, și mai multe din tainele ei, și că acest credincios membru al Bisericii anglicane se întorcea dela victorioasele sale expediții de fericit cercetător tot la vechea credință, care se purifica și se înobila numai prin rezultatele nou dobândite. Chestie de temperament, de mediu însă și de rasă tot așa de mult!

Haeckel, el, însă era din țara lui Büchner, cu « Forță și Materie ». Era, tot așa, și mai ales, din țara lui Bismarck și a iuncărilor stăpânitori. Era, oricare ar fi fost locul său de naștere și supușenia părinților săi, din Prusia, — din « Prusia Mare » care se întinsese atâta de cuprindea acum Germania întreagă, trecând chiar, ca autoritate, dincolo de hotarele nației.

Și astfel el înțelese *prusian*, materialist, sistematic, necruțător, disciplinat, ceea ce pentru Darwin, cu toată siguranța omului de știință și convingerea puternică a

mărturisitorului, rămânea ceva stabilit, fixat, dar *dincolo de care erau și alte lucruri, asupra cărora el nu-și simțea dreptul de a proiecta pur și simplu rezultatul studiilor sale în domeniul care e deschis acestora*. Cu alte cuvinte, și unul și altul se aflau pe un teren întărit de dânsii și la care, ca la orice se poate smulge nemărgenitelor valuri ale necunoscutului, țineau din toată puterea sufletului lor, dar Englezul, a cărui religiozitate nu fusese distrusă prin experiențe și experimentări, *vedea un orizont*, fiind însuși liber, pentru ca el să nu rămâie desperant de gol, să proiecteze pe dânsul naivele povești mângâietoare ale unei religii care s'a format acum aproape două mii de ani. Germanului, din vârsta de fier a prusianismului, acest orizont nu-i trebuia; el îl credea periculos și pentru alții, și, cu hotărîre, lăsă asupra-i o perdea de fier și scrisese larg, cu creta supusă a profesorului, un *Verboten* de cel mai categoric imperativ.

Procedând așa, el nu era atât de original cum cred ucenicii. Un profesor dela Școala de Poduri din Paris, Auguste Comte, îl precedase cu douăzeci de ani, plecând dela altă știință, unde nu descoperise nimic, — și *aceasta era o scuză pentru dânsul, căci numai spiritele mediocre, descoperind, nu-și dau sama, cu respect, cu o adevărată groază, de imensitatea insondabilă din care s'a pescuit acel nou punct de siguranță științifică*

Și Comte venea, într'o societate obosită de metafizică originală, de eclecticism postum, dintr'o stare morală inferioară a mediului încuonjurător, — căci e o inferioritate morală și aceea a spiritului care izgonește ipoteza

și desprețuește poezia imanentă tuturor realităților. Venea, după atâtea revoluții care se dovediseră sterpe, și se găsea, destul de mulțămit, într'o ordine asigurată de mijloacele, exterioare, ale zilei. Om al Imperiului al doilea, el l-a sprijinit cu filosofia lui «sociologică», un triumf care ascundea o abdicare, o afirmație clădită pe negație.

Dar, cu sociologia sa de caracter religios și ea, mai ales de caracter religios, Comte a pregătit Franța pentru catastrofa dela 1870: i-a dat suflete care erau în stare a i-o da, și mai ales a-i suferi priveriștea.

Același lucru și cu Haeckel, ca pregătitor și spectator științific,—cu adepții împreună,— al anilor 1914—1919.

Cu o deosebire, agravantă.

Comte a fost Francez numai prin fibrele ascunse ale sufletului său. El n'a cerut lui Napoleon al III-lea cuceriri, anexări, hegemonii, tiranii de rasă. Haeckel, el a dat credincioșilor săi și un crez de neiertător germanism, pornit pe strivirea, «regeneratoare», a lumii întregi. Materialismul lui, de prost gust, a avut curajul de a trage concluzii pe care Comte și le-a interzis.

În el, astfel, Germania pierde pe unul din oamenii cari au pierdut-o.

1919

VASILE PODEANU

A încetat din viață la moșia lui din Prahova, pe valea Teleajenului, după « o scurtă suferință », Vasile Podeanu.

Podeanu a făcut versuri frumoase, de o dulce melancolie, și unele din ele au apărut în revistele de înaintea războiului.

Ele arătau un poet, — și dreptate se face celui dispărut, când banalul anunț funebru spune, mândru « poetul Vasile Podeanu ».

Dar el a fost poet și prin viața pe care a ales-o. A avut curajul să se despartă de tot ce scânteie la orașe și, retrăgându-se la țară, să trăiască acolo ca un om al țării și al frumusețelor ei.

Acolo s'a stins, acolo i s'a făcut loc în pământ —, și acolo își vor aduce aminte mai mult de dânsul.

21 Ianuar 1919

XXXVI

ERMETE NOVELLI

Se anunță moartea, la Neapole, a marelui tragedian Ermete Novelli, care era și unul dintre cei mai mari artiști dramatici ai lumii.

Oricât ar avea Italia puteri bogate în toate domeniile artei, totuși *acest* om nu va putea fi înlocuit.

Oricât de multe ar fi talentele, acolo și aiurea, nimeni nu va putea să fie ce a fost el.

Pentru că Ermete Novelli nu era un *talent*, ci altceva.

Era un om, în toată energia, în toată varietatea, în toată contradicția și în toate conflictele, dar mai ales în toată *sinceritatea* aceluia care e om adevărat și, mulțămindu-se cu așa de mult, nu vrea să fie în modestia lui decât atâta.

Deosebirea între dânsul și între ceștialalți era numai aceea că, pe când noi trăim o *singură viață*, el trăia *mai multe, foarte multe*, pe rând, — câte o viață pe seară, în hărnicia lui, avidă de senzații noi pentru el însuși, care nu îngăduia să se piardă măcar o picătură de timp.

ce putea să fie, — pentru el și, deci, pentru ceilalți, un strop de viață.

« Juca » rolurile lui așa încât părea că el a creat însăși poezia pasionată al cărei interpret se făcea.

În jurul său avea tovarăși pe cari de sigur și-i alesese, cu simțul marelui artist pentru necesitatea ansamblului armonic, dar trebuia să se spuie, totdeauna, că ei nu existau aproape, de mult ce trăia el, capabil să-i suplinească și pe dâșii, căci în el trăia piesa întreagă, trăia drama toată, trăia sensul ei, gândul ei inițial și tendința pe care o urmărea.

Ieșiai dela reprezentatie întrebându-te dacă împrejurările nu te-au pus cumva în contact cu o dramă omenescă reală, — așa de mult îți vibra sufletul de vijelia pe care el o aruncase asupra lui.

Un astfel de artist nu face școală în obișnuitul înțeles al cuvântului, căci școala înseamnă și manieră, procedeu, artificialitate raționată, atitudine pregătită.

El trezește vocații.

Și astfel de vocații a trebuit să trezească el oriunde a trecut și între spectatori se găseau de aceia cari în ei înșiși simțeau demonul creațiunii.

La noi, Petru Liciu, care începuse de la Manolescu, acela un mare meșter, pasionat până la jeftirea de sine pentru meșteșugul său, a isprăvit prin egalarea, în naivitate superbă, în mândră abdicare de sine, a lui Novelli, care, în drumurile sale triumfătoare, s'a abătut, — nu o singură dată, — și aici.

Și trebuie să spunem că el, care nu pleca de nicăiri fără a duce în sufletul acela larg și bogat o urmă inde-

lebilă a oamenilor între cari trăise și de viața încunju-
rătoare a căroră vibrase, că el, marele latin, măreț,
prin calitățile rasei ca și prin ale sale proprii, ne-a în-
teles și ne-a iubit.

De aceia astăzi, când arta italiană n'are destule cu-
nuni pentru acest mormânt de revelator revoluționar
al ei, trimetem și noi la doliul fraților unul din acele
gânduri sincere care de sigur fac să se înfioare țărâna
morților.

2 Februar 1919

XXXVII

SPIRU C. HASNAȘ

Aflăm moartea la Târgu-Jiului a lui Spiru C. Hasnaș. Acest tânăr ziarist, intrat și în învățământ, a început a scrie la foaia noastră¹ și naționalismul i-a dat mentalitatea culturală pe care a păstrat-o și după ce o slăbiciune de caracter l-a făcut să treacă în rândurile liberalilor.

Am apreciat totdeauna talentul lui, iubirea lui pentru ideile de reformă, onestitatea lui personală, și regretăm moartea lui mai mult decât aceia cari au făcut achiziția lui, răpind idealismului politic un luptător dintre cei mai de samă.

17 Mai 1919

¹ *Neamul Românesc*,

XXXVIII

VASILE DAMIAN

În Munții Apuseni ai Ardealului s'a stins protopopul Vasile Damian, fost, de mai multe ori, deputat în Parlamentul din Pesta și unul dintre șefii lungii și grelei lupte de eliberare a fraților noștri de peste munți.

Și, când a fost să se vorbească de dânsul, care, astăzi, n'avea niciun rost oficial, cei de acolo și câte unul de aici, care mai are altă grijă decât a momentului precis când în duelul Ion Brătianu-Take Ionescu, unul din « campioni » va trânti pe celălalt, n'a găsit biografia care se adaugă de obicei la veștedele flori ale panegiricelor nesincere.

Căci biografia aceea, în sensul în care se înțelege de obicei, n'a avut-o protopopul dela Brad. N'a avut-o din foarte multe motive, pe care le-ar putea arăta «talentele», să zicem chiar «geniile», care și-o caută, dar și pentru un motiv, pe care această categorie de «supraoameni» nu-l poate ști, pentru că nu-l poate admite.

Anume pentru că el n'a vrut să fie altceva decât slujbașul devotat și modest al neamului său.

Preot între preoți, luptător între luptători, în ceasul biruinții comune deputat împreună cu ceilalți, luând parte acolo, în Pesta, la noua luptă pe care o dădeau cu toții. Pe urmă, când nu s'a mai ales, întorcându-se liniștit la rostul său acasă, fără niciuna din acele păreri de rău care fac pe om incapabil de altceva decât ce râvnește ambiția lui. Dăunăzi, cu puțin înaintea morții, când atâția, și în părțile acelea, căutau să se « distingă », el gusta suprema mângâiere de a jura pe cruce și evanghelie ostașii ardeleni ai României Mari la mormântul însuși ai lui Avram Iancu, și i se părea că un asemenea ceas de mândră bucurie a națiunii poate fi și un ceas mare în viața sa.

Tot auzi zilnic cerându-se, de desorientarea care nu se vede pe sine, ca și de grandomania care numai pe sine se vede, oameni, adecă de aceia cari să nu fie de o samă cu ceilalți. Poate că, de fapt, ce ni trebuc mai mult e tocmai acela care, dând tot ce poate, nu înțelege decât a fi *ca toți ceilalți și pentru toți ceilalți*.

Cineva, de pildă, ca protopopul fără biografie Vasile Damian: unul dintre ai săi.

28 Iunie 1919

XXXIX

SEPTIMIU ALBINI

În satul său ardelean, între ai săi, s'a stins, după o lungă zăcare, de urmările unei răceli prinse în cel d'întăiu drum al său spre casa de mult părăsită pentru o lungă pribegie, Septimiu Albini.

Unul din tinerii cari în procesul « Memorandului » au arătat voința de a trăi a neamului nostru, Albini avea un frumos viitor înaintea sa, dacă ar fi putut rezista ispitei de a trece « dincoace ».

Aici, luptătorului politic, ziaristului i s'au închis într'un birou de funcționar la Academia Română perspectivele.

A lucrat cinstit și și-a isprăvit viața fără a fi trăit-o.

De aceia îndoit îi plângem sfârșitul.

16 Novembre 1919

MIRCEA CHRISTIAN

Din Roma vine trista știre a morții prietenului nostru Mircea Christian, atașat comercial pe lângă Legația română de acolo.

Om tânăr, frumos și bun, având cele mai nobile calități, el făcuse studii frumoase și publicase în foaia noastră¹ la Iași articole prin care se semnalase atenției.

Inteligent și plin de învățătură, el era în Italia sufletul mișcării de răspândire a cunoștințelor despre România, împreună cu atât de meritosul profesor Silvestri și cu talentata soție a acestuia.

Revista sa, *Romania*, care apare de doi ani, ni aducea cele mai mari servicii.

Abia se întorsese dintr'o călătorie la București, unde o criză de rinichi îl zguduise; ostenele drumului, făcut imediat, fără cruțare pentru sine, l-au răpus.

În orice prilej, era unul la care te puteai adresa pentru o faptă bună, pentru o acțiune folositoare. Va fi cu neputință a-l înlocui.

Nu găsim cuvinte pentru a mângâia pe nenorocita lui soție.

19 Iunie 1921

¹ *Neamul Românesc.*

XLI

DOI MARTIRI: LASCAR LUȚIA ȘI VIRGINIA STOICESCU

Duminecă se făcea în Gara de Nord slujba religioasă de imbarcare a rămășițelor lui Lascar Luția, voluntar bucovinean căzut în apărarea Bucureștilor, chiar în ajunul ocupării Capitalei românești către care cu atâta dor și devotament se adresase.

Am cunoscut pe Luția prin scrisul lui.

În zilele când atâtea persoane, în Bucovina lui, erau tulburate și nu-și dădeau samă nici de ținta care trebuie urmărită, nici de mijloacele care se impun, — și între dânsese se aflau atâtea care azi se folosesc de existența României Mari, pentru care nici mintea, nici trupul lor nu s'au ostenit măcar —, copilul acesta fierbea de nerăbdarea luptei pentru idealul românesc. În lunga epocă de neutralitate, plină de amărăciune și deziluzii aici chiar, de unde trebuiau să plece ostașii, el așternea pe hârtie, în frumoasa-i scrisoare liniștită, vești despre starea de spirit din țărișoara lui, și, punându-se în primejdia de viață, le strecura pe la Burdujeni ca să ajungă la

foaia mea, în care pe atunci se pregăteau sufletele pentru suprema încercare de unde el nu voia să lipsească. Expunerea îngrijită era întrecută, în mulțămirea pe care mi-o produceau scrisorile bucovinene iscălite I. T. Lais, prin stima pe care o aveam pentru tânărul curajos căruia nu-i impunea nicio considerație de oportunitate, ba nici măcar de prudență.

Apoi, când războiul nostru a început, el n'a mai scris. Nu se știa unde este.

Ai lui de-acasă nu-i dădeau de urmă. Zvonul spunea că e aici pe câmpul de bătaie, unde venise să aducă întâia solie că tânăra Bucovină nu vrea să mai rămâie în strânsa îmbrățișare a agoniei austriece. Alt zvon îi anunță dispariția, poate moartea. Și sora lui cea mare, profesoara din Cernăuți, — o alta, studentă la București, își frângea mâinile înaintea micului sicriu înfășurat în tricolor, ieri, — a cercat toate mijloacele ca să descopere locul odihnei lui. L-au găsit târziu. Femeile din Ștefănești culeseră trupul celui căzut, în patulare, de glonțul german, și așezaseră în mormânt pe acela care n'avea o mamă, o soră să-l plângă în clipa eroicului său sacrificiu.

Cu o zi înainte, părinții îndurerați duceau la mormânt o fetiță care fusese iubirea și cinstea casei lor. Când Germanii, stăpâni aroganți și tiranici ai Bucureștilor ocupați, insultau ultimele eforturi ale apărării noastre în Moldova și acopreau de grosolane calomnii părechea regală care se devotase luptei pentru onoarea națională, o studentă dela Științi Naturale a scris cu mâna ei o protestare vibrantă, în care lua apărarea

Regelui, a Reginei, a oștirii, și prin truda ei rândurile de răsbunare și speranțe ajungeau în mâinile școlarilor; poliția germană, servită de elemente nemernice de la noi, descoperirea neconținut pe ziduri această modestă proclamație a conștiinții românești adăpostită într'un suflet de femeie.

I-au dat de capăt. Accia nu iertau, cum noi am iertat apoi pe slugile lor.

Fata a fost târîtă în închisoare.

Acolo și-a istovit ea tinereța. Zdrobită de suferință, și-a târît viața cei trei ani de zile de la întoarcerea triumfală a celor față de cari ea-și făcuse datoria Bunei Vestiri.

Trei ani... Și, în valul de imoralitate și de materialism care crește, cucerind tineretul, ți se pare că de zece ori atâta vreme a trecut din zilele când Lascar Luția și Virginia Stoicescu își oferiau cu bucurie viața pentru Patrie și Neam.

30 Mart 1922

XLII

IOAN SCURTU

Și ieri am dus la mormânt puteri din acelea pe care o soartă rea nu le îngăduie să fie cheltuite până la capăt pentru ce ni este mai scump astăzi: cultura poporului nostru.

O soartă tragică pare a fi urmărit întreaga generație care, acum aproape douăzeci de ani, a înțeles în numele ideii naționale și a iubirii pentru clasele populare literatura românească. După Gârleanu, Chendi, Iosif, Anghel, pământul ni cere astăzi pe Ioan Scurtu.

Ardelean din aceia pentru cari România era țara făgăduinții, unde veneau să samene grâul curat al idealismului, el a aflat în Eminescu un profetic călăuz al propriilor lui silinți și opera incomparabilului poet nu va putea fi niciodată scormonită fără a recurge la ostelile lui devotate.

Potrivit cu principiile trase din ea și care erau sacre pentru dânsul, Ioan Scurtu a fost, la « Sămănătorul », criticul neînduplecat, informatorul curajos care stătea cu credință pe pragul ideii apărute de dânsul.

O lungă mucenicie i-a fost viața în anii maturității, când ar fi putut da mai mult. Retras de lume, și-a purtat crucea cu discreția sufletelor nobile care nu cer lumii compătimirea ei.

Cu atât mai multă durere simțim astăzi cei cari n'am avut prilejul să-i aducem mângâieri, cu care eram datori, dar de care sufletul lui hotărît n'a simțit nevoie.

Acuma, când nesănătatea unei vremi de criză a năvălit și cuprinsul literaturii, al culturii întregi, oricine se duce dintre cei buni lasă un loc pe care nimeni nu se va grăbi să-l umple.

Locul pe care l-a avut însă Ioan Scurtu în inima prietenilor va rămânea totdeauna al lui.

26 Iulie 1922

XLIII

LORD NORTHCLIFFE

A murit, după un lung zbucium, cel mai mare din ziariștii pe cari-i are lumea, acela care prin talentul și energia sa, prin uriașa sa muncă de o viață, a putut să între, printr'un fel de recompensă națională, în rândul lorzilor, luând loc alături cu urmașii celor mai glorioase familii, lordul Northcliffe.

Ici și colo în ziarele noastre s'a relevat această dispariție, care n'a emoționat numai Anglia. Ea va influența asupra politicei curente, căci lordul Northcliffe era un sprijinitor puternic și un dușman de temut, un creator și un stăpânitor al curentelor de opinie publică prin care astăzi se mișcă lumea.

Dar, gândindu-se cineva la această lungă și glorioasă carieră, glorioasă ca a unui biruitor comandant de oștire, el poate prinde și o lecție de morală.

Au mai fost între ziariștii contemporani oameni cu însușirile lui și atâția cari aveau și mai multe cunoștinți. Viața zbuciumată a sfātuitorilor zilnici ai publicului de milioane nu cunoaște odihnă. Pricepere admi-

nistrativă posedă și atâția alți directori de gazetă, cari realizează averi din cele mai impunătoare.

Pe dânsul ce l-a ridicat, l-a făcut influent și puternic era însă altceva: *convingerea absolută că servește o cauză dreaptă și bună și neclintita hotărîre de a o urma pînă la capăt.*

Cetitorul poate fi nesigur și capricios. Dar stima lui nu va căuta niciodată pe aceia cari se încovoie, se mlădie, se schimbă după nesiguranțele și capriciile lui.

« Invățătorul » care i se înfățișează trebuie să aibă un sincer crez.

Și, în timpul războiului, ca și înainte, ca și după, lord Northcliffe l-a avut.

5 Septembrie 1922

XLIV

DOCTORUL PETRU BUCȘAN

« Cuvântul poporului », foaie din Săliște, publică aceste duioase rânduri:

« Marți dimineața telefonul ni-a adus sfâșietoarea veste că doctorul Petru Bucșan nu mai e între cei vii ».

Adăogim că acest tânăr de cea mai înaltă valoare morală a fost, nu numai un ascultător devotat al cursurilor dela Vălenii-de-Munte, în anii când acolo se urzea viitorul, dar și un curagios luptător pentru ideia partidului nostru, un apărător călduros al pătrunderii ei în Ardeal.

Ne așteptam la această pierdere, și totuși ea ne zguduie adânc.

De ar fi mulți să-i semene!

17 Februar 1923

XLV

PIERRE LOTI

Moartea lui Pierre Loti, pe care închipuirea noastră, a celor cari am fost încântați de tinereța lui visătoare, pornită spre aventuri exotice, nu și-l putea închipui bătrân, zdrobit de vârstă, izolat, aduce aminte nu numai o încântătoare literatură, plină de ceața orizonturilor infinite de-asupra mării, ci și o fază din dezvoltarea literaturii contemporane, pretutindeni, dar mai ales în Franța.

În legătură cu filosofia pozitivistă, sigură în conturile-i trase drept, și cu ordinea perfectă ierarhizată a unui Imperiu conservator, o literatură se desemnase în care nimic nu era lăsat nelămuririi, gâcirii și prevestirilor misterioase ale sufletului omenesc. Epopeia masivă a lui Zola domina scrisul timpului, și poesia însăși, când nu suspina arii familiare cu François Coppée, urmăria linia dreaptă, precisă a templelor antice.

Atunci, un ofițer de marină, fără pregătirea profesională, fără legături în cercurile care stabilesc reputațiile, a încercat, într'un stil nou prin libertatea lui,

de o ușurință care ascunde totuși efecte măestrite, să vorbească unei lumi deprinse cu altă lectură despre cele veșnic incapabile de definiție din infinitul sufletului omenesc.

Plutind cu creațiunile lui « între vis și viață », el a vrăjit înaintea unor ochi deprinși cu viziuni clare, netede, icoane în care țări depărtate, rase necunoscute și neînțelese, până la arhaicul mister psihologic al Bretaniei sale înseși, adăugeau farmecul cadrului și cuprinsului lor pentru ca să se întrevadă figuri femeiești de o ispitoare irealitate, chemând, mângâind și dispărând ca o iluzie.

Pe urmă a venit altă generație. Ea a căutat, afară din subiecte și afară din virtuositatea însăși a stilului, prin aruncarea îndrăzneată în anormal și absurd, acea noutate pe care el o găsisese la un colț de zare străină, de unde veneau razele palide ale unor stranii iubiri. N'a mai fost înțeles acela care de fapt nu fusese întrecut.

El se duce astăzi străin de literatura cea nouă, după ce străin de cea veche se ivise, împrăștiator de vedenii, ca o protestare contra marilor clădiri ale brutalității constructive.

17 Februar 1923

DAMIAN DRĂGĂNESCU¹⁾

Acela care ne lasă astăzi a fost un om la locul lui, și el însuși s'ar supăra pe noi dacă am trece, vorbind de dânsul, dincolo de marginile acelei alese cuviinți care i-a însemnat viața.

Nu e cineva în acest mare oraș²⁾ care să poată spune de Damian Drăgănescu că a suferit o nedreptate de la dânsul sau că el l-a întâmpinat cu o vorbă rea. Atâția sunt însă gata a mărturisi perfecta onestitate a marelui negustor; iubirea marelui proprietar pentru țărani săi, devotamentul lui pentru tot ce pe această lume unde e și bine și rău i s'a părut că se potrivește cu sufletul lui ales, râvna cu care, în zilele grele ale patriei, când s'au îndoit atâția cari în conștiința lor se pocăiesc astăzi, el, cu buna lui soție, a fost ajutorul neobosit al suferinții ostașilor noștri, și acela care și-a făcut casa frumoasă pentru a se adăposti tovarășa zilelor sale a început prin a face lăcaș lui Dumnezeu ca mulțămită că l-a ajutat în agonisita lui.

¹⁾ Cuvântare la mormânt.

²⁾ Galații.

Câțiva mai știi încă un lucru.

Intr'o societate unde nimic nu e mai obișnuit decât a face calcule personale, de vanitate și de câștig, în legătură cu direcțiile politice ale țării, el, legat de ideia națională prin originea lui ardeleană și prin statornica lui muncă la Liga Culturală, și-a ales locul unde era jertfă mai multă și răsplată mai puțină, dar unde credea el că este mai multă dreptate. Și deputatul de o clipă n'a avut măcar mângâierea de a trăi până la biruința de care, mai la urmă, conștiinții sale curate îi păsa mai puțin decât de nobleța luptei înseși a cauzei sale.

Acest lucru nu-l vom uita, și, când vom avea de dat tineretului un exemplu de viață frumos trăită, până la simplul eroism discret al ceasului din urmă, vom arăta viața ta, prietene.

22 Decembre 1923

XVLII

DUCELE DE LUYNES

Intre Francezii cari au împărțit cu noi calvariul din Iași, era unul al cărui mare nume, a cărui nobilă înfățișare, a cărui mare bunătate atrăgeau respectul și iubirea tuturor.

Ducele de Luynes venise la noi, primejduindu-și viața, pentru a da sprijinul său de ofițer unui popor prieten, ajuns în nenorocire pentru apărarea aceleiași cauze de dreptate.

Il văd încă la Iași, sprinten, cu toată vârsta, în frumoasa-i uniformă albastră, dând sfatul și încurajarea celor cari aveau nevoie de amândouă.

Odată, actualul președinte al Consiliului ¹, profitând de demisia lui Take Ionescu, a voit să facă un Ministeriu pur liberal. Era în Iulie 1917. Ducele de Luynes m'a întâmpinat cu părerile lui de rău că, atunci când în toate țările se caută concentrarea națională, noi ne izolăm între hotare de partid. Mă îndemna să adaug puțina mea trecere pe lângă a celor cari voiau să împiedece greșeala.

¹ Ion I. Brătianu.

Am conștiința că am contribuit ca situația, dacă nu se poate îmbunătăți, să rămâie măcar aceeași.

Azi, când primim vestea morții lui și o lacrimă ni vine în gene, sufletul lui nu dă oare același sfat ca atunci în Iași pibegiei, în mijlocul altor primejdii? Unire între câți se poate, bună înțelegere între toți.

24 Mart 1924

XLVIII

UN PRIETEN AL ROMÂNILOR: GEORGES FAZY

Puțini au fost aceia cari, în timpurile cele mai grele ale nației, când se putea pune întrebarea dacă o Românie independentă va ieși din Marele Războiu, când umpluserăm lumea de fugari, utili sau ba propagandei în folosul unui popor călcat în picioare, i-au primit în casa lor, i-au încălzit la vatra lor, li-au întărit, cu vorba de mângâiere, sufletul rănit.

Intre aceia chiar cari au arătat iubire Românilor nu oricine a găsit și mijloacele cele mai potrivite pentru a ne ajuta și mai ales a pus în serviciul cauzei românești o mare și necontestată autoritate.

Intre aceștia a fost, în acea Genevă unde se pregătea, din atâtea părți, în feluri așa de deosebite, Europa viitoare, acel nobil bătrân care, purtând cu dragoste, în casa unde stăpâna era o Româncă, scutul cu armele României, și-a închis ochii în ajunul chiar al zilei când Regele și Regina noastră erau să-și facă intrarea în orașul său.

Fazy era unul dintre oamenii cari nu se uită chiar când n'ai avut de ce să-i iubești, iar, când iubirea lui te-a

legat de dânsul, amintirea i se păstrează neclintită în adâncul însuși al inimii.

Dintr'o familie patriciană, frate al aceluși Henry Fazy, care a fost unul dintre teoreticienii vechii vieți republicane de acolo, acoperit de onoruri pe care le-a meritat, el era ca o icoană a acelor fruntași orășenești cari păreau a continua tradiția senatorilor romani.

La cei d'intâiu pași în casa lui plină de amintiri și așa pregătită încât orice pasiune trebuia să înceteze pe prag, între vechile portrete și rafturile de cărți, te simțeai intrat în acea lume a înțelepciunii politice care se refugiază astăzi doar în asemenea colțuri unde nu bat furtunile marilor uri.

Foarte bolnav, abia trăgându-și suflarea, l-am văzut acuma două luni. Dar așa de puternic îi era sufletul, încât el învia din însuși focul ideilor care-i luminau ochii.

Era dintre cei ce mor tineri după ce au trăit cu bătrânesc cumpăt și cari reprezintă ceia ce umanitatea poate avea mai perfect ca simț politic.

25 Mai 1924

XLIX

IOAN PAPINIU

Ioan Papiniu, pe care-l puneau în pământ ieri, a fost un simpatie reprezentant-tip al diplomației care dispare.

Fiul preotului de la Ploești, om harnic și solid, pornit pe studiu și capabil de muncă grea, n'a plecat la o Legație nici din personalul unui club, nici din încunjurimea unui om politic. El nu s'a menținut prin legături personale și intriga n'a intrat în combinațiile lui. Din cei mai tineri ani până când moartea a cules pe septuagenar la lucru, el a fost un perfect funcționar și un muncitor neobosit.

Astfel de oameni sunt în tradiție, — o veche tradiție a noastră, care-și are originea în aspra și greaua veghe a agenților pe lângă Poartă, oameni modești și economi, cu ochii deschiși la toate primejdiiile.

La Constantinopol, la Haga el era neconținut la masa lui de lucru, puțin strălucitor de sigur, dar cu atâta mai util.

Legățiile erau pe atunci laboratorii: rapoartele, care nu se trimeteau la șeful de partid acasă, o dovedesc.

Azi sunt alte vremi. Politica a cotropit și diplomația, cu aceleași defecte. E un progres? Cine va pune față în față o diplomație și alta, va răspunde cândva, cum fac astăzi eu: *nu*.

11 Decembre 1924

L

I. URSU

Profesorul I. Ursu dela Universitatea din București a început cu un studiu îngrijit despre relațiile Moldovei cu Polonia. Trimes în străinătate, a publicat o teză germană despre Petru Rareș și una franceză, plină de informație, despre Politica orientală a lui Francisc I-iu. A editat și o cronică venețiană despre luptele lui Ștefan cel Mare. In timpul războiului ni-a apărut drepturile printr'o carte care a fost remarcată. De curând dăduse un « Petru Rareș » și un « Ștefan cel Mare », scrise cu multă râvnă.

1925

LI

UN CUGETĂTOR ALES AL SAȘILOR DIN ARDEAL: ȘTEFAN LUDWIG ROTH

Un tânăr profesor ardelean, d. Otto Folberth, a descoperit, se poate zice, un adevărat și ales cugetător în cineva care era cunoscut până acum mai curând prin rolul său politic și prin tragedia morții sale, de glonțul revoluționarilor unguri, în Mai 1849, moarte care a fost a unui nobil martir.

Câteva cuvinte despre acest om de credință și voință, care a fost, în mijlocul unei lumi de provincie, muncitoare, econoamă și morală, dar îngustă în orizont și fricoasă față de orice inițiativă, un adevărat fenomen de intelectualitate capabilă de a adânci întreaga viață contemporană și de a o înălța până la cele mai superioare ideologii.

Fiu de cărturar, de preot, crescut fără mamă, elev al modestelor școli ardeleni de vechiu regim, dorul de a ști, dar mai ales de a se înnoi și de a crea îl mână în Apus, până la acel sat elvețian, Yverdun, unde aproape octogenarul Pestalozzi, între sarcasme și insulte, continuă curata iluzie a regenerării omenirii întregi printr'o

pedagogie sentimentală. Scurtă iubire cu o femeie, o tovarășă de predicăție, care va mărturisi mai târziu că ea lucrează pentru a fi bine plătită. La întors, vrea să introducă pe ai săi în noua viață a secolului prin sistemul a cărui aplicare, cu succes măcar relativ, o văzuse.

În Ardeal, îl iau în batjocură pe vizionar, care se alege cu porecla de « Pestalozzi », cu care se putea mândri. La Viena, nimic din sprijinul ce aștepta. Instituția plănuită, pregătită n'a funcționat niciodată. Revista menită a revoluționa spiritele cade într'o perfectă indiferență. Se face profesor la Mediaș, mai târziu paroh de sat. Două căsătorii terminate prin morți premature. Cei doi copii mai mari se stâng de oftică.

O viață amărită, pe care o suportă credința adâncă în voința divină, care prin suferință ne conduce aiurea. Tot ce e în jur îl interesează și devine prilej de analiză, de sistematizare, de orientăție morală. Astfel, desfacerea vechilor bresle, dincolo de care vedea, profetic, aglomerația, nesiguranța materială și mizeria morală a fabricii. Apoi măsurile de maghiarizare ale Ungurilor în plin marș de cucerire a « moștenirii » lor.

Anul 1848 aduce alte probleme.

Iar pe acestea caută a le rezolvi, din parte-i, și altfel decât cu condeiul.

E credincios Impăratului. Puechner, reprezentantul acestuia, îi dă sarcina de pacificare în cele trei districte unde erau Sași în șerbia nemeșilor. Cu truda și riscul său reușește: frații pierduți se aduc la atârnarea de Scaunele naționale.

În ceasul răsplătirii biruie revoluția maghiară. Cavalerescul Bem, victoriosul, nu se atinge de acest om al loialității. Dar comisarul civil, Csányi, îl arestează. E dus în lovituri la Cluj. Doarme în temniță pe lemnul gol, de-și rănește coastele.

Actul de acuzare-l prezintă ca pe un « conducător de horde săsești și *valahe* cu sabia scoasă ». E condamnat la moarte. În scrisoarea către fiica sa, Sofia, osânditul asigură că « bine a voit nației sale fără a purta gând rău altor nații; nici în viață, nici în moarte », spune el, « n'am fost dușman al nației ungurești ».

E târît prin noroiu între insulte până în cetățuie și, refuzându-i-se grația cerută *in extremis*, e pătruns de trei gloanțe: în braț, în șale, în cap. Căpitanul care comandă execuția, adânc mișcat, strigă: « Soldați, deprindeți delă acest om cum se moare pentru poporul său ».

19 Februar 1925

ABATELE CHARLES, PROFESORUL GHEORGHE
POPOVICI, PROFESORUL MIHAI RĂȘCANU.

Și acest sfârșit de an e bogat în pierderi culturale, după ce întregul an 1927 se va număra între aceia cari au răpit țării mai multe din puterile de care e atâta nevoie.

Abatele Charles, pe care câțiva prieteni l-au dus la mormânt ieri, era un om de o mare știință, de cunoștință adâncă a limbii și literaturii țării sale, un neobosit colecționar de știri pe care n'a avut prilej să le întrebuințeze pentru a i se simți adevărata valoare. Cutare operă capitală de filologie franceză s'a folosit de munca lui discretă.

Agregatul Universității din Paris a venit la noi incidental și a rămas cu dragoste, cu acea ascunsă dragoste, de o atât de discretă modestie, al cărei secret îl avea.

Studentii noștri, cari nu știu adesea pe cine-l au în fața lor, au fost tratați de dânsul ca de un părinte. Mi se pare că era, în ceasurile lui de răgaz, și un meșter al versului.

Cu protopopul Gheorghe Popovici din Lugoj pierdem nu numai un cleric venerat, dar și un cercetător istoric care-și făcuse probele.

Cartea lui despre Unirea cu Roma n'are numai o valoare polemică. Scria limpede lucruri adânc gândite și simțite sincer. Câtă politică a făcut, nu l-a adus nici-odată în fața prăpastiei de azi, care ne deosebește atâta în momentele chiar când ar trebui să ne iubim mai mult.

Iar încă tânărul profesor Mihai Rășcanu, smuls pe neașteptate, ar fi putut să ajungă, prin cât știa și cât dovedise că poate, unul dintre cei mai chemați istorici ai dreptului român, căruia i-a dat pagine cari nu se vor uita.

Tineretul de azi să se gândească serios că, pe lângă lucruri de distrus, sunt în această țară goluri culturale de umplut.

30 Decembre 1927

LIII

IOAN VIDU

Omul celor mai dulci cântări românești, acela ale cărui duioase melodii ni sună în ureche la singura pomenire a numelui său, Bănățeanul care, în mijlocul strigătelor răgușite ale ambițiilor ce vor ministere și milioane, a rămas în lumea sa de o înaltă idealitate, Ioan Vidu, ne lasă.

Prin cântecul pe care l-a cules, l-a armonizat, l-a răspândit în tot cuprinsul pământului românesc, Vidu a fost și un factor de unitate națională și un educator.

Pe de o parte a făcut pe toți Românii să se recunoască, sub farmecul muzicii unitare, membri unui singur popor.

Pe de altă parte a strecurat în sufletele ispitite de toate corupțiile și de toate anarhiile ceia ce poate da numai o artă ca a lui: simțul de ordine și instinctul frumuseței.

Fără teorie savantă și lipsit de orice fel de pretenție, el s'a așezat în fruntea tuturor acelor cari, fără a jertfi nimic din regulele artei, au făcut din ea un element de viață și un mijloc de înălțare pentru nația noastră.

12 Februar 1931

EPISCOPUL IACOV ANTONOVICI

La Huși, în casa lui de cărturar, s'a stins episcopul Iacov Antonovici.

Figură asupra căreia rare ori s'au ațintit privirile. Era un om ca din alte timpuri, un «popă» din vremea veche, cu datoria lui de biserică și cu iubirea lui de carte, «popă» îmbrăcat popește și trăind așa cum veac de veac preoțimea noastră a trăit pentru cinstea ei și pentru binele neamului.

Când avea timp liber, Vlădica Iacov, ca și preotul de mai ieri, nu căuta emoții politice și nu strângea banii cari nu se coboară în mormânt. Ci așa, după sfânta rânduială a unei Biserici pe atât de nobile, pe cât de smerite, scotea din tășulca de răzeși hârtiile pe care diecii de odinioară însemnau în cea mai bună limbă românească legăturile de tot felul ale unei societăți admirabile în armonia ei fără pretenții.

Cărți de folos au ieșit din această trudă binecuvântată. Și astfel niciodată amintirea acestui smerit culti-

vator al istoriei neamului său nu va dispărea, ci fiecare cercetător își va întoarce gândul și spre harnicul părintel care iscodea izvoadele și căuta în ele taina vieții românești care a fost.

3 Ianuar 1932

CONSTANTIN HAMANGIU

În Constantin Hamangiu țara pierde pe unul dintre cei mai învățați jurisconșulți și dintre cei mai integri magistrați ai ei.

În lungi ani de trudă, fostul ministru de Justiție a adunat prețioasele materiale pe care, cu grele sacrificii personale le-a publicat în monumentală colecție a « Pandectelor Române », operă de care-i va fi legat numele.

În această lucrare el n'a refuzat nicio colaborare și mulți tineri au primit dela el îndemnul spre cercetări și studii, până la acela, de un mare merit, d. Matei Nicolau, pe care și l-a asociat pentru ultima sa lucrare.

Orice activitate culturală îl interesea. Academia Română, care de mult nu-și mai avea donatori, a primit de la dânsul o splendidă danie, care l-a așezat printre binefăcătorii acestei societăți de harnici cercetători.

Drept cu cei cari se îndreptau către judecata lui, bun cu prietenii, amabil cu toată lumea, cel plecat înainte de vreme lasă în amintirea tuturor un chip de armonioase însușiri și de frumoase purtări, pe care vremea nu-l va putea șterge.

LVI

CUVÂNTARE LA MOARTEA LUI CONSTANTIN HAMANGIU

Magistratura, al cărei membru de frunte a fost într'o lungă viață, Academia Română, care a legat de dânsa pe un mare donator, cercetătorii dreptului, cărora alcătuitorul «Codurilor» și «Pandectelor Române» li-a dat așa de prețioase mijloace de lucru, vor pune în lumină, la ceasul când viața unui om se vede întreagă, când invidia tace și intriga nu mai are de ce se zbate, meritele aceluia care a fost Constantin Hamangiu.

Noi, colegii lui dintr'un guvern de neconținută muncă neînțeleasă și pe nedrept dușmănită, trebuie să spunem că în ministrul de Justiție am găsit la fiecare moment ceea ce așteptam în momentul când m'am gândit să-l recomand prețuirii Suveranului: un om de dreptate, de muncă și de modestie, un prieten deosebit de afectuos, și, adăug, un colaborator gata de concesiuni și dispus a primi îndrumările amicale venite de unde se asigură unitatea unei acțiuni ministeriale.

Opera pentru care se pregătise o viață întreagă și a cărei îndeplinire îi aducea oarecare mângâiere pentru

zilnicele atacuri ale unei societăți obișnuite a cărti rămâne abia înseilată. Urmașul lui va avea s'o continue.

Dar el și noi toți vom păstra amintirea mișcată a omului care, niciodată, pe nimeni dintre noi nu ne-a jignit cu un cuvânt sau un gest și care, astfel, stăpân pe stima tuturor, s'a apropiat strâns și de inimile noastre.

12 Ianuar 1932

LVII

IACOB NEGRUZZI

La câteva săptămâni după ce i se făcuse lauda la Academia Română, Iacob Negruzzi a trecut la prietenii de cari atâta vreme fusese despărțit.

Cine a putut cunoaște de aproape, dacă nu în casa lui, de mult închisă printr'un doliu de care nu s'a putut mângâia niciodată, dar în relațiile academice, singurele pe care adâncă lui bătrâneță i le putea îngădui, pe supraviețuitorul « Junimii », pe conducătorul vechilor « Convorbiri Literare » a putut să-și dea seama de câtă vigoare păstra până la nouăzeci de ani, în cugetarea lui clară, fiul lui Costachi Negruzzi.

Literatura lui, destul de bogată, dar de mult încheiată, era a unui om deștept, de vaste cunoștinți, de o cultură generală câștigată în Apusul german, de un simț auto-critic care era la el o frumoasă tradiție de familie. Romanticismul din unele scrieri e azi cu totul veșted, alt romanticism, și mai prost, stăpânind generația actuală, dar, când era vorba să dovedească spiritul lui de Moldovean șugubăț, de bună rasă răzeșească, el a lăsat documente durabile ale vremii sale.

Ce plăcea la dânsul, ce dădea un farmec minții agere care se zbătea în trupul de mult istovit, era curiozitatea lui de a ști, de a înțelege, pe care vrâsta n'o atinsese câtuși de puțin. Nu odată acel care prezinta o comunicație auzea dela Negruzzi, anume așezat lângă dânsul, o exclamație de uimire pentru lucrul nou, care nu putea să-l lase indiferent.

Cu cei nouăzeci de ani ai lui Jacob Negruzzi, de la Academia Română, ultim și iubit refugiu al lui, pleacă un suflet.

13 Ianuar 1932

LVIII

GENERALUL ȘCERBACEV

A murit în exil generalul care a fost, luni întregi de zile, comandantul în Moldova al « frontului ruso-român », Șcerbacev.

Dintre aceia cari, în timpul suferințelor noastre din a doua perioadă a războiului, au fost trimiși de guvernul rusesc ca să ajute desperatele noastre eforturi de rezistență, niciunul n'a avut față de noi sentimentele celui care se stinge în străinătate, niciunul n'a respectat mai mult suveranitatea noastră, niciunul n'a avut față de regele României, comandant suprem, înaltul respect care se cuvenia.

După acei cari, ca Zaiancicovschi, ne-au părăsit în luptă și ne-au înjosit în amintirile lor, a venit la noi un militar onest și loial, care a făcut pentru păstrarea unei țări sincer aliate tot ce era în mijloacele sale.

Din partea noastră, când defecțiunea și conspirația au fost în jurul lui, am știut să-i apărăm până în ultimul moment al unei catastrofale prăbușiri viața și libertatea.

Vânătorii generalului Rasoviceanu au făcut, la Copou, să cadă revolverele din mâinile bandiților veniți să-lucidă.

În Șerbacev aducem un omagiu mișcat tuturor acelor ofițeri ruși cari ni-au fost frați de arme, adevărați și onesti apărători ai pământului nostru.

23 Ianuar 1932

LIX

ARISTIDE BRIAND

Una din marile energii ale lumii a dispărut.

Aristide Briand nu era dintre acei oameni ai teoriei cari își închipuie că o singură minte poate crea stări de lucruri fără stările de spirit care nu sunt în puterea nimănui atunci când vrea să le aibă. Răsărit din adâncurile societății franceze, el nu s'a rupt printr'un continuu cult adus literei scripturilor din comunitatea morală cu acele adâncuri, ci, continuu aplecat asupra lor, el le-a cerut zilnic sfat și inspirație.

A fost astfel om reprezentativ al nației sale în adevăratul înțeles al cuvântului.

Aceasta i-a îngăduit să înțeleagă și alte popoare. Dar nu în felul teoretic cum au fost înfățișate marii sale intuiții. Ci direct, spontan, el își dădea samă oricând de dreptul lor elementar.

De aceia noi, sprijiniți mai ales pe elementarul nostru drept, l-am avut prieten.

Peste toate aceste drepturi el vedea însă o datorie: aceia de a nu ne urî dela o nație la alta.

Și, astfel, subț scoarța de aparență aspră a omului s'a dezvoltat una din cele mai nobile simțiri pentru înțelegerea și înfrățirea popoarelor. În serviciul acestui ideal și-a pus toată activitatea.

Păcat că viața i se mântuie în depărtatul vuiet al instrumentelor de moarte pe care ar fi voit să le suprimе!

9 Mart 1932

LX

OTTOKAR CZERNIN

O moarte năprasnică a prins încă tânăr pe Ottokar von Czernin, fostul ministru al lui Francisc-Iosif la București.

Nu un diplomat de profesie, precaut și cumpănit, primind ordine și transmițând știri, ci un bărbat politic modern, deprins cu lupta parlamentară, un observator excelent, căruia nu-i scăpa nimic, un caracter franc, deprins a spune lămurit ce crede despre situații și despre oameni. Pe lângă aceasta, un patriot austriac de sigur, dar și un înțelegător pentru alte sentimente naționale și pentru alte necesități de Stat.

A venit la noi cunoscut ca un intim al arhiducelui moștenitor, Francisc-Ferdinand, și ca un adversar declarat al preponderanței maghiare în Monarhie. Aici a căutat fără zăbavă să cunoască oamenii fără deosebire dacă erau la guvern ori dacă se aflau în opoziție. A ascultat pe fiecare și i-a străbătut în suflet. A îndurat falsele prietenii și a primit în față acuzații pe care le știa adevărate, de și el însuși n'avea nicio vină.

Și, după ce și-a făcut inspecția, după ce și-a creat legăturile, el a asigurat, cu o energie pe care nimic n'a putut-o slăbi, că România nu va merge într'un războiu viitor cu Austro-Ungaria, ci poate, urmând o poruncă supremă a rasei, contra Statului dualist.

Azi, în Corespondența austriacă putem vedea toată tragedia unei acțiuni nenorocite, a cărei soartă o simțise el dela început. Intr'însa nu e nimic care să scadă pe omul, așa de inteligent și cu un așa de frumos temperament, nimic care să coboare pe perfectul gentleman.

Înainte mormântului său deschis înainte de vreme, e bine ca aceasta să se spuie de aici dela noi, din țara care a îndeplinit profețiile lui, așa de dureroase pentru dânsul.

10 April 1932

LXI

PREȘEDINTELE DOUMER

Atentatul contra președintelui Republicii franceze lovește pe un om care, în orice situație ar fi fost, s'ar număra printre înțelepții și bunii vremii sale.

Doumer are într'adevăr o biografie care poate trece de-a dreptul în paginile unui Plutarh modern.

Inzestrat cu o bogată cultură, cu un frumos talent de orator și cu un simț politic la care se unia puterea caracterului și cea mai aleasă discreție, cea mai elegantă politeță, el era printre bărbații politici ai Franciei de astăzi în cel dintâi rând.

Dar, dacă o adâncă stimă l-a încunjurat totdeauna, un sentiment de mișcată reverență se îndreaptă către omul care și-a trimes pe front fiii cari nu s'au mai întors acasă. A ajuns astfel între părinții a căror durere reținută suggera toată jertfa eroică a patriei sale.

Bestia care a trimes gloanțele în trupul septuagenarului șef de stat pe care niciodată nimeni nu l-a putut urî, dovedește cât de jos poate coborî o doctrină în care stupiditatea se unește cu cruzimea bestială.

8 Mai 1932

LXII

ALBERT THOMAS

Orice s'ar fi întâmplat, orice ar fi făcut, oricât prin aceasta s'ar fi impus recunoașterii și stimei lumii întregi ca unul dintre împăciuitorii prin cultul muncii organizate, al oricării munci de la un capăt al lumii la celălalt, Albert Thomas, mort în plină putere de creațiune, va rămânea pentru noi, Românii, omul de la Iași.

Pierdusem o campanie. Dușmanul era în Capitala noastră. Trei șferturi din pământul țării era profanat de cuceritori. După cumplita iarnă a bolilor celor mai grozave, iarnă de ciură, de foamete, strângeam pe cei rămași pentru a face din ei mănunchiul răzbunării și întregirii.

Era o tineretă plăpândă de convalescenți în aierul unei șubrede primăveri moldovenești. Să credem, să nu credem că vom putea reîncepe războiul pentru drept? Și, în această stare de spirit, a speranțelor mijide, zâmbitoare, dar cu un fond de tristeță care nu poate uita, a răsărit acest Gal stufos, cu ochii dârji sub ochelari, și, dintr'o căutătură, căutătura sufletului încrederii de acasă, a creat o stare de spirit.

Franța însăși stătea prin el lângă regele Ferdinand.

Iar omul, asprul «muncitor», șeful uzinelor de războiu, avea în ochi lacrimi de suferința noastră, și, când vorbea, era o vibrație duioasă în glasul lui.

Pentru noi, așa a rămas. Și acum câteva săptămâni venise la noi o scrisoare a lui, și în ea simțeau că nici el n'a uitat.

Cum pe dânsul, nici noi nu-l vom uita.

13 Mai 1932

LXIII

SFÂRȘITUL ZBURĂTORULUI: IONEL GHICA

A fost o uimire dureroasă moartea subită, cu voie, fără voie,—taina a dus-o cu dânsul —, a admirabilului tânăr care a fost Ionel Ghica.

Ieri, se întorcea biruitor dela un drum pe care nimeni nu-l făcuse ca dânsul. Țările-i treceau dedesubt la fiecare ceas. Navigația aeriană olandeză i se dovedise inferioară.

Mersese în excursie la Saigon ca într'o scurtă călătorie de plăcere. Unde nu-i putea ținti gândul, cutezătorul gând care-i dăduse o primă glorie?

Frumos și voinic, posedând virtuțile cavalierești, moștenirea de vitejie a raselor vechi din care venea, urmașul Ghiculeștilor n'avea în el nimic din ceia ce face anti-patici pe «eroii» cari paradează. Vorbea de ce a făcut, de ce a văzut, de ce pregătește cu o minunată simplicitate. Bătrânii se simțeau sfioși înaintea grației și eleganței cu care povestea despre marile lui isprăvi.

...Dacă măcar i s'ar fi dat norocul, tristul noroc de a isprăvi în lumea lui, acolo sus, trăsnit de fulgerul fatalității!

LXIV

REGELE ALEXANDRU AL IUGOSLAVIEI

S'a pierdut, nu pentru țara sa numai și pentru prietenii ei, dar pentru umanitatea de azi, așa de săracă în ce privește personalitățile reprezentative, croii, în adevăratul, marele și simplul înțeles al cuvântului, *un om*.

Alexandru al Iugoslaviei a fost acest om pentru felul cum dela început a înțeles a-și face viața.

Fiu de pribeag, el a trăit modest, îngustat chiar, în acea Genevă, care e, din veac în veac pentru oricine, de orice religie și de orice nație, poposește pentru mai mult timp acolo, o învățătoare în ce privește două mari și rare însușiri: îndeplinirea exactă, plină de devotament, a datoriei, așa cum o predica asprul, neînduratul Calvin, și lipsa de orice decor, de orice pompă și paradă, în locul cărora așează maiestatea clasică a simplității absolute. Dar în această primă tinereță studioasă îi treceau prin minte, pe când ultimul Obrenovici aluneca spre grozava-i tragedie, amintirea înaintașilor săi, oameni cu firea tare, cu voința neînfrântă: Caragheorghe cel vechiu, țăranul luptător, trezind un popor întreg la

viață fără să vadă înaintea ochilor lineamentele unui Stat, Alexandru, cel scos de intrigi din moștenirea sa și sortit să moară pe pământ străin, tatăl, Petru, care, pe frontul francez din 1870, ca și pe acela al mării răscoale bosniece din 1876, arătase cum înțelegea a-și îndeplini datoria de moștenitor fără tron. Dar de sigur despre aceste riscuri toate nu spunea nimic nimănui acela care, nefiind măcar în primul rând al eredității unui tron ajuns la alții, trecea printre cei de vrâsta sa cu licărirea de inteligență în calzii ochi catifelati pe cari ochelarii de miop păreau meniți să-i ascundă cât mai mult și cu zâmbetul de bunăvoință și de ironie în colțul buzelor fine.

De-odată schimbarea prăpăstioasă s'a produs. Pe străzile Belgradului Petru exilatul trecea în mantie regală, încunjurat de o armată peste care ultimele evenimente aruncaseră o umbră pe care numai soarele victoriei dela Cumanovo putea s'o înlătore.

Ce luptă grea cu dușmanii, din lăuntru și din afară, dar mai ales cu prietenii, cu niște prieteni așa de grei! Tânărul a fost scutit de sarcinile supt care nu odată părintele său s'a îndoit: o pregătire militară serioasă îl aștepta la Petrograd, unde îndată după restituirea vechii dinastii s'a dus fără să știe de ce mare folos va fi învățătura ce va căpăta acolo.

Când s'a întors, problema bosniacă stătea să deslănțuiască războiul cu Monarhia vecină, așa de puternică în aparență, atunci. Apoi alianța balcanică s'a întruchipat, scoțând în fața Turciei decăzute frontul cruciatei menite să gonească din Europa pe vechii

uzurpatori. Atunci croul ascuns în tânărul acesta despre care nu se vorbise nimic s'a trezit. Legenda de la Cosovo l-a încunjurat și străbătut, mânându-l la biruința răsplătitoare, desăvârșită.

Sunt oameni pe cari un anume eveniment, adesea neașteptat, îi transformă. A rămas în prințul Alexandru sufletul format în ferita izolare a Genevei, în aspra disciplină a școlii rusești, dar un ideal se înstăpânise pe dânsul și el nu era, cu toată acea caldă privire visătoare a ochilor negri și cu tot acel zâmbet către zădărnicia lucrurilor care trec, decât actualizarea umană a aceluia ideal. Era într'ânsul reîntruparea croului de legendă. Marcu Crăișorul, făptura poesiei naționale în ceasurile de durere, se înfățișa în acest tânăr care simțea că are de acuma o operă de continuat.

A urmat calea trasă de o sabie nevăzută în Marele Războiu. O altă cale stropită cu sânge de multe veacuri ducea peste văi pline de morți, peste munții încremeniți în ghiața lor, peste insule în care cimitirele se întindeau până departe în largul mării. Calea lui era în nedeslipită legătură cu pământul sârbesc pe care nenorocirea părea că-l întinde și în vecinătățile ultimului refugiu luptător. Și apoi un luminiș se făcu înaintea lui. În lumina de aureolă a triumfului muceniciei, cei mari de pe vremuri ai neamului său îl așteptau acolo și, fără trufie, dar și cu siguranța faptei îndeplinite, el s'a așezat lângă ei.

Acuma însă era vorba ca din țara lărgită de-a-lungul Savei și al Dunării până în Alpii sloveni, cât ține rasa, în provincii cu alt trecut, cu alte obiceiuri,

cu alte forme de organizare și chiar cu altă religie, scrisă nu în chirilica Moscovei, ci în latina Romei, să se facă o țară, una singură.

Aceasta a voit-o el! Pentru un astfel de scop ce înseamnă litera pactelor constituționale, meritele de un moment ale conducătorilor de partid, opinia publică a reprezentanților principiilor dela 1789, interesul egoist al zeilor colțșorului lor regional și regionalist! Prințul Alexandru de la Geneva n'ar fi tăiat nodul gordian al acestei teribile probleme. Noul Marcu Crăișorul nu s'a sfiit să o facă. Și contra tuturor, cu ochii țintă la viitorul care neapărat trebuia să se înființeze, el a făcut-o. Dar, când era vorba de a mărturisi și a explica — nu de a scuza! —, cel care-și lua toată răspunderea o spunea fără fraze, atitudini și gesturi, cu acea încântătoare simplitate a educației sale.

Nu o dată a arătat că știa ce-l așteaptă. Și, atunci, dacă buzele fine, față de brutala nedreptate a lumii, vor fi schițat un ultim surâs, calda privire sigură a ochilor ce stăteau să se închidă a scăpărat o ultimă aprobare a faptei îndeplinite.

Octombre 1934

PAUL BOURGET

S'a răspândit multă laudă în jurul scriiului care cuprindea pe octogenarul scriitor Paul Bourget, dar desigur că ea a aflat puțin răsunet într'o literatură de azi a cărei direcție e cu totul alta.

De altfel niciodată acest normalian învățat și dogmatic, înțelegător al sufletelor omenești celor mai deosebite, n'a fost primit deplin în literatura în care cu orice preț a vrut să între, să răsbată, să se impuie. Și cei cari-l considerau ca în afară de breaslă, aveau dreptate.

În adevăr el n'a putut crea niciodată oameni din « psihologiile » pe care le analiza cu deamănuntul, — oameni de aceia cari să rămâie ca și cum în adevăr ar fi fost vii și pe cari în rândul celor vii să-i recunoști și să le spui pe nume. Toate aceste figuri sunt fantome, *larve*, din lumea gândurilor. Un primitiv cu un puternic talent de gâcire ar fi putut să puie în picioare altfel de făpturi.

Forma însăși se resimțea de învățătură, cu tot dreșajul ei. Ea nu zguduia și nu fermeca printr'o noutate pe care harnicul literator n'o avea în suflet.

Din toate ce a scris ceva însă va rămânea: « Incerări de psihologie contemporană » prin scriitori, care au deschis atâta orizont generației mele.

14 Ianuar 1936

LXVI

UN CTITOR: TRANDAFIR DJUVARA

Testamentul lui Trandafir Djuvara, omul cult, omul onest și omul de bine, e o lecție pentru o societate în care banul câștigat adesea cu o uimitoare ușurință se aruncă pe uși și pe ferești în acea viață a cării rușine apare în cartea d-lui Paul Morand, introdus indiscret în misterele ei, sau se lasă unor urmași ca să facă ei același lucru.

Dintr'o însemnată avere acela care a făcut în multe locuri onoare diplomației românești lasă milioane Ministerului și deosebitelor așezăminte de cultură, arătând cu grijă la ce să se întrebuițeze venitul lor.

De mult nu s'a înregistrat o astfel de întrebuițare socială a unei averi personale.

Au apărut oameni cari au jucat un foarte mare rol, puținel și peste meritele lor, în societatea noastră. Din ceea ce au lăsat, nimic, absolut nimic n'a fost destinat nevoilor culturale, așa de mari, ale acestui popor.

E așa de răspândit acest obicei de a ținea banii și din mormânt pentru scopuri egoiste, încât familia care

răscolește saltarele și-și împarte agonisita răposatului se rușinează a face să se știe în afară cât s'a lăsat și cui.

Fără a mai vorbi de cazurile când familia nu găsește nimic, căci bătrânul care s'a dus avea amante de căpătuit.

18 Ianuar 1936

LXVII

UN PROFESOR DE REGALITATE: GEORGE AL V-LEA

Regele Angliei care se coboară în mormânt n'a fost numai icoana însăși a omului onest, laborios, discret, îndeplinindu-și datoria cu o nesfârșită grație de devotament și de sacrificii, ci, tocmai prin aceste însușiri, un mare profesor de regalitate.

E adevărat că în țara sa străvechile tradiții dau milioane de oameni cari ajută pe un Suveran să fie așa și, dacă ar voi să fie altfel, l-ar împiedeca printr'un singur gest de desaprobare, care ajunge.

Dar George al V-lea avea în fondul său personal tot ceia ce trebuia pentru a păstra această linie.

Venea după un tată care a făcut să se audă numele său în fiecare clipă și a creat, cu voință tare și nesfârșită dibăcie, o politică externă care a adus țării sale glorie și folos. Ce ispită să facă altfel pentru a încerca o schimbare de regim! Fiul s'a ținut strict pe poziția moștenită de dânsul.

În politica internă niciodată un gest al lui n'a căutat să afirme o personalitate, dar, în ordinea perfectă a succesiunilor de regim, se străvedea cumișenia lui.

Cu aierul unui simplu spectator, el a domnit.

28 Ianuar 1936

LXVIII

RUDYARD KIPLING

Rare ori moartea unui scriitor a fost încunjurată de o așa de duioasă părere de rău ca a lui Rudyard Kipling.

Părea că lumea care cetește a pierdut un bun și vechiu prieten, un vrăjitor de ceasuri bune. Deși el nu mai făgăduia nimic din comoara unei închipuiri minunate, amintirea atâtor lucruri spuse de dânsul era așa de vie, încât o pornire spontană de recunoștință se îndrepta către acela care-și ducea, la rândul său, lupta cu fatalitatea dela capătul vieților noastre.

Kipling n'a căutat niciodată lucrul nou și, scriitor englez din secolul al XIX-lea, contemporan al Irlandezului care-și bate joc de tot ce e la noi rațiune și pietate, el a fost reprezentantul clasic al măsurii și bunului simț. Din experiența sa, din puterea de a găci a unei minți extraordinare el a făcut povești, dar nu pentru ele, ci pentru oamenii din lăuntrul lor.

Și pentru acești oameni; din toate locurile și de toate rangurile, creatorul, totdeauna el însuși emoționat, a avut o nesfârșită iubire și o adâncă milă.

Astfel de scriitori sunt binefăcători ai bieteii noastre umanități.

29 Ianuar 1936

LXIX

ROMAN CIOROGARU

Un om de o mare voință, tânăr prin convingeri și energie se coboară în mormânt la o vrâstă de patriarh.

Părintele Roman Ciorogaru a fost și pe Scaunul dela Oradea ce a fost, în tinereța și bărbăția sa, în mijlocul unei lupte politice la care a participat, mulți ani de zile, cu putere și talent. Intre ierarhii ortodocși de dincolo de munți era singurul care întrupa îndârjita luptă pentru libertate a poporului său, și de aici și marele prestigiu de care se bucura acela pe care noile curente contra patriei îl însemnaseră, în atentatul dela Senat, rupându-i mâna cea neconținut luptătoare.

Spiritul de războiu nu l-a părăsit niciodată. Nu mai era în față dușmanul neamului?, — l-a găsit în Biserica rivală. Căci a fost până la capăt un militant al credinții răsăritene.

Dar *lupta la el însemna creațiune*. La Oradea, unde fusese doar protopopia lui Mangra, omul trădării, n'a găsit nimic. Tot ce e acolo: organizare, clădire, episcopia ea însăși nu e decât efluxul voinții lui nebiruite.

Și astfel Roman, întâiul episcop român al Bisericii ortodoxe în Oradea, s'a înscris între marii ctitori ai neamului.

6 Februar 1936

LXX

EPISCOPUL NICOLAE IVAN

Vlădica Nicolae dela Cluj se odihnește în sfârșit de o muncă fără preget, pe care a dus-o și de pe patul ultimelor sale suferinți până în clipa din urmă.

Strălucit reprezentant al celei mai adevărate rase românești din Ardeal, neamestecată cu străini, necorcită cu nemeși, rămasă neschimbat țărănească din cele mai îndepărtate vremuri până și în ziua de astăzi. Solid înjghebat, tare în încheieturi, iute în străbătătoarea privire a mărunților ochi negri neadormiți din zori și până târziu noaptea; o energie de fier stătea scrisă în aspra față mică, roșcovană, spână, și ea se vădea în oricare din gesturile, necesare, de neconținută afirmare și poruncă, zguduindu-l.

Era născut domn de oameni acest fecior al voinicului plugar și al femeii de o nobilă, de o princiară frumuseță. Trebuia neapărat să orânduiască, să stea la cârmă, să ridice așezăminte și să înalțe clădiri. Soarta i-a îngăduit s'o facă pe Scaunul episcopal, pe când atâția alții mor cu durerea că n'au putut îndeplini misiunea pentru care fuseseră chemați.

Din casa care ajunsese palatul său, episcopul din miezul Ardealului putea privi la monumentul pe care întru slava lui Dumnezeu îl făcuse, din neavere și strâmtorare, ca să se vadă, peste păgâna ură a cetății străine, că nu numai este acolo steag românesc, ci că *suntem și rămânem*.

Și, de-a lungul anilor, sufletul lui va sta viu, străjer acolo.

20 Februar 1936

IN JURUL COMEMORĂRII LUI HASDEU

Din nou răsare înaintea prețuirii noastre, cu prilejul a o sută de ani de la nașterea lui, B. P. Hasdeu.

Ce se mai poate spune despre bogăția imensă a cunoștințelor lui, despre măiestria cu care putea să se folosească de dânsule, despre vigoarea unui talent poetic prea puțin cheltuit?

Dar, față de aceste constatări, se poate pune întrebarea: de ce a rămas așa de puțin din opera lui științifică întru cât n'a fost o culegere de material, de ce din ce a scris ca literatură aproape nimic nu supraviețuiește, de ce de activitatea lui politică nu se leagă niciun act important al vieții neamului?

Pentru că era un fanatic al învingerii imposibilului și un voluptuos al capriciului, căci așa a fost?

De sigur și pentru aceea, dar și pentru altceva.

El nu era de fapt și deplin al nostru.

Ca sânge, Hâjdăii se încuseriseră cu multe neamuri, bunică marelui scriitor și aprig naționalist fiind o E-vreică botezată.

Ca mentalitate, era un produs al culturii rusești și al educației în mijlocul nobilimii de provincie a Rusiei.

Eroicele lui sforțări de a se romaniza au izbutit numai în parte. Ele îi fac lui onoare, dar n'au putut să dea operei înseși armonie și durată.

28 Februar 1936

LXXII

O REGINĂ DE CÂTEVA LUNI: SOFIA DE WIED

Din curtea cantacuzinească dela Fântânele au ridicat-o, pentru a o duce în țara ei, pe o femeie care a avut mari ambiții, s'a hrănit cu înalte speranțe, s'a simțit doamnă de țară și, când soarta a înlăturat-o în calea ei nemi-loasă, a venit la noi ca la vatra strămoșilor după femei și s'a simțit bine în mijlocul acelor buni țărani cari, amintindu-și de iubirea și înțelegerea ei pentru dânșii s'au plecat adânc la trecerea rămășițelor aceleia peste care ninseseră numai cei d'intâiu fulgi ai iernii apropiate.

Am cunoscut și eu pe princesa Sofia de Wied, pe vremea când mătușa soțului ei, regina Elisabeta, îi pregătise, și cu prestigiul lui Carol I-iu, un tron în acea țară necunoscută. Energia ei era îndemn și sprijin pentru blândul prinț german, soțul ei, care el însuși părea mulțămît cu situația pe care o avea în patria sa germană. Cine știe dacă în aceste aspirații spre un ispititor Orient nu era acel misterios impuls care ni vine dela înaintași și care la dansa era o influență a împărăteșilor stăpânitori din Bizanț, din neamul ei cel românesc!

Răposata noastră regină n'o iubea numai pentru căsătoria care o legase de un reprezentant al familiei ei, ci și pentru alese daruri sufletești, și scrisorile pe care le-a adresat acestei nepoate prin alianță sunt de cea mai deplină încredere și de o prețuire deosebită.

Trăind departe de viața noastră publică, princessa Sofia n'a putut fi cunoscută în de ajuns. Aceia de cari s'a apropiat întâmplător, fie și numai un moment, nu vor putea s'o uite.

1 Mart 1936

I XXIII

PIERRE DE NOLHAC

Cu Pierre de Nolhac se duce unul din spiritele cele mai fine ale Franciei de ieri.

A fost un poet pe care l-a furat învățătura fără ca însușirile sufletești ale celui născut ca să înțeleagă misterul și să înduioșeze prin inima sa duioasă pe alții, orice ar spune și orice ar face, să fi dispărut.

Tot ce a fost frumos și nobil l-a atins, l-a încălzit și s'a prefăcut în cuvântul vibrant și comunicativ. A vorbit astfel ca unul care a văzut: despre Ronsard și vremea lui, despre chinuita regină frumoasă Maria-Antoinetta, despre ce a fost odinioară acel Versailles căruia, ca istoric și om de gust, i-a consacrat o iubire așa de statornică și de înțelegătoare.

A murit la o vârstă foarte înaintată, onorând și astfel nobleța curagioasă a inteligenței și înțelepciunii umane. Și-a încheiat ultimul manuscript de istorie și a dictat versuri asupra fatalității sfârșitului nostru.

3 Mart 1936

LXXIV

MAREA DUCESĂ VICTORIA

Sora, care s'a stins înainte de vreme în Germania, a reginei Maria, era pentru o întreagă parte a societății rusești refugiate în străinătate « Impărăteasa Rusiei », Marele Duce Chiril încercând să ia asupra-și moștenirea, care probabil nu va veni niciodată, a nenorocitului Nicolae al II-lea.

Având același temperament de voință suverană, de plăcere în a înfrunta și a frânge piedecile, principesa Victoria și-a croit și trăit viața pe care a vroit-o, și de sigur că ea nu are nicio parte în jalnica prăbușire a unei dinastii așa de numeroase, din care, afară de comandantul suprem, reținut departe între ostași și privit cu bănuială de Țar și încunjurimea lui, nu s'a găsit nimeni care să cuteze a sta în fața vijeliei sălbatece care se deslănțuia.

A venit la noi în clipele cele mai grele, când nu se mai deslușea aproape nimic în fața ochilor, înspăimântați ai unora, adânc dureroși ai multor altora. A venit să ne ajute, aducând și ducând știri despre lupta noastră desnădăjduită. Ajutoare din Rusia ne-au venit, se pare,

și prin intervenția personală a celei care n'a voit să lase fără mângâiere și îndemn sora mult iubită. Am văzut într'o seară lângă Regina, în casa boierească a Comănduirii din Iași, o doamnă obosită și tristă, cu frumuseța veștedă de neazuri, a cărei simplitate desăvârșită mă împiedeca să-i recunosc înaltul rang. Era, — mi s'a spus apoi cu un zimbet —, Marea Ducesă Victoria.

În apusul unei întregi lumi, nobilă, mândră, lacomă de viață, încă o umbră îndurerată — alunecă.

5 Mart 1936

DE CE TREBUIE COMEMORATĂ REGINA
ELISABETA

Comemorăm de o bucată de vreme și noi, comemorăm academic, școlar, în multe locuri și în multe feluri, dar nu prea știm de ce.

Ba nici nu cercetăm de unde vine inițiativa pentru ca pe urmă potopul de retorică nesinceră să se reverse.

Acesta e și cazul cu comemorarea aceleia care a fost, atâția ani, neînțeleasă sau rău înțeleasă, regina Elisabeta.

Comemorarea ei de astăzi pleacă dela catedra de literatură germană a Universității din București. Adecă: a doua zi, după umilințele, fără păreche în toată istoria noastră, ale ocupației germane, trebuie să ne străduim a învedera ce a dat literaturii țării sale de origine regina Elisabeta.

Nu era de nevoie.

Se unesc însă și alții, cari se gândesc la literatura răposatei regine, literatură despre care s'a zis și mult bine, adesea ca pentru rangul ei, și mult rău, foarte adesea ori fără dreptate. Intr'o comunicație la Aca-

demia Română, ieșită în limba franceză (*Pour se rappeler de la reine Elisabeth*) am încercat o operă de dreptate care întârziase.

Dar ce merită comemorarea cea adevărată, *e altceva*.

Elisabeta de Wied a adus pe tronul care fusese onorat de intelectualitatea distinsă a Doamnei Elena Cuza, pe care n'a comemorat-o nimeni, un simț al intelectualității, un respect al culturii, o religie a artei, un sacerdoțiu al poeziei, care au înălțat și România.

Și ea, veșnic desorientată, mințită și exploatată, a stăruit într'o iubire de oameni, de oamenii săraci și bolnavi, care, în ciuda ironiilor, formează în jurul icoanei sale o nemuritoare cunună.

De aceea, deosebi, fără retorică, fără focuri de artificii și disertații de catedră, comemorăm și noi, acei cari am înțeles *aceasta*.

7 Mart 1936

LA MOARTEA LUI VENIZELOS

Acela care a fost cândva eroul, organizator și cuceritor, al Greciei, liberatorul Asiei Mici în numele nației sale, șeful de Stat și comandantul de oaste în vremea marelui războiu, răsturnător și înlocuitor de regi, obiect de admirație al unei lumi care vedea, în mijlocul mediocrității unei epoce de cenușie sub-intelectualitate, un geniu creator, pentru ca apoi el să rupă unitatea națională, să prefacă o armată în două tabere dușmane, să seducă o flotă și să încerce, se pare, până și desfacerea micii sale patrii de patria cea mare, pe care el însuși o crescuse peste marginele puterilor ei, se odihnește acuma de lungul zbucium care i-a fost viața.

Din ce rasă venea acest om sprinten cu dulcii ochi albaștri, cu zâmbetul ispititor supt ochelari, acest vorbitor fără putere și fără poezie, care însă trăgea după dânsul printr'un fluid misterios mulțimile? Erau picături de sânge venețian în cel venit din insula care patru secole a fost umbrită de steagul cu leul Sfântului Marcu? O mare fineță de spirit, o nesfârșită putință de a pregăti

și de-a ascunde și-ar avea acolo izvorul, cum în individualismul neînfrânat cu care unca caldă lui iubire de neam era moștenirea Eladei totdeauna asemenea cu dânsa de-a lungul secolilor.

L-a cunoscut cineva în adevăr, dincolo de francheța aparentă, pecetluită cu un neliniștitor zâmbet rece? S'a cunoscut el însuși pe sine? Și-a dat samă de contradicțiile care l-au făcut cu câteva zile înainte de moarte să trimeată urări pentru regele împăcării, din dinastia pe care așa de crud a dușmănit-o?

Misterul ființii sale va interesa pe mulți cari vor recunoaște că nu-i pot da de capăt, dar ce a dat din bogăția sufletului său unui popor care fără el se lăsa pradă oportunistului politicianilor o vor recunoaște azi și cei mai aprigi dintre adversarii pe cari nu obișnuia să-i cruțe.

20 Mart 1936

UN MODEST: ALEXANDRU CIURA

Și-a încheiat viața de modestă muncă unul dintre aceia cari, acum treizeci, patruzeci de ani, în Ardealul vieții de provincie, preocupată de câștiguri de avocat, de afaceri de bancă și de îndeplinirea onestă, dar fără orizont, a datoriilor școlare, *a crezut*.

Alexandru Ciura era un scriitor de vocație, dar nicio dată n'a visat că ar putea cuteza să atace subiectele mari și să facă gesturile eroice. La o nație care de obicei se avântă prea sus și nu-și dă samă de nepotrivirea între ținta urmărită și puterile mult mai slabe, el s'a știut opri, mărgeni și controla. Simțea în el că trebuie să scrie și n'avea nevoie de îndemn pentru aceasta, dar scrisul său l-a păstrat în hotarele pe care i le impunea o serioasă autocritică și o delicată sfială de lume.

Pentru el va fi un loc în istoria amănunțită a literaturii ardelenе, și o antologie făcută cu gust va găsi ce să aleagă din însemnările lui trecătoare. El nu s'a gândit, de sigur, la nicio recunoaștere și la nicio răsplată.

Profesorul clujean, legat strâns de catedra lui, le-avrut cu atât mai puțin în domeniul unei politici în care au fost ridicați sus oameni cari nu se manifestaseră ca dânsul sau cari chiar fuseseră în tabăra opusă aceleia în care a luptat el.

Intre cei lăsați la o parte și cu multă nedreptate desprețuiți numele lui nu trebuie să lipsească.

31 Mart 1936

LXXVIII

UN ISTORIC DE ARTĂ: VIKTOR ROTH

La Sas-Sebeș, în tăcere și părăsire, aproape fără ca înseși ziarele nației sale să fi luat notă de pierderea unei astfel de valori spirituale, s'a stins pastorul săsesc, doctorul Viktor Roth.

Cum între noi și Sași, din lipsa noastră de interes, care nu e chiar așa de vinovată, și din hotărîrea lor de a nu se lăsa influențați în puritatea rasei germane de către stăpânitorii, pe cari-i cred poate vremelnici, ai țării unde ei locuiesc de veacuri, nu există aproape de loc atingeri spirituale, cum el însuși, scriind ce a scris, nu ne-a avut în vedere mai de loc pe noi, e firesc ca nici în cel din urmă colț de gazetă a noastră și în li tera cea mai mărunțică să nu se fi pomenit că ai lui l-au pus în mormânt, cu mult înainte de vreme, la 19 April.

Viktor Roth a fost un adânc cunoscător al artei poporului său, în toate manifestările ei: arhitectură gotică, fresce, dar mai ales acel lucru al metalelor pe care, împrumutându-l dela vatra nației lor, Sașii l-au continuat și desvoltat, nu numai în același stil, dar și apro-

piindu-l, cu o uimitoare putință a adaptării, de norme, total deosebite, ale bizantinismului.

Acum câțiva ani, a ieșit o mare operă de sinteză a acestei metalurgii artistice, și Germania-i ceruse dăunăzi o lucrare de total, care merită toate laudele.

În afară de aceasta, el era cel mai călduros apărător al monumentului istoric; a dus, astfel, o eroică luptă pentru păstrarea capelei din orașul păstoririi sale.

Dar a fost și unul dintre rarii Sași cari au vrut înțelegerea în suflete cu noi. A vorbit, ani de zile, la Vălenii-de-Munte, și-l ajutam traducând o expunere în care se unea știința cu o adevărată elocvență, energetică și plină de nuanțe.

Noua generație săsească, prea des dominată de alte gânduri și influențată de doctrine nenorocite, va putea să deie un înlocuitor unui astfel de om?

25 April 1936

LXXIX

G. M. MURGOCI

G. M. Murgoci, a cărui amintire, zece ani după moarte, a fost încunjurată de simpatia statornică a geologilor, n'a aparținut numai acestei corporații științifice, căreia, fără să fi căutat să se impuie la locuri de conducere, i-a făcut atâta cinste prin munca-i statornică, prin adâncile cunoștinți câștigate, prin putința sa de a descoperi, îmbogățind știința.

A fost până ce l-a doborât, încă tânăr, boala, ba chiar peste lungile și nespusele suferinți ale unui corp cu desăvârșire zguduit, care părea că se desface în bucăți, a fost însuși tipul Românului întreg, doritor de a ști orice, de a se deprinde cu orice împrejurări, de a primi pe umerii săi zdraveni orice fel de sarcină și în stare a birui greutățile de la început și a crea. Ani de zile, la « Sămănătorul », la Institutul Sud-Est european, în pribegia de la Iași, la întoarcere, așa l-am văzut și l-am cunoscut.

Era o întrupare a vieții, a vieții care simte nevoia să se arăte, să cucerească, să se bucure de biruința câștigată. Și aceasta din prisosul energiilor, adunate,

în rătăcirile prin munți și de-a-lungul șesurilor țării, al rasei lui de păstori mocani, cu ochii la toate zările și știind să-și despice un drum spre dânsule. Petrecea, muncea, călătorea, cu același avânt.

În toate ducea sinceritate și simplitate. Era încredințat de tot ce spunea și încălzit de tot ce stătea să facă. Din atâta adevăr ce era în el ajungea la înfățișări naive și copilărești și se lăsa adeseori, la îndoială sau la boală, tratat așa ca un copil, mulțumind cu acel zimbet care i-a rămas totdeauna tânăr.

Avea un real talent literar și a lăsat pagine de antologie. Ca dar al vorbirii firești, spontanee nu voiu uita minunata povestire a drumurilor lui de cercetător prin Asia Mică: erai acolo de fapt împreună cu dânsul. Dar ce-l stăpânea mai mult din tot ce știa și înțelegea era *pământul*.

Pământul, cu straturile lui, a căror explicare la el ajungea înțeleasă și pentru un profan. Pământul, cu vlaga lui, din care crește pâinea. Pământul cu oamenii lui, cu acei oameni pentru a căror împrăștiere a luptat. Pământul, cu drepturile ce dă unei rase, și de aceea s'a strădui pentru unitatea Statului Român.

Pământul bun, care l-a iubit și el, — și l-a cerut de vreme la sine.

UN MĂRTURISITOR: MAXIM GORCHI

A murit întors acasă, nu în Apus, despărțit de Rusia sa, în a cării nouă cră sovietică a crezut, și n'a mai crezut pe urmă, pentru care a și plecat spre o mare și strălucită lume, din care nu știu ce va fi înțeles, dar nimic din fireștile ei influențe n'a trecut într'o operă de un caracter permanent atât de deosebit, acela căruia i-a plăcut să-și zică: Maxim Gorchi.

Acest nume, peste cel umil, urît, șters pe care-l moștenise dela bieții părinți cu cari totuși sămăna așa de mult, e singurul lucru neadevărat, neautentic, singura artificialitate și contrafacere din viața cui și-a câștigat o așa de largă reputație, — știu eu cât de meritată? — spunând pe drum oricui ceva, orice i s'a întâmplat lui sau a cules în cursul unei vieți începute cu meseria cea mai rușinoasă ca să continue în confortabile adăposturi literare.

Mărturisea. Așa fac mulți din neamul lui, dar cu ce răsunset interior, cu ce crize de conștiință, ca să ajungă la ce formule finale! La dânsul așa ceva nu era de nevoie: ajungea amintirea, imaginea, anecdota.

Simțeau în ele ceva uman, ceva crud și primitiv uneori. Nicio poezie, nicio idee. Și, fiindcă era în lume atâta poezie și atâta idei de calitate proastă, această spovedanie a unui barbar care nu putea fi decât barbar a plăcut rafinaților Apusului.

Ce-o fi fost cu dânsul acasă, nu pot ști. De vreme ce Sovietele au crezut că trebuie să se bată cu dânsul, trebuie să fi fost ceva.

Dar în Europa care se înțelege, nu în cea menită să fie veșnic neînțeleasă, Maxim Gorchi a fost aceasta, și atâta.

2 Iunie 1936

UN OM DIN CEI VECHI: PROTOPOPUL NICOLAE
BORZEA

S'a stins la Făgăraș un om din cei vechi ai Ardealului, voinic și inimos, frământând viața până la optzeci de ani, pe cari i-a împlinit, cald la prietenie, gata la faptă, bucuros să ajute oriunde: protopopul Nicolae Borzea.

Generația aceasta care se duce cu totul a avut un indescritibil farmec, în care intrau multe elemente pe care le mai poți găsi unul câte unul, dar care, legate la un loc, nu se vor mai întâlni poate niciodată. Le găseai în această fericită legătură și la acela care s'a dus acuma.

Întâiu de toate, erau *oamenii unui anume loc și ai unui anume rost*.

Locul acela îl iubeau și-l îngrijeau, dând un exemplu de bună gospodărie tuturor. La Viștea, în satul protopopului Borzea, simțeau pretutindeni stăpânul. El era sfătuitoarea și conducătorul, *domnul* oamenilor săi. Și era bucuros când o băgai de samă. În ospitalitatea lui, de care m'am bucurat când eram foarte tânăr, simțeau și mândria creatorului, a stăpânitorului.

În același timp, generația aceea minunată ținea cu toată iubirea și cu toată puterea, și o servea cu toată munca, la o *profesiune*. Dacă era om al Bisericii, apoi «popă» era. «Popă» în toate: în purtări, în cuvinte, în acțiune. Astfel asupra întregului Ardeal acești «popi», «popi» adevărați, au răspândit o întreagă atmosferă de rânduială, de bunătate și de sfințenie.

Să nu uităm: și un cult, al cărții, pentru care din ce în ce se află mai puțini închinători, și o adâncă pietate a trecutului.

În loc, ne vin oamenii cari locuiesc în trenul Cluj-București și al căror singur gând e să treacă prin toate profesiile pentru a ajunge prin politică....

1 Iulie 1936

UN INTERPRET DE FRUMUȘEȚĂ ȘI ARMONIE:
CESAR PAPACOSTEA

Nu se va putea spune niciodată în de ajuns ce minunat prinos aduc în viața noastră națională frații noștri « macedoneni », așa de puțini la număr și așa de bogați în fapte, poate și pentru că în ei e mai multă adevărată romanitate, și mai veche, decât la noi.

Grecii moderni au dorit să și-i câștige. Ei însă, urmașii unor pricepuți negustori, au știut să păstreze pentru dânșii câștigul care era cunoașterea vechii limbi elenice, cu puțința de a pătrunde în grelele ei taine, atât de răsplătitoare, iar sufletul și l-au păstrat pentru ei, — și pentru noi.

Astfel am căpătat tălmăcitori în trei generații ai modelelor grecești, fără care nu se poate o cultură complexă, fiindcă însăși cugetarea ce o avem de la ei vine. Între cei mai bătrâni Ioan Carageani, la mijloc d-l Gheorghe Murnu, între cei mai tineri, în frunte, Cesar Papacostea.

Prin el, Platon, pe care-l ceteau mai toți franțuzește, a ajuns altfel inteligibil pentru cei ce vreau să se apropie

de o cugetare care vine cea d'întâiu după a zeilor din Olimp. Dar mai ales prin el, într'o formă cu totul superioară, am avut povestea de rătăcire pe ape și de fericită, de și atât de târzie, întoarcere acasă, a lui Odiseu, — operă care ea singură l-ar putea pune pe acela a cărui pierdere așa de timpurie o deplângem astăzi, în primele rânduri ale scriitorilor români.

Astăzi pe alte ape, mai fără capăt decât ale lui Odiseu, rătăcește ce a putut să rămâie din el, și o înțelepciune care întrece pe a noastră-l va fi mângâiat de tot ce a lăsat, așa de iubit, aici pe lumea noastră, răpede trecătoare.

14 Iulie 1936

LXXXIII

UN RĂZEȘ MOLDOVEAN: GHEORGHE GHIBĂNESCU

Deși bolnav și tușind din greu, Gheorghe Ghibănescu nu părea gata să ne părăsească.

Pentru că în acest om era o voință de fier de a trăi și de a lucra.

Pentru a o înțelege trebuie să ni amintim, noi cei cari am cunoscut astfel de oameni, din nenorocire gata să dispară, interesantul tip al răzeșului moldovean, așa cum el s'a format de-a lungul vremurilor, aducând o notă proprie în viața vechii Moldove.

Ghibănescu, din « neamul Ghiban », cum îi plăcea s'o spuie, reprezintă varietatea de pe malul Prutului, din marginea chiar a Codrului Chigheciului. Pe acolo secolii întregi s'a trăit și vorbit în legătură cu pământul, mult iubit și cu libertate îngrijit, păstrat tot de spițele din vechii arbori genealogici. Și astfel era natural ca acel născut și crescut acolo ca să fie învățător și nimic pe alătura să fi avut religia documentului.

Nu pentru a se folosi de dânsul ca istoric, ci pentru a-l avea neconținut înaintea sa, a-l copia cu îngrijire,

a-l publica, a reveni asupra lui, a căuta în el întorsături de fraze, vechi obiceiuri, datini de drept ieșite din uz, — o întreagă comoară astăzi risipită. Astfel Ghibănescu, orice s'ar mai fi prins de activitatea lui, *a trăit împreună cu documentul.*

Tipărea la sfârșit, în greii lui ani de suferințe fizice, o revistă anume pentru ca să afirme această legătură nedespărțită. Ii zisese *Teodor Codrescu*, cu gândul la bătrânul, încă mai simplu și mai arhaic, de la care căpătase îndemnul și îndrumarea. Și, de câte ori te vedea, el scotea din buzunar această dovadă a unei nesfârșite iubiri.

Așa de puțini sunt azi cei legați în adevăr de un lucru, încât merită o lacrimă aceia dintre dâșii cari se duc.

19 Iulie 1936

UN INIȚIATOR: C. R. MIRCEA

N'aș putea spune că prin dispariția, la șaptezeci de ani, pe cari de loc nu-i arăta, așa era de voinic și sigur pe sine în toate privințele, a lui C. R. Mircea, economia națională pierde ca inițiativă și direcție, căci de mult alții duseseră lucrurile mai departe, dar fără dânsul atâtea lucruri nu s'ar fi început și, mai târziu, nimeni n'ar fi putut reprezenta cu mai multă statornicie și căldură interesele unei industrii încă nelămurite și foarte încurcate de către Stat, decât dânsul.

În crearea exploatărilor noastre de petrol el a fost descoperitor și îndemnător, alături de un Alimănișteanu, așa de răpede uitat. Bustul lui trebuie să se vadă cândva la Moreni, unde a fost profet al bogățiilor viitoare. Până la urmă era pentru dânsul o bucurie să poată vorbi de ce fusese pasiunea tinerețelor sale.

De acolo a trecut la concepții mai largi, despre care, până la încheierea ultimei sesiuni, vorbea la Senat, cu o deplină competență și neîntunecat de interesul particular sau de prejudecățile politice de partid. Acest

« căpitan de industrie », cum îi dă, în stil mult mai mare America de Nord, lupta cu o frumoasă încredere pentru această industrie pe care Statul s'o înțelege, dar să n'o siluiască după formule de carte și interese de club.

A fost inginerul activ de care, în multe exemplare tinere, avem nevoie azi, în vremile birocrăției comode.

5 August 1936

MOARTEA UNUI INVĂȚAT: PROFESORUL
ION BORCEA

Profesorul Ion Borcea a căzut în lupta pe care de ani de zile o ducea pentru lămurirea tainelor naturii.

În această luptă el închisese înțelesul vieții sale întregi, îndeapătându-se de o viață politică la care fusese atras fără succes acest mare suflet simplu, mai mult prin instinctele lui de urmaș al zdravenei țărănime dela muntele Moldovei.

Pe când vacanțele sunt pentru alții prilej de lenevie și de petrecere, din care se întorc mai oboșiți decât la plecare, pentru acest entusiast al descoperirii ele erau prilejul cercetărilor sale răbdătoare în domeniul căruia-i consacrase viața.

Ajunsese a crea un capitol românesc din cunoștința faunei maritime, și prin rodul ostenețelor sale el se îmbogățea an de an.

Teoriile de împrumut care se strigă la întruniri în discursuri asudate și asudante nu vor face fericirea noastră și nici lumea de aiurea nu-și va căuta pe a sa

în teoriile pe care, pe lângă atâtea altele, mai mult sau mai puțin răsuflete, le-ar propune mentalitatea noastră politică.

Dar vom fi mândri ori de câte ori se va însemna în vre-o carte de știință ce i-a dat entuziasmul gata de jertfă al bunului profesor Borcea.

12 August 1936

AU ISPĂȘIT (ZINOVIEV ȘI CAMENEV)

Zinoviev și Camenev, — pseudonime slave pentru doi bieți Evrei, ambițioși și revoluționari, simțindu-se în stare să răstoarne o țară, să omoare un milion de oameni și să ajungă împreună cu Leiba Troțchi din Basarabia, chinuit de aceeași mâncărime a ascensiunii, — au fost executați obscur, arși neștiuți și trecuți posterității ca mari criminali cari au ispășit.

Acești conaționali ai d-lui Litvinov ar fi vrut adecă, nu fără legături cu tovarășul care mai e îngăduit în Norvegia, să omoare pe stăpânii de azi, nu numai pe Rusul pur sang Stalin, de fapt un fiu de cizmar georgian, dar și pe alt fiu al lui Israel ajuns sus pe scara măririlor, cetățeanul Cohen, promovat Coganovici.

Și acuma cenușa lor, care nu va fi păstrată în nicio urnă, o împrăștie vântul de-asupra țării ai cărei domni tirani au fost.

Din ea câte un fulg negru se va lăsa și asupra mormintelor, a miilor de mii de morminte pe care înebunirea lor de sine înșii le-au făcut.

Istoria își are pedepsele.
Și ele n'au ajuns încă pe toți.
Așteptăm....

29 August 1936

FIUL OMULUI (PRIMO DE RIVERA)

Va fi împuşcat la Madrid, pentru că a izbucnit un foc la închisoarea unde zac atâţia nevinovaţi, fiul lui Primo de Rivera.

Urmaş vrednic al unui tată care a dat Spaniei, ani de zile întregi, linişte şi a înzestrat-o cu opere de gospodărie care nu pot să piară, acest tânăr viteaz era în primele rânduri ale celor cari vreau o Spanie sigură de sine, credincioasă tradiţiilor ei şi dreaptă pentru toţi fiii naţiei.

Intre accia cari vor avea o lacrimă pentru acest nou martir al cauzei naţionale va fi şi acel pribeag care a fost regele aceleiaşi Spanii.

El a avut la îndemână pe tată, cu energia şi popularitatea lui, cu perfecta loialitate faţă de dânsul. Şi, într'un moment de slăbiciune, i-a dat drumul ca unei slugi netrebnice.

Lovit în inimă de nemeritata disgrație, dictatorul a murit între străini, târînd o moștenire pentru care, azi, fiul va peri de gloanțe.

Ce grozav se plătesc greșelile istorice, — și de accia cari sunt cei mai puțin vinovați de dânsule!

1 Septembre 1936

LXXXVIII

I. POP FLORENTIN

A murit un om care nu voia să moară, care și-a impus să nu moară și căruia-i lipseau numai trei ani ca să atingă suta.

S'ar fi crezut că a murit printr'un accident, fiindcă o astfel de voință trebuie să birue până și aceea osândă stupidă și ridicolă a morții care ne așteaptă pe toți.

A fost profesorul meu de filosofie — și ce filosofie!... A «agentului conștient», pe care el l-a păstrat, tare, neînduplecat, sigur și rece, până în pragul veacului pe care a vrut să-l trăiască, dacă nu să-l întreacă. Profesor blând, timid și sec, care-ți permitea să și cetești «la lecție», din cartea sprijinită pe spinarea colegului din față, și care nu se supăra, când ușa desfăcută din țâțâni cădea la atingerea mâinii sale delicate.

Nu-l știam cine e. Nu cetisem nuvelele din «Convorbiri literare», care vădeau o inspirație personală și o deplină stăpânire a graiului din acel Ardeal unde se născuse și din care venise foarte tânăr. Nu-mi dădeam samă

ce poartă subțea largă frunte bombată unde nu era numai «agentul conștient» și «formula matematică a frumuseții», ci și uimitoare profeții în domeniul descoperirilor, ca aceia a telegrafiei figurilor și scenelor, cu care mă urmărea cândva pe peronul gării din Cluj.

Un om neobișnuit, dintr'o rasă tare ca stânca, fie și într'un delicat trup, disciplinat pentru adânci bătrâneți. Un amestec de raționalist pedant și de visător mistic, cu oarecare aplecări către bizareri copilărești.

În fond, toată generația lui, când a avut originalitate, era așa.

4 Septembrie 1936

LXXXIX

O BUNĂ ROMÂNCĂ BASARABEANĂ (DOMNICA DONICI)

Cei cari au cetit în necroloage știrea că s'a stins la Chișinău d-na Domnica Donici, n'au știut că e vorba de buna bătrână care a fost mama scriitorului Leon Donici.

Să-mi fie îngăduite câteva rânduri care privesc nu numai o viață de sărăcie chinuită la vrâsta când cine a muncit are dreptul la puțină odihnă asigurată, în loc de a trebui să facă apel la un sprijin care venea așa de rar, dar fapta unei mame românce care a știut să păstreze în fiul ei cu un străin ce trebuia ca să nu-l despartă cu totul de neamul lui.

Fiul lui Dobronravov și-a înscris numele în primele rânduri ale noii literaturi rusești. Il interesau cazuri psihologice, probleme morale care nu se localizau în țara lui de naștere. Dar, când Basarabia a ajuns românească, el a venit spre noi, așa cum era, om ciudat și fără legături cu lumea reală, și ni-a întins, frățeste, mâna.

Fără o misiune plătită, redus la ce-i putea da soarta care a isprăvit ucigându-l, el a apărut la Paris, până la moarte, drepturile României.

Așa-l va fi învățat acasă Domnica Donici....

14 Octombrie 1936

IULIU VALAORI

Încă unul din Macedonenii cari au venit la noi ca să ne ajute și cari prin munca și cinstea lor s'au așezat în primele rânduri ale societății noastre, se duce.

Valaori, al cărui nume amintește pe al poetului grec Valaoritis, de aceeași origine, și pe atâția alți « balauri » de rasa noastră, avea înfățișarea fizică a sufletului său laborios, bun la orice i se încredințează și sigur în orice îndeplinire de datorie.

Filologul cu pregătire, care-și căpătase, și nu prea de vreme, și o catedră la Universitate, autorul unei masive lucrări care va rămânea, era înainte de toate un administrator, unul de un devotament fără păreche față de aceia pe cari se îndatorise a-i servi și față de misiunea care-i revenise.

Legat de partidul său cu aceeași statornicie și cu același fanatism, el a căpătat dela acesta, în ultimul timp, o ridicare în rang pe care avea dreptul s'o aștepte de mult.

In Ministerele noastre, unde încurecă toți improvizații, pierderea unui om de stâncoasă tradiție trebuie să fie simțită adânc.

16 Octobre 1936

X I

M E I L L E T

Franța a pierdut pe cel mai mare dintre lingviștii ei, pe omul cu scăpărări geniale despre care se poate zice că știa și pătrundea cu mintea toate limbile de samă ale lumii.

Din această imensă cunoștință Meillet scotea principii pe care până atunci nu le putuse fixa nimeni. Tot ce era ca operație sufletească în formele cuvintelor îl atrăgea și îl pasiona. Gândirea lui puternică descoperea operațiile de o extremă fineță prin care gândul, așa de greu de prins, devenea graiu și, peste alte fenomene ale minții, graiul mergea mai departe.

Avea o înfățișare de preot oriental omul cu barba lungă răsfirată, cu ochii oboșiți sub ochelari, cu discreta înfățișare atât de cucernic modestă. Dar, când începea să deslușească teoriile sale, verva se ridica simpatică și convingătoare din acel mărunt trup obosit de muncă.

Paralizia-l lovise, și cei câțiva ani din urmă n'au fost decât un lung chin. Moartea a fost miloasă puind capăt acestei umilitoare suferinți.

25 Octobre 1936

UN VISĂTOR ÎN AFARĂ DE VREMEA LUI :
PAPANASTASIU

Se anunță moartea subită, — și a acestuia! —, a fostului președinte de consiliu grec Papanastasiu.

Acest om blând și timid era cu totul în afară de vremea sa. Se vedea bine când la ocazii solemne scotea hârtia cu discursul bine intenționat și vag, și cetia, — cetia și când ascultătorii din jurul meselor de banchet se ridicaseră împrăștiindu-se, iar el, în fața a două, trei persoane devotate, continua lectura.

A crezut ca un fanatic în democrație și în republică, și n'a băgat de samă ce zădărnice schimbătoare, mai ales în țara sa, e cea dintâi și ce jucărie a pasiunilor cea de a doua.

A crezut în pacea eternă a popoarelor și și-a închipuit că la el acasă îi dă o bază nezguduită prin Uniunea balcanică. A fost așa de mulțumit când a văzut că și această fantomă se mișcă, umblă, ia înfățișarea unei ființe vii! Fiecare conferință îi era o întărire a creațiunii

sale, iar, când va fi văzut că vin la București și șefii de stat-major, dar cu zborul celor cinci avioane nemțești spre Sofia, va fi socotit că marea sa operă e desăvârșită.

Aceasta-l va fi mângâiat de durerea profundă de a vedea la Atena, nu numai monarhia, dar și dictatura....

21 Novembre 1936

UN MAG AL BANULUI: ZAHAROFF

A murit un om foarte puternic, de care atârnavă situațiile politice și soarta însăși a războiului, un tainic mânuitor de resorturi nevăzute care puneau în mișcare cele mai formidabile mașini.

Și toate acestea într'o atitudine de aleasă discreție. Cel care putea orice a fost în același timp marele invizibil al celor nevăzute. Și aceasta fără niciun fel de ambiție, de trufie dibaciu ascunsă. Cu o perfectă eleganță el își mânuia uneltele în dosul cărora îi făcea plăcere să dispară. Totul, până și o viață intimă, ascunsă ochilor tuturor, cu o femeie din primele rânduri ale societății, a ținut să-l acopere cu același nestrăbătut zăbranic. Ar fi vrut poate să nu vadă nici cea aristocratică figură, de o « nonșalanță » cochetă, pe care au surprins-o foarte rar fotografii.

De obicei așa fac oamenii de mare rasă. Dar rasa lui era confuză și joasă. Un nume slav, care a fost interpretat bulgărește, o naștere obscură la Constantinopol,

începuturi umile, o perioadă de inițiere convenabilă, — și de-odată fantastica ascensiune.

În ea e și vraja care nu se repetă și nu se copiază. E darul divin al unei inteligențe care prinde imediat hotărârea ce trebuie luată. Dar e și altceva: munca îndărătnică, răbdarea de fier și credința față de oameni.

Acest modest și colosal nabab « dinamic » le-a avut.

1 Decembrie 1936

XCIV

SIMBOLUL DELA SATU-MARE (VASILE LUCACIU)

S'a desvelit la Satu-Mare, lângă locul unde a fost preot, monumentul lui Vasile Lucaciu.

È un simbol în legătură cu acela care a fost însuși un simbol, un mare și glorificat simbol.

Se dădea lupta eroică pentru drepturile poporului român de sub coroana Sfântului Ștefan, dar mai ales de sub apăsarea unei trufașe clase de magnați și a unei caste de funcționari dresați savant pentru prigonire. Erau în rândurile ostașilor nației noastre avocați elocvenți înaintea tribunalelor, subtili casuiști juridici, oratori parlamentari cari făceau onoare tribunei, erau profesori cari știau să predice de pe catedră și scriitori pentru cari limba românească n'avea niciun secret. Dar pentru mulțimile pe care se sprijină o astfel de apărare n'ajungea acest mănunchiu de intelectuali. Trebuia omul care să întrupeze în ființa sa văzută, în ținuta și glasul său, în atitudine și gest această luptă. Și

chemarea socială să fie din acelea care îngăduie, care impun revelația agresivă a profetului.

Cu fața lui de romană frumuseță severă, cu trupul de atlet, cu glasul tunător, cu mișcarea poruncitoare a brațului, cu haina de preot, ca o togă de tribun, Vasile Lucaciu întrunea aceste însușiri. Războiul național își avea, peste căpeteniile adevărate, icoana consacrată, zeul după vedenia căruia aleargă cetele credincioșilor.

Și pe urmă, — pe urmă nimic.

Era un om ca oricare și, mare dovadă de înțelepciune, nu și-a dat osteneala să pară a fi mai mult decât era.

Astfel nu și-a stricat acel moment reprezentativ în care a încremenit în mintea unui popor întreg înainte de a se turna în bronz monumentul de astăzi, în care, din nou, întrupează, la un ceas de tăgăduiri, rezistența nebiruită a neamului nostru.

16 Decembre 1936

PIRANDELLO

Italia a pierdut pe unul din cei mai de seamă scriitori ai ei, dar nu dintre aceia cari reprezintă mai bine spiritul italian, în care trăiesc însușirile sufletești pe care niciodată nu le-au pierdut, nici în cele mai rele vremuri, urmașii vechii Rome.

Căci Pirandello era înainte de toate un Sicilian, iar neamul de acolo are în vinele sale elemente care vin din vechea îndoială elenică, din obișnuința sofistică a jocului cu ideile, din aplecarea de a considera realitățile drept iluzii mai mult decât iluziile drept realități și, pe lângă aceasta, tendința arabă de a despica firul în patru și de a se pierde în lumea lucrurilor infinit de subtile.

De aici tot extraordinarul dintr'un teatru care nu seamănă ce cealalte, ca unul care prezintă urmărirea metodică a consecințelor unei bizare închipuiri sau calcă și dincolo de hotarele comediei decente pentru a urmări un caz interesant de psihologie.

S'ar zice: un tovarăș al lui Bernard Shaw. Dar Irlan-dezul, Celtul acesta, cu ascuțitul zâmbet de răutate și

de despreț, acest profanator și al morșilor pentru a face să scapere flacăra albastră a satanismului său, aparține altei rase, și mai ales nu are în el, în ce privește forma, frâul de disciplină romană care n'a lipsit Italianului.

Pe acesta îl regăsim frate cu buna noastră măsură romană în altă latură, cea mai puțin cunoscută, dar mai durabilă din opera lui: povestirile.

Acolo e un adevărat farmec de simplitate bună și uneori duioasă, ori dacă e vorba de vânzarea dure-roasă a livezii de măslini, ori dacă o maimuță își zugrumă în somn stăpânul, ori dacă profesorul închis în gândurile sale, de nu mai știe mânca și dormi, iea pălăriile plouate de pe bănci drept ascultătorii înaintea cărora perează.

Cu acesta ne cunoaștem, și ne recunoaștem numai în acesta.

1936/7

UN OM CARE A MURIT DE DURERE:
UNAMUNO

Au îngropat în Spania, în partea din ea unde se mai poate pune o cruce pe un mormânt, pe Miguel de Unamuno, profesor și gânditor, dar mai presus de toate Spaniol.

E adevărat că «să nu-i dea Dumnezeu omului cât poate răbda». Dar bătrânului filosof Dumnezeu i-a dat de sigur prea mult. Prea mult pentru mintea lui, pentru știința și gândirea lui; prea mult pentru vrâsta lui, dar mai ales prea mult pentru inima lui.

A dus în lume prin cărțile sale faima acestei Spanii pe care o voia curată și glorioasă. Am văzut la Paris pe moșneguțul slab și întunecat la față, cu aierul unui emir arab, sfiit de lume și bucuros să nu-l supere nimeni, căruia-i tremura mâna când ciocnea paharul ridicat de colegii lui francezi în onoarea omului ce era el, dar și a țării de unde venea.

Și acum această țară o vedea ce este și vedea neamul său, satanic încleștat în cea mai cumplită patimă a urii,

tragică jucărie arsă și sângerată pentru experiențele sociale ale Nemților și Muscalilor.

Spania lui Carol Impăratul, Spania lui Filip al II-lea...

Și ce voiți să faceți în asemenea zile un om de vârsta lui? A căutat un colț sub pământ, unde încă nu s'a oprit nicio bombă și nu s'a prelinș nicio picătură de sânge frățesc.

Acolo, lui Miguel de Unamuno îi este, astăzi, mai bine....

9 Ianuar 1937

DOI BĂIEȚI VITEJI: MOȚA ȘI MARIN

Luptând pentru credința lor creștină și pentru cinstea poporului lor, pentru ce este etern, scump și curat în latinitatea nebolșevizată, doi tineri Români, doi băieți viteji, Moța și Marin, au căzut înaintea Madridului apărat de Roșii.

Când, în zilele din urmă, îndepărtam știrile de o monotonie desăvârșită, în ciuda măcelului zilnic, cu privire la ce se petrece, în miez de iarnă, acolo, în nenorocita Spanie, nu ne gândeam că între aceia cari și-au dat viața luptând pentru cauza cea bună erau și acești doi fii ai țării noastre.

Prinși de un entusiasm care se cere condus și nu înăbușit, pentrucă altfel rămâne *celalt* entusiasm, contra căruia Statul nu poate lupta îndeajuns și mai ales singur, încălziți de o idee căreia i se închinaseră întregi, ei și-au zis că e preferabil, decât să facă în România însăși o agitație care nu-i aduce totdeauna bine, să meargă acolo unde nu sunt discursuri și demonstrații de stradă,

ci omul stă în fiecare clipă în fața morții pentru ce crede el că e sfânt și mare. Și — au căzut.

Cine știe ce va ieși din cumplita furtună care s'a abătut asupra depărtatului pământ latin unde se varsă sânge din toate rănilile unui nobil neam! Dar, dacă vreodată vom vedea Spania cum a fost, cum *trebuie* să fie, se va putea spune la noi, cu înduioșată mândrie, că pentru aceasta au curs câteva picături din sângele scump al tineretului nostru.

19 Ianuar 1937

UN PREOT DIN VREMEA VECHIE :
PROTOPOPUL CÂMPEANU

Acuma câteva zile, am primit o ultimă scrisoare, iscălită cu o tremurătoare mână, de octogenarul nostru prieten, din Secuime, părintele Câmpeanu, și acuma el e în pământul rece al cimitirului din Târgul Murășului.

Nu-l vom uita ușor pe acest vechiu și atât de bun prieten care era însuși tipul preotului din vremea veche în Ardealul stăpânit de străini, dar fremătând sub jug și setos de ceasul liberării.

Era în el tot ce osebia, ce osebește încă, în câțiva supra-viețuitori, pe acest superior exemplar de rasă, pe atât de tare în suflet, pe cât de modestă-i era înfățișarea materială: figură tăiată aspru ca de secure țărănească în lemn de tisă, ochi când strălucitori de veselă bunătate, când umezi de lacrimi, când scăpărători de mânie împotriva nedreptății și asupririi. Unul din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generații cărora mâna dușmană li-a stat pe tarele grumaz.

Și, mai presus de orice, în sărăcia și smerenia lui,
omul de cuvânt și omul de credință.

Din școala durerii ieșiau astfel de oameni.

27 Ianuar 1937

UN CTITOR DE GOSPODĂRIE ROMÂNEASCĂ:
PARTENIE COSMA

Numele lui Partenie Cosma răsare din nou în mijlocul unei vieți politice a cărei învălmășeală, aproape de nedescurcat, cuprinde o energie românească a Ardealului de care am avea nevoie în cu totul alte domenii, mai bine cunoscute frunțașilor de acolo.

Pe o vreme când alții frământau viața unei lumi apăsate, pentru a da lupta, zi de zi, contra străinului, el, om de un calm nezguduit, de o perfectă măsură, cu totul incapabil de a fi vorbitorul întrunirilor și crainicul revendicațiilor, iar, pe de altă parte, hotărît să nu întindă mâna adversarilor săi pentru cine știe ce combinații de oportunism, s'a consacrat, întreg și pe toată viața, unei alte sarcini.

Omul liber e acela care se poate sprijini pe ce este în adevăr al lui. Tot restul e formulă și închipuire. Cu iobagii se poate face o revoluție, dar nu se poate înjgheba o alcătuire politică. A stârni pe sărac e ușor, dar numai

cu cel avut se poate face un lucru care să se menție și să se poată desvolta.

Și, printr'o măiastră organizație de bănci populare, Partenie Cosma, în fruntea unei întregi cete de luptători pentru naționalismul economic, pe care dominația ungurească nu putea să-l împiedece, *a pus Românilor pământ subt picioare.*

A fost o adevărată împrumietărire. *Din fericire fără Stat, ci prin înseși mijloacele omului muncitor, care a ajuns astfel să prețuiască fiecare brazdă sfințită cu ostenele sale.*

Pe locul unde s'a făcut, în jurul « Albinii », această mare faptă, un modest monument ar trebui să amintească și celor ce nu cetesc numele prisăcarului.

19 Februar 1937

UNUL DINTRE CEI VECHI AI NOȘTRI: TIBERIU POPESCU

Când am vorbit, în Senat, despre jertfirea tineretului de pe vremuri, prin care ni s'a întemeiat această mare și frumoasă țară, a cării privilegii însăși, cu primejdiile ce o încunjură, ar ajunge pentru a împăca toate urile și a potoli toate ambițiile precoce, și am arătat cu câtă uitate de sine s'au coborât aceia cu miile subt « brazda însângerată » pe care au sfințit-o cu trupurile lor, mi-a trecut înaintea icoana unuia dintre cei mai modești și mai buni, dar și dintre cei mai senini viteji: neuitatul prieten ce mi-a fost profesorul oltean Tiberiu Popescu.

Aproape în același moment, pe neștiutele, școala pe care a condus-o la Târgul-Jiiului i-a onorat memoria, ridicându-i acolo unde a muncit cu atâta discretă străduință bustul, și cei de aproape ai lui au crezut poate că ar fi din partea lor să nu-l fi înțeles pe dânsul strângând în jurul acestei înfățișări și pe cei cari i-au stat mai aproape, iar mai ales pe câți dintre ei au fost legați și politic de dânsul.

Tânăr, frumos, inteligent, iubit de toți, profesorul gorjean a mers la luptă cu o antică simplitate în îndeplinirea întreagă a datoriei sale, și cum, atunci, cădeau zilnic atâția, nici n'am știut când, unde și cum i s'a pus capăt zilelor.

Dar, amintindu-l și aici pe acest nobil reprezentant al unei generații care cu greu va putea fi vreodată ajunsă, necum întrecută, nu trebuie să uit și o altă dovadă de spirit roman din aceeași familie.

I s'a propus tatălui, un bătrân preot, ca partidul liberal din Gorj să-l treacă pe Tiberiu într'un loc fără pericol. Iar el, părintele, a răspuns așa: « el va merge la datoria lui, orice ar fi să se întâmple cu dânsul ».

Tineri de azi, a căror grijă apasă așa de greu asupra inimilor noastre, România Mare s'a făcut așa!

25 Februar 1937

CI

AMINTIREA LUI PETRU LICIU

Foarte răpede dispare amintirea, afară de cărțile de istorie a profesiunii lor, pentru aceia cari, ca mari artiști, au complectat și înălțat prin interpretarea lor pe toți poeții scenei.

Nu e așa pentru Liciu.

El n'a fost numai omul capabil să deie viață suflete-
lor celor mai deosebite, prin scânteia animatoare care
era în sufletul său însuși. Nicio profesiune și nicio che-
mare n'ar fi putut cuprinde întreg un om așa de adânc
uman.

La el, cultura înaltă, puterea dramatică, statornicia
de caracter, credința față de ideal, prietenia devotată,
dorința de a ajuta, nevoia de a iubi erau unite și cu cea
mai încântătoare modestie pentru a crea unul din acele
foarte rari tipuri morale care nu se pot uita.

Plecat așa de tânăr dintre noi, stingher, afară de un
tată așa de bătrân, care l-a plâns până la moarte, el se

păstrează înduioșatei noastre memorii și cu tot farmecul existențelor prea nobile și prea curate ca să le poată păstra prea multă vreme pământul.

27 April 1937

CII

AMINTIREA LUI AL. VLAHUȚĂ

Cât de actuală, de îndreptătoare, dar și plină de muștrare e comemorarea dela Râmnicul-Sărat a aceluia care și-a înscris, peste toate curentele și modele, pentru totdeauna numele în analele literaturii românești oneste și însuflețite, Alexandru Vlahuță!

Ani întregi după isprăvirea acestei vieți sfinte, vrednică de a fi pusă alături de accia a celor mai nobili reprezentanți ai spiritului românesc legat de țară și de neam, era o deprindere la un tineret crescut prea în fugă și mai adesea lăsat în sama propriilor sale inspirații să ia în deșert numele aceluia din care cel mult se consimțea a face un ucenic și un imitator al lui Eminescu. Nu s'a băgat de samă că bagatelizarea acestui scriitor de o așa de aspră autocritică nu era decât începutul înjosirii întregului trecut de claritate logică și bună cuviință.

Astăzi, când se caută din nou sfatul cel bun în tradiție, acest reprezentant al celei mai cumpănite înțelepciuni

moldovenești se ridică din nou, fie și fără o nouă ediție a unei așa de frumoase opere, cu adausul acelor inedite care, contra voinții lui, par a nu fi fost distruse.

Dar ceia ce peste orice schimbări literare îl pune în iconostasul nației e altceva: cultul fanatic, fără exagerări și greșeli de gust, fără vorbe goale și fraze moarte, pe care l-a închinat el poporului său.

Azi, când naționalismele se afirmă în toate formele, forma naționalismului său e o piatră de încercare și un model.

1 Mai 1937

CIII

POKLEWSKI-KOZIEL

A murit aici un om căruia i-a plăcut de noi, care s'a obișnuit așa de mult în țara aceasta și între acești oameni încât n'a putut să-i părăsească.

Spera poate Poklewski-Koziel că Impărăția pe care, de și Polon de origine, o servise cu credință în zilele ei mari și în zilele ei grele, va învia și că el își va relua misiunea pe care și cu înțelegere și simpatie față de noi o îndeplinise? A păstrat acest curaj și atunci când prin asprele necesități ale vremurilor el a trebuit să părăsească acea locuință de modestă înfățișare, dar de impunător trecut, unde lucrase pentru o luptă comună al cărei rezultat l-ar fi dorit altfel și când a văzut căzând zidurile care cuprindeau în ele atâtea taine?

În nenorocirea sa, diplomatul de carieră și omul de societate a știut să-și păstreze acea mască zimbitoare dincolo de care cu atât mai mult se simțea tragedia încorporată în acest om care a rămas acolo unde-l adusese vântul vremilor și de unde nimic nu l-a putut disloca.

8 Mai 1937

UN CĂPITAN DE INDUSTRIE: ROMAN CĂPĂȚÂNĂ

În țara unde materia primă e pe toate drumurile și se irosește fără folos, ce rari sunt oamenii dintre noi cari să se gândească la ce s'ar putea face, spre binele lor și al tuturor, dintr'însa!

Străinii înșiși cari să vadă mai mare sunt extrem de rari. N'am avut noroc de aceia cari ne-ar fi înlocuit pe noi în aceste rosturi îmbogățitoare, de îndrăzneță inițiativă într'un orizont rămas îngust, de și îndemnurile naturii gâlgâie la fiecare pas: am avut parte numai de precupeții, samsarii și barâșnicii pe cari în așa de mare măsură ni i-a pus la îndemână rasa evreiască, de obicei incapabilă de a da pe întreprinzătorii marilor creațiuni. Și iată că un fecior de țaran a izbutit să facă într'un domeniu mai restrâns funcțiunea căpitanului de industrie așa cum îl înțelege și-l întrupează America.

Roman Căpățână era o frumoasă figură de energie românească. Din cofetarul obișnuit el a făcut pe marele șocolatier, pe creatorul de sucursale, pe săditorul pomilor din cari-și lua o materie primă aleasă.

Și norocul căpătat cu atâta muncă, încredere și sacrificiu îl îndemna și mai sus. Cu câteva zile înainte de a muri îmi trimetea un întreg program de industrializare a întregii producții, vândută pe nimic, a livezilor țării lui iubite:

In cărțile pentru școlile care trebuie să crece industriași și negustori biografia unui astfel de om ar fi o binefacere.

15 Mai 1937

GENERALUL TEODOR TĂUTU

Marele ostaș ale cărui rămășițe s'au înmormântat la Ploești a înfățișat în zilele sale de grea și glorioasă luptă un tip de conducător cum din nenorocire n'am prea avut în mersul unui război de supremă încercare națională.

Au fost destui între șefii armatei noastre, — și o spun cu durere, — cari n'au știut să execute și au fost și de aceia cari, neavând ordine de executat, n'au găsit o direcție în ei înșii. Cu astfel de oameni se pierde o campanie și uneori și o armată.

Moldoveanul de veche rasă care era colonelul Tăutu s'a găsit, la un moment, fără direcții, care nu mai puteau veni nici prin siguranța gândirii, nici prin posibilitățile de legătură. A rămas stăpân pe câteva mii de ostași cari atârnavu de la viziunea și de la hotărîrea lui. Și atunci el a vădit marile însușiri ale neamului nostru, care, când e curat, știe să lucreze « de capul lui ».

Așa a reușit el să rămâie între dușmani cari nu-l putură prinde săptămâni întregi, pe dânsul, uitatul și

părăsitul. Loviturile lui se simțeau, ființa lui era cu nepuțință de descoperit și de capturat. Increderea pe care o simțea într'însul a trecut asupra celor cari până la capăt și-au dus epica împotrivire, sfidând soarta dela care știau bine că nu pot aștepta nimic.

Și totuși nu era un vorbitor, un om de gesturi, unul dintre aceia cari pentru mulți personifică o conducere militară. Cei cari l-au cunoscut nu l-au putut face niciodată să vorbească despre poesia lui ostășească. N'a scris un rând despre dânsa.

Astfel de oameni sunt rari oriunde. La noi mai mult decât aiurea.

19 Iunie 1937

GASTON DOUMERGUE

În retragerea sa de înțelept s'a stins fostul președinte al Republicii franceze, Gaston Doumergue.

A fost fără îndoială unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai acelei admirabile burghezii a Franciei care a întemeiat și orânduit forma de Stat, pe care ea, cu munca și economia ei, cu patriotismul ei capabil de cele mai mari sacrificii, cu adâncul ei respect față de tradiții, o ținea.

În aceste tradiții întră și iubirea pentru forma frumoasă a vorbirii și scrisului. Doumergue a fost unul dintre cei mai plăcuți oratori ai Parlamentului francez și iubirea lui pentru cultură, înțelegerea lui pentru idei erau excepționale. În mijlocul ocupațiilor grele pe care i le impuneau înaltele funcțiuni ce le-a ocupat, el n'a uitat nici odată cartea, și discuțiile de idei îl pasionau. Cândva el se încălzea într'o convorbire pe care mi-a acordat-o ca președinte al Senatului de rolul pe care l-a avut în lume poporul său ca atare, în afară de formele de Stat, de

oamenii politici și comandanții de armate, prin influența unui spirit limpede și sigur de el însuși.

Din odihna sa, așa de meritată, interese mari ale țării sale l-au chemat înapoi în arena politică. Bătrânul om de Stat n'a fost niciodată mai tânăr decât în acel moment când, fără a face fraze mari și a rosti formule ca acelea cu care se câștigă — și se îmbată — nații cu altă mentalitate, el a arătat, a *dovedit* Francezilor că democrația rezumată în voturi și supusă intereselor de club, ambițiilor de parvenire, poate fi un lucru bun atunci când un popor întreg se poate disciplina de sine, dar, când nu e capabil s'o facă, atunci disciplina trebuie impusă și acela care vrea s'o impună se cere să fie un om care, prin situația ce a avut, prin vrâsta și virtutea sa, n'are nimic de urmărit pentru sine sau pentru partidul său.

Atunci Gaston Doumergue a dat unei vieți politice care nu merită decât articole de jurnal o pagină din Plutarh.

27 Iunie 1937

LA SICRIUL UNUI GENIU ITALIAN: MARCONI

Marconi n'a murit; el a încetat de a trăi. Sau mai curând el s'a mutat în toți aceia cari servesc genialele lui descoperiri și mai ales în aceia cari sunt meniți să le ducă mai departe.

A încetat de a trăi Marconi, — aceasta înseamnă numai atâta că Natura și-a răsbunat, prin exercițiul legilor ei de fier, pe acela care a cutezat a-i descoperi atâtea din marile ei secrete. Și de acuma, până se va mai ivi unul ca dânsul, șirul acestor descoperiri s'a oprit. Drumul care ducea la izvorul tainelor, până la el nepătrunse, s'a închis.

Era, cu toată mama irlandeză, venită dintr'un popor de sentiment și de mare imaginație, care n'a dat niciun mare inventator, un Italian în toată plenitudinea cuvântului. Adecă, atunci când cineva este în adevăr Italian, un Roman.

Cu mulți s'au luptat Romanii și au biruit, cu multe neamuri pe care le-au distrus ori le-au prefăcut. Dar, înainte de toate, și ei, cei vechi, ca și acest dictator al

legilor firii, ca și acest *imperator* al misterelor, n'au putut suferi tirania brutală a Naturii. Ci de la început au înfruntat-o și au silit-o să îngenunche.

Marconi era astfel din neamul acelora cari spărgeau munții, cari deschideau drumurile în pustie, cari supuneau râurile și le strângeau în hotarele de piatră peste care n'aveau voie să treacă.

Dominator prin acel *ingenium* al cărui nume l-a dat limba lor romană și oamenilor de geniu și inginerilor.

Fiindcă și unii și alții, fii ai puterilor lumii, știu să li arăte că și-au găsit în sfârșit stăpânul.

28 Iulie 1937

CVIII

O FEMEIE DE MARE ISPRAVĂ: LIDIA ȘIȘMANOV

D-na Lidia Șișmanov a murit la Sofia.

Vechi amintiri de prietenie se leagă, pentru mine, de acest nume.

Fiica unui cercetător rus de mare faimă, Dragomanov, ea a venit în Bulgaria ca soția unui om de o neobișnuită inteligență și mai ales de o orientare europeană care-i dădea un fel de a gândi vioiu și simpatic, o deplină înțelegere pentru lucrurile străine. Ivan Șișmanov s'a înscris printre cei mai buni dintre intelectualii vremii sale, și prin lucrări, dar mai ales prin felul de a înțelege viața.

Ministru al Instrucției, el și-a căutat pretutindeni informații. A ajuns astfel și la noi, spunând gluma că preferă să-și găsească modelele mai aproape, dar adăugind cu mândrie națională să ne ținem bine ca să nu fim întrecuți. Prin slavistul Ioan Bogdan am ajuns în legătură cu dânsul, care prețuia așa de mult zelul meu tineresc, încât... , încât mă întreba dacă sunt Român adevărat.

Au venit apoi timpurile grele. D-na Şişmanov nu mai avea nicio legătură cu Rusia. I-am ajutat, după cererea ei, legăturile cu părinţii.

Am urmărit din când în când activitatea intelectuală a aceleia care, scriind şi sfătuind, a fost un factor important al civilizaţiei sociale în noua ei patrie. În toate domeniile s'a simţit fericita ei înrâurire. Şi tot aşa în pregătirea fiului, vrednic de asemenea părinţi.

Cred că astfel de amintiri comune pot ajuta să apropie popoarele.

26 August 1937

CIX

UN INȚELEPT AL LUMII S'A STINS: MASARYK

Președintele Masaryk s'a supus și el cumplitei fatalității a vieții omenești, și un popor întreg plânge pe acela care i-a fost predicator în vremile grele, arhanghel de liberare în ceasul hotărîtor și orânduitor cuminte în zilele grele ale învierii unui Stat desființat de aproape o jumătate de mileniu.

Pentru nicio țară n'a fost un astfel de ctitor ca dânsul.

El și-a îndeplinit strălucita operă, nu în avântul unui patriot romantic, unui ostaș înfierbântat al crezului național. Ci totul, dela cea d'intâi concepție până la ultimul articol al îndeplinirii, a venit dela un gând liniștit, sigur și senin, lucrând în viața oamenilor cu categoriile logice ale gândirii și cu necesitățile unui ideal decât care nu mai poate să fie altul.

N'a avut oamenii săi și n'a luptat contra oamenilor altuia. Orice ființă omenească era pentru dânsul menită să vie dela sine la locul ei printr'o voință mai presus decât cea omenească.

De aceia n'a fost combătut, — și, dacă ar fi fost, nu i-ar fi păsat —, dar nici lingușit, ceia ce ar fi fost de cea mai desăvârșită inutilitate.

De aceia moartea lui, ceia ce numim noi cu acest urit cuvânt de moarte, nu poate avea nimic pământesc: e o transfigurare și o înălțare supremă dincolo de îngustele hotare ale vieții.

1 Septembrie 1937

CX

LUPEANU-MELIN

După lungi chinuri își isprăvește viața cu mult înainte de vreme unul dintre cei mai demni din ceia ce a fost în momentul războiului tineretul idealist, muncitor, plin de încredere, al Românilor din Ardeal: profesorul și scriitorul Lupeanu-Melin.

Părea unul din acei oameni ai secolului XVIII-lea cari în tihna chiliilor blăjone își închideau viața în neștiuta trudă culturală din fiecare zi. Având grija comorilor adunate de un Timotei Cipariu, a cărui mare amintire a răsărit din nou în comemorarea din acest an, el părea că trăiește în misterioasa comunitate de spirit cu acest mare strămoș după suflet. Din bogăția ineditelor care așteaptă acolo de atâta vreme pe devotații cercetători cari să nu viseze la douăzeci și unul de ani de un sub-secretariat de Stat și de milionul făcut în câțiva ani, el culegea din când în când știri nouă, pe care le furișa modest în foaia Bisericii unite, pe care o servea, servind printr'însa cultura românească ea însăși.

În mijlocul durerilor el își aduna acum câteva luni ce i se părea lui că e mai senin și mai sfânt în acea viață a locului de care se legase prin toate rosturile sale, și prin nimeni n'a înviat mai bine decât prin acela care era să părăscască viața, toată acea atmosferă a unui admirabil trecut pe care, neînțelegându-l, nu l-am putut, nu numai desvolta în condițiile de astăzi ale vieții naționale, dar nici măcar respecta.

14 Octobre 1937

CXI

CEI TREI MUCENICI: HORIA, CLOȘCA, CRIȘAN

Se ridică un monument care se va inaugura cu strălucire, adunându-se oameni cari nu se pot vedea în ochi și cari ar fi bucuroși să arăte că aceia cari se glorifică au fost înscriși la 1784—5 în clubul lor, acelor trei mucenici țărani ai secularelor suferinți românești în Ardealul oblăduit și strivit de străini, pe cari-i cunoaștem sub numele-porecle de Horia, Cloșca și Crișan.

Monumente au în România și oameni cari n'au răbdat, n'au îndrăznit și n'au pătimit cât aceștia. Cât de frumos să fie conceput și executat acesta, mai bucuroase ar fi sufletele lor dacă pe locul unde li s'au rupt oasele și li s'a străpuns inima s'ar ridica din recunoștința națională un mare așezământ pentru urmașii lor, cari și azi, sub tricolorul României, chemați din când în când să-și facă electorala datorie, trudesce tot în căsuțele cu coperișul mai mare decât zidul și cu zece stăpâni străini pe grumazi.

Ei au făcut o mișcare simplă și tăcută către o libertate pe care n'o puteau defini revoluționar. S'au cerut oameni

de capul lor, trăind după datina lor. Ca mulți alții s'au luat după năluca « milostivului Impărat ». Și ca toți aceia « milostivul Impărat », când a văzut că se îngroașă gluma, care singură îi trebuia lui, i-a dat pe mâna călăului.

Intelectualii de atunci au înțeles cât au înțeles la 1821 intelectualii din România liberă din ridicarea de steag a lui Tudor. Intelectualii aceștia înțeleg pe urmă, cam la un veac de distanță, când se deschid gurile pentru discursuri și se întind mesele pentru banchete.

31 Octobre 1937

CXII

S'A PIERDUT UN OM DE BINE: ARPAD BITAY

Acum câțiva ani, la cursurile de vară unde veneau Unguri, ca să învețe românește în vederea examenelor care-i așteptau, — și numai pentru atâta, — s'a înfățișat, recomandându-se: Bitay Arpad, un om voinic și frumos, care mi-a arătat dorința de a vorbi și el.

De a vorbi, firește, în limba noastră. Dar ceia ce nu era firesc: despre subiecte din istoria literaturii maghiare în legătură cu literatura noastră însăși.

Și a dovedit că le stăpânește foarte bine pe amândouă, descoperind raporturi care nouă ni rămăseseră necunoscute.

Ar fi fost de folos ca aceste lecții să fie scrise și tipărite. Era însă la el, cu toate îndemnurile ce i se făceau, un fond de discreție și de timiditate care-l oprea s'o facă. Abia câteva pagine i-au putut fi smulse pentru a se publica în Revista mea Istorică.

Restul, o comoară de informație, s'a dus acuma cu dânsul, trăsnet tânăr în mijlocul modestei lui ostenele de profesor.

Cu el s'a dus un om de bine, dar și unul dintre puținii Unguri cari ne-au înțeles și ne-au iubit.

Și iubirea lui pentru conlocuitorii români, încrederea lui într'înșii au fost așa de mari, încât însăși fiica sa iubită ni-a fost încredințată, un an de zile, la Vălenii-de-Munte, îngrijirilor noastre.

Exemplul lui îl ținem în fața societății maghiare pe care fatalitatea soartei a legat-o de Statul român.

5 Decembre 1937

CXIII

IAROSLAV BIDLO

S'a stins la Praga, după o lungă boală, unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai studiilor istorice la Cehi, profesorul Iaroslav Bidlo, și cu el dispărea un competent prețuitor și iubitor al poporului românesc în țara aliată.

Eminent slavist, care plecase dela studii filologice, el ajunsese în domeniul istoric la vederi largi și la ipoteze personale, care îmbrățișau multe din marile probleme ale vieții popoarelor și ale legăturilor dintre ele. Bizanțul îl interesa tot așa de mult ca și subiectele din lumea slavă, înțeleasă în sensul cel mai deplin.

Către aceasta se întorcea firește o cugetare vioaie care până în acești ani de bătrâneță nu se obosea să răscolească materialele cele mai variate pentru a scoate din ele noi elemente de înțelegere. Și în considerațiile de istorie generală, către această familie a rasei sale se duceau, uneori nu fără anume exagerări, încheierile sale.

Se cuvine ca și aici la noi plecarea dintre cei vii a acestui creator de înalte sinteze să fie întovărășită cu un sentiment de adânc regret și de sinceră grațitudine.

9 Decembre 1937

CXIV

CORNELIU ȘUMULEANU

Răpede s'a deslipit din mijlocul nostru, în mari chinuri, bărbătește îndurate, unul dintre cei mai cinstiți și mai jertfitori oameni ai țării noastre, profesorul ieșan Corneliu Șumuleanu.

În viața noastră politică apariția lui a fost rară și scurtă. Vicepreședinte al Senatului la 1919, el a avut cinstea de a ceti decretul de unire al tuturor țărilor românești. A mai apărut odată în Parlament, pentru ca pe urmă avântul său, tineresc până în timpul din urmă, credința sa deplină într'un naționalism aprig, neiertător, dar sprijinit pe o disciplină crudă, să-l ducă în primele rânduri ale mișcării de dreapta, căreia și în ultimele cuvinte dictate de pe patul său de suferință i-a arătat devotamentul de care odinioară se împărtășiseră larg prieteni mai în vârstă, socotiți apoi de dânsul ca șovăitori sau întârziați. Dar a primit presidenția secției ieșene a Ligii Culturale și a organizat strălucit, — e așa de puțin timp de atunci!, — congresul din Iunie.

Dar meritul cel mare al acestui om atât de drept și de sigur stă în altceva: în felul cum și-a înțeles misiunea de profesor.

Nelipsit la cursul său de chimie, încremenit la laboratoriu oare întregi, — de unde i s'a tras și boala, — așezându-se într'un colțișor, cu soția sa, după pierderea singurei lor mângâieri, o admirabilă copilă, el a trăit și a murit la datorie, exemplu de neuitat pentru câți vor veni pe urmă.

17 Decembre 1937

MOARTEA UNUI PĂGÂN: LUDENDORFF

Ludendorff n'a « adormit întru Domnul », de care s'a despărțit violent, ca de un intrus semitic în templul zeilor lui strămoșești, ci, oasele având să-i fie astrucate la Tannenberg, cu eroii, el s'a dus cu sufletul său setos de luptă, de biruință și de stăpânire în Walhalla lui Odin și a zeilor acelora nemilostivi.

Războiul cel mare pentru stăpânirea lumii de către rasa singură având drept la aceasta a fost provocat și întreținut de spiritul lui.

El l-a gândit ca teoretician, l-a pregătit ca organizator, l-a condus ca strateg și tehnician. El, cu siguranța oame- nilor unei singure idei și unei convingeri absolute, l-a însuflețit.

Povestirea lui stângace n'ajunge ca să arăte ce a fost el în imensul avânt german pentru posesiunea pământului întreg.

Când s'a văzut învins, el nu și-a văzut greșelile pe care, așa cum gândea el, nu putea să le aibă, ci a căutat

vinovăția aiurea și a descoperit ca făptaș al nenorocirii pe Răstignitul dela Golgota.

Asupra lui, sprijinit pe mitologia arică a strămoșilor, a pornit el un războiu pe care încetul pe încetul și l-a însușit mai fericitul rival, ajuns, el, șef al poporului german.

Și azi păgânul, care și-a răsbunat, merge să ducă solia ultimei și marii sale biruinți contra divinității semitice zeilor Nordului cu mânilor roșii de sânge și cu ochii de înfiorătoare ghiață.

22 Decembre 1937

CXVI

UN MARE ZIDITOR ȘI-A INCRUCIȘAT MÂNILE: TIBERIU EREMIA

Tiberiu Eremia nu mai este între noi. L-a fulgerat pe neașteptate moartea, în plin avânt de clădire și întemeiere.

Acest fiu de moșier, de origine ardeleană, acest coborât al harnicilor Mocani, răspânditori de neam și creatori de bogăție, elementul cel mai plin de inițiativă al neamului acestuia, nu s'a lăsat atras de tot ceia ce poate da politica și viața însăși unui om de pregătirea, de averea și de puterea lui de muncă. Nimic nu l-a putut smulge dela ceia ce era pentru dânsul ca o datorie romană. Dela un capăt al țării la altul, el a clădit.

Intr'o țară unde industria zidirii e unul din mijloacele cu care se îmbogățește, răsându-și de noi, străinul, venitul de ieri, care strică iremediabil, pe ruinele, făcute cu voluptate, ale unei străvechi tradiții, perfect adaptate mediului, el a vrut să urmeze, solid, cuminte, cinstit, tocmai după aceste prigonite tradiții, opera înaintașilor.

li va fi crescut inima marelui inginer, legat de cei mai înzestrați dintre adevărații arhitecți, într'adevăr ai noștri, de câte ori, prin grija sa personală de fiecare amănunt, creștea și înfățișarea capitalei românești, pe care o dorea să se poată întrece cu cele mai mândre și mai bogate din centrele lumii.

A muncit până la capăt cu aceeași supremă mulțămire a lucrului trainic îndeplinit.

Dar eu nu pot să uit un lucru pe care nu-l știe lumea. Când, în Bucureștii în sfârșit liberați de dușman, se strigau pe toate străzile ziarele celor cari n'au susținut lupta noastră desperată, iar această foaie, *Neamul Românesc*, agoniza în mizerie, amenințată să dispară, două luni întregi, în mijlocul unei lumi și atunci neînțelegătoare, Tiberiu Eremia iscălea discret cecuri a căror valoare n'a cerut-o niciodată înapoi și pe care le-a voit uitate.

11 Ianuar 1938

FERDINAND BRUNOT

Știința franceză pierde pe unul dintre cei mai mari reprezentanți ai ei.

Ferdinand Brunot nu era numai un filolog în obșnuitul înțeles al cuvântului. Pentru dânsul « filologie » însemna descoperirea și scoaterea la iveală a înțelesului organic al graiului. Ca de o ființă vie se apropia el de felul de rostire al poporului său și izbutea, descoperindu-i tainele, nu numai să ajute pe cercetători, dar să stabilească o legătură între ceia ce știa așa de puternic să înfățișeze și interesul cel mai viu al cetitorului. Se poate spune că în masivele volume ale « Istoriei limbii franceze », care ar fi putut să fie numai un repertoriu, el a pus însăși desvoltarea istorică a unei mari națiuni.

O muncă uriașă, la care a fost ajutat foarte puțin de alții, afară de cea mai devotată dintre soții, și, pentru amănunte, cândva, și de o Româncă așezată în Franța, fiica doctorului Zamfirescu din Iași, a strâns un material a cărui bogăție uimește și pe care numai o inteligență

superioară putea să-l îmbrățișeze și să-l domine. Și astfel s'a ridicat măreața construcție care nu se vede de cine și de ce ar putea fi înlocuită.

Era și un vorbitor de o rară căldură și coloare, de o spiritualitate adânc impresionantă, fără nimic din aceea pregătire, mergând până la debitarea discursurilor învățate pe de rost, pe care o au alții. Când, cu multă greutate, l-am hotărât să vie la București, cuvântările lui despre literatura franceză au fost, prin noutatea lor absolută, o impresionantă surprindere.

Era în el ceva din soliditatea claselor adânci ale Franciei. Cine a cunoscut pe meșterul sculptor ce era el, făcând, cu aceeași energie și migală, admirabilele uși ale casei sale, putea să înțeleagă și mai bine pe marele om de știință.

6 Februar 1938

CXVIII

UN AMERICAN FĂRĂ NOROC ÎN ROMÂNIA: NICOLAE BASILESCU

Omul de aproape optzeci de ani, de și arăta să aibă cincizeci, care a plecat dintre noi urmărind până la capăt dorința de a crea, a fost fără îndoială una dintre cele mai rari și mai neașteptate înfățișări ale generației care e aproape de fatala isprăvire.

Era o lume de ideologi și de visători, de sentimentali și de romantici, când nu o frământau frigurile unei politici schimbătoare de pe o zi pe alta. Nicolae Basilescu, ieșit din târgușorul său prahovean pentru ca să se împărtășească de teorie economică la Paris, era *altfel* făcut. Economia politică i-a dat o catedră, la care a ținut cu o iubire învierșunată, luptându-se cu legi și cu regulamente numai să rămâie în locul de care nu se putea despărți și unde aducea entuziasmul unei nesfârșite tinereți și o netăgăduită originalitate de temperament. Dar atâta nu-i ajungea, și nici polemicile în care a avut șansa rea de a întâlni pe un A. C. Cuza, care atâta aștepta.

A vrut în patriarhala Românie să ajungă mare fabricant, creator de viață, întemeietor de orașe, ca în acea Americă al cărei spirit îl avea de sigur, cu toate că nicio dată nu i-a călcat piciorul pe acolo. Bucureștii Noi, cu biserica lor, cu fabrica de vin, de șampanie, cu o lume întreagă care trebuia să se adune, să-l ajute, să participe la triumful final, cu a cărui așteptare, prelungită din deceniu în deceniu, va fi închis ochii...

În izolarea tot mai completă, datoriile se îngrămădeau. Cu puterea lui neistovită, el se simțea în stare să le biruie, și, sufletește, le-a biruit.

Iar tinereța lui în adevăr uimitoare nu venea din altceva decât din energia acestei necurmăte lupte fără noroc.

10 Mart 1938

CXIX

MATEI NICOLAU

Printr'o grozavă nedreptate, care se săvârșește atât de adese ori împotriva oamenilor celor mai vrednici de a trăi pentru a fi folositori societății, atunci când atâta netrebnicie și răutate face mai departe umbră pământului, pleacă dintre noi în plină tinerețe și fără a fi avut prilejul să-și arăte deplin marea cultură și deosebita pătrundere, unul dintre oamenii rari cari se nasc aici mai mult pentru a li se păstra părerea de rău decât a ni aduce tot folosul ce stătea ascuns în ei.

Prin marii lui profesori din Paris, ca și prin prețiosul scris pe care l-a tipărit, știam ce comoară de cunoștinți se ascundea, — căci *se ascundea* în adevăr la omul de o ne mai întâlnită modestie și discreție, — care era Matei Nicolau. Era căutat de dâșii și ca latinist, pentru marile lucrări de lexicografie și i s'a oferit să ție prelegeri la Școala de Inalte Studii de acolo.

Ceia ce-l oprea de a-și primi o situație în învățământ, care de sigur că l-ar fi încântat, era jalnica lui stare trupească, produsă de o lipsă dureroasă. Prin mijlocul iernii

într'o haină suptire, el se istovea muncind, în patima de a ști și de a învăța mai mult, fiind neconținut în pragul morții. Lipsit aproape cu totul de auz, palidă figură stinsă în ochii căreia licărea flacăra vie a marii inteligențe, el se strecura printre oameni cu un zimbet dureros, care părea a cere iertare că se găsește între aceia cărora li s'a dat minunatul dar al sănătății.

L-am văzut la Paris agonizând pe un pat de spital. Nu mai putea fi lăsat acolo. L-am adus acasă, căpătându-i un foarte modest loc de bibliotecar al Primăriei, alături de neuitatul meu prieten Gamber, menit și el să isprăvească, după multă suferință morală, între ai săi de origine. Acolo s'a făcut uitat, uitat cu totul. Rare ori apărea la prieteni siguri fantoma zimbitoare.

Și, acum, cu tot ce știa el, cu întreaga-i comoară nedesfăcută, el s'a dus, poate cu un suspin de ușurare.

11 Mart 1938

CXX

UN VECHIU BUCOVINEAN: C. ISOPESCU-GRECU

Din vechea generație bucovineană, de modestă și devotată îndeplinire a datoriei, de corect biurocratism austriac, dar și de o strânsă legătură cu neamul lor, fără grija intereselor personale și dorința de a se face neconținut văzuți, mai pleacă unul.

C. Isopescu-Grecul a fost prins de moarte în cinstita îndeplinire a rostului său de profesor la Universitatea cernăuțeană, unde aducea știință și credință, onestitate și devotament.

Se uitase de mult vioiul scriitor din tinerețe, care a publicat și versuri, iscălite « C. Verde », și a avut o participare foarte activă, nu numai la micile foi ale țării sale de origine, ci chiar la revistele de mâna întâia din Regat. Iar lucrările lui de drept s'au bucurat numai de o notorietate școlară foarte restrânsă.

În politica României unite, el nu putea lipsi. Fără să alunece vre-odată, din tradiție de familie ca și din înaltul său sentiment de demnitate personală, spre patimile

care au desonorat manifestările atâtoră în Parlamen-tele noastre mai noi, ci reprezentând totdeauna o sigură nepărtenire, el era unul dintre rarii oameni spre cări în toate împrejurările e bine să privești. Dar, în timpurile de lupte naționale, împărtășirea lui la dânsle a fost totdeauna, nu numai a unui bun Român, dar și a unuia dintre accia cari au ținut să aibă legături cu țara liberă.

A cerut sfat regelui Carol, și mi-l aduc aminte când, în plină putere, venea de la Suveran cu îndrumări înțelepte. În Parlamentul vienez glasul lui a răsunat limpede și hotărît. Iar la desrobire el n'a lipsit dela locul său de chibzuită hotărîc.

2 April 1938

UN SUFLET DE LUPTĂ: OCTAVIAN GOGA

Cu mult înainte de vreme, Octavian Goga părăsește o viață pe care a trăit-o cu o putere extraordinară, mergând cu un fanatic avânt până la distrugerea unui trup care ca prin minune a putut să reziste și până acum acestui necruțător zbucium. S'a ars pe sine prin flacăra nestinsă ce ardea în el.

Nu s'ar fi bănuit astfel de porniri la studentul micuț, blond și cu flăcări albastre în ochii cari au fost învățați pe urmă, într'o figură strânsă pentru a impune, să rotească provocarea și porunca. Intâile versuri, în care sunt și fulgere, dar ele veneau dela modelul străin care i-a stat, un timp, înainte, erau într'o notă de duios lirism: cel care cerea Oltului să se mute și el în altă țară aducea de sigur o altă notă decât a urmașilor lui Eminescu, dar nu scânteiau acolo săbii ascuțite, gata să taie.

Cum s'a făcut prefacerea launtrică n'a știut-o poate el însuși: dela sine? din afară? De-odată, și în zilele încă nehotărîte, deși nu în ce privește idealul însuși,

din neutralitate, a apărut omul în zale, lovind necontenit, cu o neobosită nevoie de războiu, pe plăselele fierului. Simțea în el puterea ce trebuie pentru a revoluționa imediat și complet o societate care-i părea șovăitoare și lăncedă. Literatura o răspingea acuma, poezia trecutului, a unui în adevăr mare poet, îi era o povară și-i părea o scădere: politica-l domina și prin politică voia să domine, inexorabil.

S'a distrus urmărind năluca. Semnul ei îmbietor, apoi imperios, îl făcuse altul. În sfârșit a ajuns unde voia. Și atunci, — s'a văzut că subț platoșa de zale era, cum putea să se prevadă, tot poetul.

Dar descoperirea l-a doborât. Iar noi, cari n'am dorit pe cel dintâi, nu ne putem mângâia că și pe cel de-al doilea l-am pierdut.

10 Mai 1938

CXXII

DOI ÎNAINȚAȘI: DELAVRANCEA ȘI GOGA

Aceia cari dau literaturii românești sensul ei adevărat și care singur și sigur va birui își îndreaptă astăzi privirile umezite de lacrimi spre două morminte: unul de mult părăsit în Iașul tragicei pribegii, iar celalt care acum se deschide, cu mult înainte de vreme.

Se adună atâtea amintiri cu privire la Delavrancea. A fost dela cele d'întâi manifestări literare, afară de ale adolescentului, aproape copil, un înoinitor. Unul fără teorie, fără program, și fără voință. Firea sa, care nu era ca a altora, i-a cerut imperios să se manifeste cum era. Așa-i porunceau înaintașii cari erau în el: grânarii țărani străbătători de văi și munți, răscolitori de zări, adunători de privesți și teaurizatori de impresii. Ei toți, sfătoși cum li era rostul și buni de toate poveștile culese în cale, și-au dat drumul de-odată printr'însul. Altă viziune, altă gândire, peste obișnuita logică, alt graiu, un alt fel de românește, de munteneste, decât cum știam noi până atunci, după forma măestru artificială a boierului savant Odobescu și a zețarului orășean

Ispirescu. Neschimbat, în nuvelă, în teatru, el a fost așa: n'a luat dela nimeni și, chiar să fi vrut, n'a putut lăsa nimănui nici acest dar, cu totul deosebit, al scri-sului și nici dogoritoarea năvală a unei clocește capabile să ardă convenționalismul tuturor tribunelor și catedrelor. Un om de vedenii, cum însuși era, în pă-durea părului creț de supt care privirile ieșiau împun-gătoare ca două fosforice flacări, o minunată și impres-ionantă vedenie.

Nu așa acela a cărui pierdere pentru literatură o plâng astăzi cei cari-i iartă că a părăsit poesia pentru scopuri zădarnice pe care ilusia lui ucigătoare le-a socotit imense și imperioase. Goga, care răsărise ca un nou lampadofor poetic al milenarei lupte ardeline și care de aceea a fost îmbrățișat ca un tânăr făt-frumos, purtător al glasului smuls din durerile robiei, de înțelegătoarea lume de boierie a anilor 1900, aducea cu dânsul, din strămoșească moștenire și la el, tot ce trebuia pentru ca, dela uimitoarea vădire dela început a noului profet din mila Dumnezeuului tuturor răbdărilor, să meargă treptat, pe căile de înțelepciune ale anilor, spre și mai depline roade ale neobișnuitei sale înzestrări. Dar lui, dela o vreme, în urmărirea fugarelor satisfacții ale poli-ticii, îndeletnicirea aceea căreia-i închinase primii ani, și pe care n'o putea tăgădui, cu atât mai puțin distruge, i s'a părut o efemeră jucărie, aproape compromițătoare, așa încât nici nu-i plăcea ca ea să-i fie amintită. Corului celor aleși i-a preferat tunetele aclamațiilor în care cre-dincioșii adevărați nu se mai pot osebi de strigătul spre triumf și pradă al vulgului.

Și, totuși, pe cel care părăsise literatura ea l-a urmărit, dintr'o iubire care nu putea să moară. I-a spus la ureche cele mai frumoase taine ale ei, și vraja pe care o exercita el nu venea dela idei, împrumutate, de aici sau de peste graniță, ci dela acele mistere ale ei. Și ceea ce era în adevăr viu în el era această obsesie a cuvântului nobil, a comparației plastice, a perioadei largi și bogate.

Imbătrânit politicește în neizbânda ce i se putea profetisa, el isprăvește tânăr în suflet prin toate mijloacele acestei minuni care, peste orice, rămâne poezia.

12 Mai 1938

CXXIII

UN LACOM DE A ȘTI: D-RUL GHEORGHE MARINESCU

În puține ceasuri se poate vedea așa de lămurit ce zădarnică e osebirea, copilăroasă, între bătrâni și tineri, ca în acela al marelui învățat, al scormonitorului din fiecare zi care a fost doctorul Gheorghe Marinescu, intrat așa de liniștit în taina cea mare.

Din cele dintâi tinerețe el a fost stăpânit, imperios, de nevoia de a ști. Oprindu-se asupra sistemului nervos, ca să ajungă cu ceva, — o, de fapt, așa de puțin!, — la cunoașterea originilor misterioase ale gândirii, care *aceia* suntem noi, restul nefiind decât o serie de aparate meșteșugite care o creiază pe dânsa, el s'a aruncat cu pasiune asupra marii probleme pe care a urmărit-o necurmat, găsind în această operă neîntreruptă marea plăcere a vieții.

Și avea și necesitatea împărtășirii la cât de mulți a fiecărui amănunt pe care străduința lui exemplară îl smulse necunoscutului. De aici conferințe, comunicații,

călătorii, toată această neobosită exteriorizare, care, în loc să-l adâncească în bătrâneța fizică, puneă piedecă procesului însuși al îmbătrânirii.

Că nu era îndeajuns ajutat de administrația publică, aceasta-l durca pe omul care și-a tot cerut, aproape cu lacrimi, marele spital modern, dar nu-l descuraja. Trezind în jurul său noi energii tinerești, el urma, astfel, cu o legiune veșnic înprospătată, asaltul cel mare împotriva misterului, de fapt, indescifrabil.

E astfel în viața lui o strălucită întrupare a ceea ce toți vrem să cunoaștem — și nu vom ști niciodată.

·18 Mai 1938

UN NEADAPTABIL: OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu, care a plecat ca pe furiș din viața pe care n'a vrut s'o primească așa cum era și n'a putut s'o domine așa cum el ar fi vrut, a fost, în societatea românească preocupată de atâtea probleme și frământată de atâtea patimi, *un neadaptabil*.

Aducea aplecarea către aceasta de la părinții săi înșii, oameni de mare discreție, plini de inteligență și chiar de talent, dar, înainte de toate, feriți de lume. Ce splendid exemplar de romanitate ardeleană, și în corp, în figură, era tatăl său, Dacul cu părul și barba colilie, care a fost neînduplecatul și cu toată lumea îndușmănitul, nu din ură, ci dintr'o necesitate sufletească specială, Aron Densusianu! Ce călăreț singuratec, îmbătat de vântul culmilor propriiei închipuiri, i-a fost unchiul, Nicolae Densusianu, care găsisse în Bucegi leagănul zeilor elenici!

De o precocitate extraordinară, erudit înainte de douăzeci de ani, de o stăruință fără păreche la lucrul metodic,

fiind nepotul acclora, păstra aierul de familie. O mare voință de a se afirma, de a crea și a schimba, fără nimic din mijloacele, pe lângă inteligența pe care o avea din bielșug, necesare pentru a se atinge scopul. Menirea acestui nobil și tenace ambițios a fost să fie neconținut învins, și pentru aceasta i-a ținut năcaz vieții, îndepărtându-se de dânsa, ca și cum sub niciun raport ea n'ar fi fost vrednică de el.

Filolog, s'a vrut poet; om de cabinet, a visat de un amestec în viața politică; și, neconținut, cu picătura de sânge a înfrângerii, se întorcea la el însuși.

O operă senină lângă un om torturat prin sentințe mai vechi decât însăși ființa sa!

17 Iunie 1938

UN SUFLET MARE S'A DUS: REGINA MARIA

Vestea de mult așteptată, dar totuși de necrezut, a sosit. România s'a împuținat cu tot ce-i aducea ca prestigiu, ca mândrie, ca inteligență și voință, ca mari și neuitate amintiri, femeia de însușiri excepționale, care cu greu se întâlnesc în istorie, Regina Maria.

Toată viața ei a fost o taină, în care supranaturalul apărea neconținut, uimind, dela frumuseța anilor tineri la imperiala mândrie, unită totuși cu atâta grație, care i s'a păstrat până la sfârșit. Și, printr'o tainică pornire a sufletului care totdeauna a stat în legătură cu puterile ascunse ale lumii, Ea, cea chinuită acum de toate mizeriile legate de acest dureros corp al nostru, s'a cerut să isprăvească în aierul țării pe care așa de mult a iubit-o fiindcă a înțeles-o atât de deplin și de adânc.

Despărțirea de Dânsa, cea atât de îndurerată în carne și în spirit, este cu neputință pentru poporul românesc. Plecată aiurea, Ea rămâne însă între noi.

Rămâne ca o păstrătoare de suferinți fără nume, cum au fost ale noastre în zilele mângâiate de Dânsa, ca

amintitoarea neconținută de crunte bătălii și de sfințite izbânzi, pe care credința Ei, cea tare peste orice inimă omenească, le-a dominat.

20 Iulie 1938

CXXVI

UN SUFLET CUM NU VA MAI FI ALTUL: REGINA MARIA

Maria Regină a României trimete de peste mormânt acestui popor al ei, cu care mărturisește că s'a simțit una, astfel de cuvinte, de o sinceritate și o duiosie fără păreche, cum nicio femeie care a împodobit un Scaun de stăpânire nu a fost în stare să le lase acelora în mijlocul cărora a trăit.

Fericită fie rasa din care a putut să se înalțe un astfel de suflet, prin neînțelese legături care ajung să dea ce e mai înalt în gând și mai nobil în faptă!

Regina nu ni spune, în aceste rânduri care în adevăr par scrise cu sânge din inima ei, nimica nou decât doar pentru aceia cari n'au cunoscut-o. Dar niciodată nimănui în deosebi ea nu i-a vorbit așa cum o face acum tuturor acelora în amintirea cărora cea atât de cu dreptate mândră de frumuseța și de inteligența ei nu vrea să rămâie decât ca «maica tuturor».

Iubirea ei pentru ideie, pentru faptă, pentru ce e frumos înainte de toate, — și moralitatea nu e decât

ramura cea bună a frumuseții, — aceasta a dominat-o, aceasta a păstrat-o, cu o așa de nobilă înfățișare, mai presus de furtunile vieții.

În aceste rânduri duioase, ea pare a se plânge că n'a fost înțeles și primit de noi dreptul ce-și atribuia de a conduce această țară, pe care credința ei vitează a mărit-o. *E bine* că a fost așa. Opera de consolidare a României avea nevoie numai de simbolul cuprins în ea și de binecuvântarea pe care o putea răspândi.

Ea plutește astăzi asupra ostenelilor noastre, și niciun farmec nu poate înlătura mai mult toate primejdiile ce ni stau în cale.

30 Iulie 1938

CXXVII

DOAMNA NOASTRĂ MARIA IN MĂRTURISIRILE SUFLETULUI EI

E greu, supt impresia atâtor amintiri care vin și care nu se mai pot prinde de atotputernica viață care ni le-a lăsat pentru totdeauna înfipte în minte, pe când ea s'a risipit dincolo de înțelegerea noastră dureros de mărginită, e greu să se vorbească de scrisul, care nici nu încape în definițiile obișnuite, al aceleia care și în acest câmp de predilecție al îndeletnicirilor sale, neîntrerupte până în ultima clipă, a fost Regina Maria.

Când Elisabeta de Wied, ajunsă Doamnă și Regină a acestei țări, își scria versurile și povestirile, gândirile sale despre rostul existenței și acțiunii omenești, ea era altcineva decât în rostul ei regal. O poetă germană din epoca romantică se formase departe, în țara originilor pe care nu le-a uitat niciodată, traducând și natura și ființa noastră în această limbă primordială a sufletului ei, și ea urma să trăiască oriunde. Un sunet de ape mari, un vuiet de pădure bătrână, icoane fumurii ale

unei adolescențe stăruitoare până la vrâsta cununii de păr alb ca o aureolă de sfântă, acesta era materialul literar și aceasta interpretarea. Până și înăbușitul plâns de mamă al celei care nu va mai putea să sărute un alt copil părea desfăcut dintr'o existență aerian depărtată. De aceia la dânsa, cea neconținut preocupată să aflu o formă unor idei plutitoare și unor sentimente schițate ca dintr'o carte în altă carte, necesitatea pseudonimului, adică, de fapt, a *fiinșii celeilalte*. A celei care ea trăia totuși mai mult decât neceruta, aproape incomoda și dureros stângacea întrupare regală.

Altfel la aceia care, și atunci când se manifesta mai hotărît femeia și când o nesfârșită grație nu putea fi împiedecată de a ieși la iveală pentru câțiva aleși, peste ce trebuia neapărat să se afirme era o singură strălucită entitate umană, de împărătesc sunet curat și prelung la orice atingere între aurul său neprefăcut și neamestecat și între realitate.

Se puteau înșela asupra acestui neschimbat fond sufletesc oamenii din vremea mea, cari cu o deosebire numai de câțiva ani sunt și oamenii vrâstei sale, de și ceia ce rămâne tânăr în sufletele noastre care nu pot fi jignite cu cuvântul de scădere al «bătrâneței» era, la Dânsa, și, prin altă biruință, a voinții superbe, un decret domnesc de eternă frumuseță. Puteau să cadă în această greșeală când priveau zglobiul chip de atât de mândră fată care în frageda înflorire a celor șaptesprezece ani ai ei era trimeasă de calculele politicii, fără ca ea însăși să-și fi văzut drumul ales al vieții, într'o țară pe care o totală ignoranță, nespuse de fericită,

o lăsa să fie descoperită de ea însăși. Cu bereta așezată ștregărește pe acel bogat păr de aur viu care a fost o minune a vremii, ea se uita cu clarii ochi de uimire bucuroasă asupra unei lumi în care s'ar fi zis că va aduce numai, ca atâtea alte duios de palide princese, supuse soartei lor, nevinovăție și supunere.

Aceiași oameni ai generației pe care soarta o mătură inexorabil, dar cari, și în osteneli și în durere, înaintea viziunii unei apropiate desfaceri de ceiace sunt, nu se dau biruiți și, cu mândrie, sfidează marea nevoie umană, au trebuit, ca mine, să fie mirați când, peste abia trei-patru ani, în aceleași vitrine ale ilustrațiilor mondiale, care nu înfățișau pe atunci chipurile abia spălate și crispate încă de surprinderea biruinței smulse prin revoluție ale stăpânitorilor fără legitimitatea nașterii sau a inteligenții, *un alt chip apărea*, la care nu se puteau aștepta: pe aceeași blondă coamă, potrivită pentru a se revărsa pe hlamida arhăicelor purpuri, apăsa o coroană înflorită ca pe frescele înfățișând Doamne ctitore ale Orientului dunărean și un veșmânt împrumutat Bizanțului, mort acasă, dar nemuritor pe locurile depărtatei strămutări multiple, acoperca admirabilul trup de proporții elenice. Mirarea, în care se amesteca și o oarecare nemulțămire, căci pe atunci se credea că un ieratism neconținut controlat de cerințele etichetei e neapărat pentru cine incorporează suprema autoritate, nu era însă legitimă. La cei acum abia douăzeci de ani înfloriți ai princesei Mary de Marea Britanie, fiică de Mare Ducesă rusă, moștenitoare a sângelui celor mai nobile dinastii, care

acuma era urmaşa Mariei-Voichița din mlada frumosului Radu și mândră soție a lui Ștefan-cel-Mare, și a Despinei lui Băsărabă-Vodă Neagoe, se desfăcea deplin, căutând să facă pe toți a înțelege că *aceasta* este ea, și nu altfel, o atot stăpânitoare maiestate de naștere, întărită de voința ca totdeauna, și supt cel mai frumos zimbet, care la dânsa era al ochilor de nesfârșiri marine și de înșelătoare seninătăți ale cerului, ea să se impuie.

Nu, cum se putea crede, jucăria cu formele cele mai ispititoare, pasiunea pentru decorurile care subjugă, urmărirea teatraleor efecte, ci reflexul imediat, spontan și neapărat al unui suflet născut pentru Monarhie, chiar dacă sexul ei și împrejurările vieții și ale țării celei noi îi refuzau sceptrul purtat de ea însăși pe numele și pe răspunderea ei.

Astfel de suflete, în tot ce fac și în tot ce spun, *nu se pot ascunde*. Și, când fac ceva, *nu se pot supune cerințelor speciale ale lucrului pe care au ajuns a-l face*, dar pe care-l pot schimba, îl pot sfărma și răspinge, îl pot bagateliza și desprețui pentru ca, trecând aiurea, cât de departe, în altă ocupație, să fie *întocmai aceleași*.

Când se vedea trecând domnița cu pletele din basme ca și lumina ireală a ochilor adânci, nu s'ar fi putut crede că, fără frământarea noastră cu viața, care din durere dă și mărgăritarele chemărilor literare, fără experiența care ne face ea singură oameni, ci numai dintr'un minunat instinct și dintr'o neînfrănată misiune inițială, această icoană însăși a frumuseții poetice va fi creatoare de frumos altfel decât prin fiecare privire, fiecare gest și fiecare cuvânt pe care, în mai multe

limbi, care erau toate numai instrumente supuse în loc de alte posibilități de spontane întrupare, il rostea cu aceeași siguranță și cu același inegalabil pitoresc natural.

Știau doar câțiva, dar nu mulți, și mai ales nu aceia cu cari-i plăcea să râdă nebunatic în marea bucurie de a se simți tânără și binecuvântată de toate darurile răspândite asupra ei, că o chinuște în ceasurile de izolare, când se simțea într'adevăr ea însăși, nevoia de a *face ceva dela sine*. Și iată că de-odată apărură, pentru a merita falsele complimente ale figurilor artificiale dela Curte, imagini de irealitate florală, cătând a birui în bogăția și avântul lor ceia ce dădea natura însăși în grădinile pe care, de la Sinaia și Cotroceni la Balciș, cu «Coasta de argint» a visurilor veșnice, ea le-a înfăptuit și le-a iubit așa de mult, cerându-le, de un triumfător roșu de victorie și încoronare, și lângă patul din urmă al regalității sale. Înalți crini fantastici, în adâncul cărora zăceau capriciile neîngăduite de forme și aspirațiile interzise de protocol. Era în ele ceva din filtrul suprauman din care se îmbăta sufletul care se socotea că este robit de toate ispitele vieții ce i se închinoxau de fapt cu o înghenunchiere.

De aici, la scrisul de care nu s'au putut opri degetele albe care știau să ție frâul cailor sălbateci, făcându-i să i se plece cu iubire, și la conducerea voinților omenești, care nu odată și-au recunoscut-o stăpână, nu era decât un pas.

L-a făcut ca un lucru firesc, fără stângăcie și fără pretenție, fiind dela început ceia ce până la capăt

trebuia să fie: *o mărturisitoare a nebiruitei sale siguranțe de sine și îndreptățite mândrii.*

Nu putea fi vorba de o pregătire prin cultura literară sistematică, de care așa de larg s'a împărtășit înaintașa regală, cu care nicio silință din partea sa nu putea aduce o înțelegere, fie și printr'o dreaptă echitate și printr'o compătimire de sigur datorită. Cetirea celei plecate de acasă la primul contact real cu cultura Apusului ca să ajungă, într'un mediu de îngânări păsărești, pe franțuzește, dacă nu în a ei englezească, era neîndestulătoare, fiind și nedirijată, întru cât, de altfel, tânăra princesă era dispusă, și pe acest teren, a primi o direcție. Avea, între valorile secundare ale literaturii mai noi din Anglia, preferințele ei, și, ferindu-se de despotismul spiritelor mari, al său, așa de puternic, se odihnea în lectura, adesea întreruptă de nesfârșitele vizite, în mare parte plăcute prin ce aducea ea însăși orișicui, în frunzărirea acelor romane de nimic ale vechii patrii, în care singura culoare e pe copertă. Iar ea, deprinsă în toate a merge cu un pas sigur către scop, — și, tânără încă, îmi cita într'o dedicație formula ca voința să nu-și înceteze încordarea « până nu se atinge scopul », — nu admitea cătuși de puțin acea trudă a revenirilor și refacerilor, a îngrijirilor de meșter, a supunerii inspirației față de cerința abstractă și de impuneri metodice în care atâția maestri ai scrisului închid literatura. A prinde momentul sufletesc în forma personal cores-punzătoare, a o păstra vibrantă de viață și amețitoare de mireasmă, i se părea altă plăcere și altă valoare de realizări expresive decât a cioplitorului de graiu care

admiră, dar nu fără nouă îndoieli, ceia ce truda sa critică a putut face din lupta cu materialul presupus totdeauna rebel și așteptând pe ceara sa, totuși capabilă de a se înmuia, pecetea de foc a voinții critice. Nu eu voi fi acela care să nu dau dreptate scriitoarei ce se revela astfel.

Cu mâni ușoare de zină creatoare de lumi, care atârnă numai de freamătul lor misterios, ea *se apucă să depene legenda.*

O luă de unde o știu că este oamenii obișnuiți, cari o închid numai acolo. Din istoria adevărată știa prea puțin și nu s'a găsit, în vremea când sufletul e plastic, cine să i-o vrăjească altfel. Păstra de la dânsa numai cultul mărețiilor Monarhiei în sine și adâncul respect, cultul însuși al chemării regale. Ori de era vorba de Impărații poveștilor din care se hrănesc și cu care se mângâie neamurile, ori de se deștepta amintirea puterii armate a Angliei, aceia a arhaicului ceremonial bizantino-mongol al Rusiei Țarilor, unde se simțea os din osul dominatorilor de națiuni cu mistică misiune, ea înțelegea așa, pe această linie, ceia ce pentru astfel de spirite n'are, cu sine, cronologie, localizare și tablă de materii. Dar, peste tot ce a fost și se poate i se deschidea *spațiul nesfârșit al imaginației.*

În el a călătorit cu gândul și cu trupul. Un cal năzdrăvan, ca aceia cu cari lua în piept zările noastre, și astfel a ajuns a ne prețui și iubi, era și la îndemâna gândului ei îndrăzneț. Și, la capăt, avea o singură părere de rău, reală și adâncă: *acea că n'a putut merge încă mai departe.*

De la regii și reginele unor fabule proprii, neîmprumutate de nicăiri, înfățișate în parfumuri de flori rare și scânteieri de spade ucigașe, ea a trecut la farmecul însuși al țării în care fusese strămutată și căreia în atâtea domenii i s'a dăruit întregă, cerând-o și întregă pentru dânsa. În viața obișnuită de până la 1916 România era onesta rigiditate a regelui Carol; romanticele distracții ale Carmen-Sylvei, ridiculul miniștrilor sfătuitori și hazul tinerilor curteni mergând, cu uniforma pe dâșii, în patru picioare pe scumpele covoare pentru a-i face plăcere și, mai departe, un cerc de lachei servili și o vagă mulțime fără nume din care se pot culege doar, pentru tinereța și eleganța lor, câteva prietene. Acuma, când mândria ei de învinsă în fireasca îndeplinire a datoriei sale se lovea cu mintea de granița baionetelor învingătoare, lumea interzisă înviè la ea cu o putere extraordinară în durerea pribegiei și izolării prin lașitate, nerecunoștință și mizerie. Și, în *Țara Mea*, pecetluită cu o nespusă apăsare de iubitoare voință, făcătoarea de vieți pe firul închipuirii creă cea mai frumoasă legendă ce s'a făcut din notele fundamentale, adânc vibrante, ale țării noastre și poporului nostru.

O mistică sacră se desfăcea pentru dânsa din dure-roasele amintiri și din speranțele îndărătnice. Esența ei o adusesse de acasă. Crescută într'un protestantism oficial fără care nu poate fi cineva membru al dinastiei engleze, dar având înainte ortodoxia slavă a unei mame care nu-și închinase legea înaintea situației celei nouă, ea avea de la început o profundă religie proprie, în care-și

căuta îndemnurile cele mai puternice și mângâierile cele mai mari. Pe lângă și peste dânsa durerea anilor de încercare, pasiunea croică a luptei duse până la capăt au adâncit *simbolul în care singur toate ale vieții pot să aibă o împăcare și să afle un înțeles.*

Cu gândul spre dânsul, aceia care, zi de zi, în neapăratele ei însemnări, era obișnuită a i se mărturisi, cu ce făcea însăși și cu ce judeca din fapta altora, totdeauna cu criteriu moral pentru a condamna și cu orizont uman ca să poată să și ierte, a închis ca acești ochi capabili să prindă în orice clipă, elaborând-o în mistică pricepere, o lume întreagă. Și generațiile ce vor veni, acelea care, înțelegând deplin, vor fi capabile să admire mai mult, nu vor putea s'o vadă altfel decât după scrisul ei singur, — căci viziunea magnifică nu vor fi avut-o ca noi în veșmântul de purpură și aur al legendei, iar, în ochii cari nu se pot uita, cu una din acele sclipiri care, strângând lumina toată, luminează cu dânsa zările imense ce se pierd în infinitul supremului mister.

CXXVIII

STĂNESCU

Un om ca oricare altul, — dar ce admirabilă pricepere în afaceri, ce formidabilă putere de a crea! —, a lăsat, deși rămâne pe urma sa o văduvă, deși are surori și nepoți, — și, încă o minune: niciunul dintre ei, primindu-și modesta parte, n'a avut nimic de întâmpinat contra voinții celui iubit și respectat de dânsii, — a lăsat, zic, *aproape un miliard* pentru scopurile culturii prin care, cum spune însuși, se poate ridica așa de sus poporul.

Stănescu, întemeietorul și proprietarul atâtor oțeluri bucureștene, nu era nici purtătorul unui nume mare, nici nu fusese acoperit în viață cu astfel de ranguri și situații de să-și simtă datoria de a răsplăti pentru binefacerile primite.

A pornit dintre săracii acestui pământ și a făcut ca dânsii: a adâncit cât a putut mai mult brazda care-i fusese dată în samă. Și din aceste adâncuri pe care le-a despiciat, iată că a ieșit o comoară. O mare comoară pentru poporul românesc.

Să ne gândim la atâția, mari între cei mari ai țării, miniștri și alți demnitari înalți, cari dispar și, după ce au fost lăudați cu prisosință înaintea sicriului lor și petrecuți la morminte de oștile românești, nu se vorbește nimic despre lăsământul lor, — pentru că în el nu e un singur ban pentru vajnicele nevoi ale acestui popor.

Cu mâna lui aspră, feciorul de țăran Stănescu *pălmuiește*.

16 August 1938

CXXIX

GENERALUL MĂRDĂRESCU

Din străinătate vine vestea încetării din viață a generalului Mărdărescu.

Ni vin în minte acele glorioase momente în care numele acestui ofițer a fost legat de evenimente de căpetenie din istoria grelelor, sfintelor noastre lupte, la care el a avut fericirea de a participa.

Istoria însăși a războiului va trebui să-l pomenească adesea. Dar, pe urmă, când a fost vorba de a ni apăra dreapta cucerire întregitoare, el a avut onoarea de a comanda trupele românești stăpâne pe trufașa Budapestă, care era silită să recunoască în aceasta un act de salvare socială și culturală.

Cu simpatica sa înfățișare, acela care era să fie apoi ministru de Războiu, a adus în fierberea cumplită a patimilor o cinste absolută, o cumpănire deplină a cuvântului și a acțiunii, o cultură distinsă și o atitudine de om de lume care, cu toate cârtelile cutărui observator american, au impus și celor cari aveau sentimente mai puțin prietenoase față de noi.

Pe urmă, el a avut, potrivit cu același nobil caracter, cea mai înaltă discreție, ferindu-se de tot ce, în politica zilnică, ar fi putut să strice imaginea sa așa cum o va păstra întreagă și curată istoria.

13 Septembre 1938

CXXX

LA PLECAREA MAREȘALULUI AVERESCU

Unul din marii domni de oaste pe cari i-a dat poporul românesc s'a dus în lumea unde plutesc umbrele glorioșilor săi înaintași.

Alexandru Averescu nu era numai un mare strateg, chibzuind încet, rece și sigur planuri în a căror executare nu-l putea tulbura nimic din ce agită sufletul oamenilor slabi. Nu mai trebuie amintită, înalta lui minte creatoare, căreia îi datorim singura inițiativă din marele războiu și acea încredere în oastea noastră, așa de greu lovită, prin care ne-am putut reface pentru a recâștiga măcar onoarea. Dar era ceva mai presus de aceste așa de rare însușiri pe care în acele zile de supremă încercare nu le-a împărțit cu nimeni.

Era fibra eroică din el și misterul din care venea și care încunjura orice acțiune a lui.

El nu era un pregătitor de istorie, ci însăși garanția ei. Nimeni nu mai avea nevoie să se întrebe: cu ce; misterul acela care-i strălucea în ochi și care dădea o greutate neobișnuită fiecărui cuvânt al lui, cuprindea în el toate

posibilitățile. Și prin el a făcut acele minuni în sufletul ostașilor care singure, peste orice pregătire tehnică, asigură izbânda.

Să mai vorbim de cursa ce i s'a întins pentru a-l prinde într'o politică pe care el n'a voit-o de partid, dar la dânsa a trebuit să ajungă? Acolo taina lui n'a mai putut avea puterea ei magică, pentru că...

Pentru că acolo nu era sufletul de soldat.

4 Octombrie 1938

(XXXI)

O UMBRĂ A TRECUT (IULIA HASDEU)

S'a amintit dăunăzi aceia care a fost fiica, înzestrată cu cele mai înalte daruri, dar asupra soartei căreia plutea amenințarea soartei neîndurătoare, a lui B. P. Hasdeu.

Smulsă de acasă, ea a mers, în grija unei mame care nu și-a dat samă de cât poate răbda un trup șubred, cu toate înfățișările sănătății, — căci slăbiciunea fizică a părintelui ei zăcea într'însa —, și, lăsată să se arunce cu o necruțătoare pasiune asupra tuturor izvoarelor științii, ea a căzut fulgerată de cea mai nobilă, dar și cea mai imprudentă ambiție.

A lăsat, la cei vre-o douăzeci de ani ai ei, se pare că încă neîmpliniți, un întreg săltar tăinuit de gânduri și de simțiri. Gândurile, înalte și pline de o genială originalitate, simțirile, ca ale unei fete frumoase și bine ce era. Iar, pe lângă aceasta, scrisori.

Din aceste scrisori, lăsate abia să se întrevadă într'un ziar basarabean puțin cetit, moștenitorul lui Hasdeu, d. Iuliu Dragomirescu, a tipărit atâta cât să-l rugăm a nu mai ținea la o parte de public restul. E acolo un

prețios material, nu numai pentru dânsa, dar pentru vremea ei, într'o formă care, în ce privește judecata oamenilor, e uimitor de matură.

Literatura ei, poezie și proză, — tot în limba franceză, odrasla marelui învățat român fiind lăsată în voia mediului, care a înstrăinat-o —, e fără îndoială de o adevărată valoare. Înțeleg de o valoare literară, dar înainte de toate de una educatoare.

În vremea noastră, străbătută, — peste aburii înăbușitori ai unui materialism degradant, zbuciumat de isteria petrecerilor fără măsură —, de curențe de regenerare, vrednice de toată simpatia, dar încă într'o fază de imitație naivă a lucrurilor de aiurea, ceea ce trebuie fetelor ce cresc și dela care atârnă ce va fi neamul mâne, e o *icoană*.

Una mai curată decât a Iuliei Hasdeu nu se poate.

Ce e mai de preț în aceste încercări franceze trebuie deci tradus și înfățișat acelor care dacă i-ar sămăna, în suflet, ei!

21 Octombrie 1938

CXXXII

UN UITAT: NERVA HODOȘ

După mulți, mulți ani se face, bisericește, numai bisericește, pomenirea aceluia care a fost Nerva Hodoș.

Și, totuși, fără dânsul n'am avea neconținut la îndemână acel admirabil mijloc de informație care e *Bibliografia românească veche*, științifică și tot odată artistică prezintă a acestei cărți de odinioară care e una din mândriile noastre. Ioan Bianu, care o iscălește în primul rând, s'a sprijinit exclusiv pe munca subordonatului și colaboratorului său.

La multe alte lucruri asupra-i a căzut sarcina, cu știința sau fără știința publicului care se folosea de bunăvoința lui. Grele sarcini de familie l-au legat, împiedecându-l de la lucrări personale, de tipărirea corespondenței diplomatice franceze, în care și-a închis o parte din viață, din acea chinuită viață care l-a dus atât de curând la prăpastie.

Dar cu dispariția lui s'a pierdut *omul*. Omul care era acum peste treizeci de ani unul dintre frunțașii tinerețului. Acela care, cu sângele moștenit de la tată, de la

bunicul după mamă; popa Balint dela 1848, era un hotărît caracter și care, cu îngrijita sa creștere, împreună cu familia Davilla, era un perfect cavalier.

În ultimele licăriri ale unei frumoase minți el saluta idealul de unitate românească pentru a cărui înfăptuire porneau ostașii.

...A fost dintre acei credincioși cari *n'au* văzut Învierea.

1 Novembre 1938

UN CREATOR DE ȚARĂ: ATATÛRK

Puterea în veșnică izbire cu orice greutate, energia neistovită care nu credea că ar putea-o opri în loc orice împotrivire omenească, firea uriașă cărea-i plăcea trânta cu orice protivnic și rival, a plătit legii neîndurate a vieții omenești birul de care nimeni nu scapă. Impăratul neincoronat al Turcimii și-a dat sfârșitul, într'o ultimă efortare de a înlătura moartea care de mult își aplecase fața spre dânsul.

Ostaș de chemare și de meserie, rămas așa în ciuda amestecului în politică și cetirilor înghițite cu aceeași lăcomie ca în orice voia a-și însuși, el n'a văzut decât ținta, peste orice ar fi trebuit să calce, și o singură cale, dreaptă și, dacă trebuie, crudă, spre dânsa. Mila era străină de dânsul, ori dacă era vorba de oameni ori dacă înseși puterile divine trebuiau tăgăduite și izgonite din suflete. A anulat o religie care domina de aproape o mie de ani pe ai săi, a făcut praf orice autoritate istorică și, reprezentant fanatic al neamului său, atâta vreme sprijin al unor idealuri străine: arabe, persane, romano-

bizantine, nu s'a gândit la trecut decât pentru a ridica, adânc convins, câtă știință putuse avea, până la îndepărtații Hitiți.

Europei i-a luat formele de civilizație pentru un popor care cu greu își va însuși spiritul ei, cu totul deosebit, dar nu s'a prezentat ca ucenicul bucuros că învață bine lecția, ci ca mai bătrân creator ale principiilor acestei civilizații, pe care cu o grandioasă naivitate și-o anexa în numele străbunilor, reali sau închipuiți.

Astăzi, în afară de însăși energia unei rase tari, o mare problemă se pune: *creatura va putea ea supraviețui creatorului?*

12 Noemvrie 1938

O FAPTĂ REA: MOARTEA LUI WOLBE

Editorul din Lugano (Elveția) al operei închinată de profesorul Eugen Wolbe regelui Ferdinand mă înștiințează că bietul istoric german a murit subit pe stradă, de inimă, de pe urma suferinții ce i-a cauzat interzicerea intrării în România a cărții la care lucrase atâta vreme.

Aceasta aduce înaintea judecării opiniei publice a noastre una din cele mai urâte fapte care s'au săvârșit la noi în ultimul timp, din motive de patimă nestăpânită.

Wolbe, un om conștiincios și adânc simțitor, a scris cândva o lucrare asupra reginei Elisabeta, întrebuintând și izvoare inedite. Ea a fost bine primită și i-a câștigat și o decorație, pe care o merita și valoarea scrierii și sentimentele de sinceră prietenie față de noi.

Atras de marile dureri ascunse, Wolbe a prezentat apoi tragedia Impăratului Frederic « cel nobil ». Nu se poate lăuda în deajuns noua operă.

Și, în sfârșit, pentru aceeași simțire, s'a oprit asupra trudei și patimilor regelui Ferdinand. A strâns lucruri

necunoscute încă, a pus să i se traducă izvoare românești, a călătorit la noi, a îndreptat neconținut și a avut mulțămirea de a vedea volumul înaintea sa.

El a fost oprit, și opreliștea a fost definitivă.

De ce?

Intrebând încă odată unde puteau fi susceptibilități, a fost însărcinat cu cercetarea un om căruia singura pomenire a numelui meu i-a aprins ura. Acest om, care nu e un istoric și care în războiu a jucat un trist rol, s'a folosit de situația sa, și a ucis o carte.

Acum poate să afle că a ucis un om.

16 Noemvrie 1938

JAMMES, VIRGILIUL FRANCEZ

S'a stins în colțul său de provincie un mare poet francez care a avut curajul să rămâie provincial, și de aceea a fost un mare poet.

Acest Bearnez de supt muntele care se ridică în spatele cetății de naștere a lui Henric al IV-lea, și el, până la sfârșitul zilelor sale, un simplu și vesel Bearnez, s'a simțit acasă la dânsul numai în aceste văi, al căror verde adânc nu samănă cu acela al niciunei alte « podgorii ». Ce putea să însemne pentru dânsul, chiar dacă acolo se crează notorietățile și se glorifică celebritatea, Parisul măreț și haotic, plin de zgomot și de zarvă, în care pentru ca să întunece albastrul cerului se luptă ceața cu fumul și, mânată din urmă de grijile-i grele, ființa omenească are așa de puțină vreme să zâmbească !

Adevărat nou Moise după talmăcirea lui Michel Angelo, răsfirându-și barba de fluviu supt beretul basc, acest « om dela țară » a înțeles pe vechiul Latin care a cântat viile și câmpul și a dat învățături întemeiate acelora cari ca și dânsul vor avea moșioara și un suflet capabil s'o înțeleagă și s'o iubească.

Intr'o limbă de o perfectă limpeziciune, fără sfortare și fără pretenție, lăsând să curgă domol un vers cu sunetul ca al unui susur de pârâu, el cântă, ca în Ecloge, une ori, alte ori ca în Georgice de ogor, lucruri care sânt ale tuturorora și de aceea întrec cu mult ceea ce, prin cugetare rafinată și mândră simțire, a ajuns să fie numai a câtorva. Și dintr'un trecut care n'avea nimic solemn au ieșit figuri care par coborâte dintr'un diafan peisagiu al lui Puvis de Chavannes.

Nu e de mirare că acela care a avut tăria să îngăduie unuia din fiicele sale drumul mănăstirii unde să i se închidă tinereța a crezut într'un cer locuit de puterile sfinte și li s'a închinat cum făceau ai lui din moși-strămoși, așa încât, pentru dânsul, sufletul împăcat, astfel se înfățișa sfârșitul care ne așteaptă:

Și, când voi merge, Doamne, spre Tine-atâta cer:

Să fie serbătoare pe câmp ca și pe cer.

Accasta, și acolo, e singur dorul meu.

Doresc atât: ca drumul să fie cum îl vreau:

Spre raiul unde stele se văd și ziua mare.

18 Noemvrie 1938

CXXXVI

UN VREDNIC MARAMURĂȘEAN: ALEXANDRU ȚIPLE

Acum, când Românii din Rutenia sub-carpatică se cer alipiți la România mai curând decât să rămâie legați, într'o formă sau alta, de protivnicii lor seculari, pe când Budapesta oficială își strigă tare pofta de a se lega, peste dâșii, cu Polonia într'o continuitate de hotare căreia, firește, i-am refuzat concursul, pleacă dintre noi încă tânăr unul dintre puținii Maramurășeni de-ai noștri cari, pe vremea ungurească, au arătat un interes deosebit pentru mica lor țară, pentru trecutul și poporul ei.

Dela Artemie Anderco, ale cărui admirabile note de student din anii 1870 le-am tipărit fără să se fi manifestat vre-un interes pentru ele, nimeni n'a lucrat mai mult ca scriitori preocupați de aceste locuri și de acești oameni decât Alexandru Țiple și Ioan Bârlea, dintre care cel d'întâi ne părăsește.

Pe când părintele Bârlea a strâns pretutindeni prin biserici notele de viață românească pe care ne putem sprijini și astăzi și le-a tipărit într'un volum deosebit

din « Studiile și documentele » mele, celalt cleric, Țiple, a început cu cercetări istorice tipărite ca teză în ungu-rește și a a urmat cu o adunare bogată de cântece căreia cu atâția ani în urmă i-am închinat o cercetare plină de recunoaștere.

Pentru unul și pentru celalt, guvernele românești, darnice și față de trădători dovediți, n'au arătat până astăzi niciun semn de înțelegere și de mulțămire.

18 Noemvrie 1938

CXXXVII

FĂGĂDARU...

Comunicatul spune că avocatul Făgădaru, împreună cu doi complici, încercând să fugă de supt pază, a fost împuşcat. Numele complicilor nu se dau, dar ce se spune despre dânsul se poate aplica şi celorlalţi.

Făgădaru era un avocat, un intelectual român, ridicat din stratele adânci, permanent sănătoase, ale Românilor din Ardeal. Numele lui, dela *făgădău*, care înseamnă, acolo, cârciumă, arată coborîrea dintr'o familie de mici negustori săteşti, prin cari s'a ridicat o oarecare burghezic românească, așa de necesară naţiei, pretutindeni.

Așa sunt lucrurile acolo, în acel veşnic amenințat Ardeal, unde mai suntem și cu atâtea alte neamuri, încât nu e putere omenească, fie ea cât de mică, de care să nu avem nevoie. E un lucru scump orice suflet de Român. Și, oricâte parveniri le-am vedea zilnic, alături de merite care rămân nerăsplătite, în de obște, în această țară de adevărată democrație muncind tot se poate ajunge la ceva.

Făgădaru a crezut însă că el, de care nu s'a auzit până acum, era menit să nu se încurce în umila muncă de jos. A voit, așa dintr'o dată, să guverneze. Și, cum nu se putea pe calea obișnuită, a recurs la revoluție. La forma ei cea mai sălbatecă: distrugerea în massă. În adevăr, ce mare ideal: aruncarea în aer a Clujului prin nimicirea cu bombe a Uzinei de gaz!

Cu câtă greutate se țin astfel de așezăminte, și tot din munca miilor de mii de « făgădari »! Și cei cari puteau să piară erau tot oameni ca dânsul, mulți din ei Români adevărați. Și la graniță, pentru « a potoli anarhia », soldatul ungar.

Și mă întreb: cum s'a putut schimba mintea oamenilor până într'atâta, încât asemenea fapt să fie cu putință la un Român, un bun Român, un Român cu școală românească?

9 Decemvrie 1938

CXXXVIII

TREI PRIETENI AI NOȘTRI (HERTVIK JARNÍK, PAUL COLLINET, GLIXELI)

Aproape în același timp trei dintre cei mai buni prieteni ai unei nații, în general puțin cunoscute și adese ori grosolan batjocurite, ne părăsesc fără ca în aceleași locuri să fi răsărit, din lumea mai nouă, oameni capabili să-i urmeze pe această linie.

Mai sânt la noi de aceia cari-și mai amintesc, din cele câteva apariții la noi, pentru conferințe sau festivități, de bătrânul Urban Jarník. Masiv și hirsut, cu niște ochi de o nesfârșită blândeță în acea busnată față rotundă, filologul ceh, care, dintr'o călătorie în Ardeal, unde întâlnise pe Andrei Bârseanu, legându-se între ei o colaborare pentru strângerea și publicarea poeziei populare, prinsese o trainică iubire de noi, n'a încetat până la sfârșitul vieții sale să ni-o dovedească prin tot învățământul său. Ca o tradiție scumpă, el a lăsat această grijă de tot ce e românesc fiului său Hertvik.

Profesor la Brno, acesta, care a introdus limba noastră totdeauna în cursurile sale de filologie romanică și,

pentru a strânge legăturile între cele două neamuri, a întemeiat și o societate de filoromâni, care-i va supraviețui. Nu l-am mai văzut dela război încoace ca să-i arătăm că n'am fost nesimțitori la atâta gând bun ce-l simțeam neconținut îndreptat spre noi. Extrema lui sfială, care-l făcea așa de simpatic pe fiul care n'avea energia ofensivă a tatălui, l-a împiedecat singură de a face acest drum.

Venit în România cu prilejul unui congres de bizantinologie, juristul Paul Collinet, cercetător de o potrivă al dreptului roman și al sintezei juridice bizantine, istoricul școlii de drept dela Beryt, s'a simțit de atunci legat de noi. Studenții noștri găseau la el sfat și sprijin, și nu era un profesor oaspete român la Paris pe care să nu-l găsească și să nu-l aducă în casa lui primitoare, împodobită cu atâtea amintiri de artă. În ultimul timp grele suferinți fizice îndoiseră statura dreaptă a acestui voinic Gal cu barba roșie de druid, fără ca, întâlnindu-l la congresele de care nu se putea despărți, să se fi putut bănui un așa de apropiat și subit sfârșit.

Mai de mult s'a stins în Polonia, unde, după un lung exil, neexplicabil, pe care l-a suportat cu greu, i s'a îngăduit să se întoarcă, profesorul Glixeli. De pe când nu era încă decanul Universității din Vilno, el se arătase bun prieten al nostru, venind și la Vălenii-de-Munte, pe o vară întreagă, pentru a ținea în limba franceză acele clare lecții de literatură polonă care au și fost publicate în limba noastră. De aceea, când a fost să

aleagă un adăpost, a venit drept la noi. Cu o foarte modestă însărcinare la Universitatea din București, el s'a consacrat așa de mult studiilor românești, încât a pregătit un studiu adâncit asupra « Invățăturilor lui Neagoe Basarab », promițând și o ediție a lor, mai lungă trudă, care de sigur nu va rămânea pierdută.

29 Decemvrie 1938

CXXXIX

CORRADINI

Povestea lui Corradini, prieten al generației moldovenești de la 1840, apoi dispărut, care a tipărit *Les chants du Danube*, într'o frumoasă ediție, a rămas și până azi neisprăvită. Poeziile lui le cetiam, copil, în casa părintească, dovadă că s'au răspândit mult. Acum aflu la anticvari încă un exemplar, incomplet.

Versurile sunt frumoase. Ar face onoare oricărui din poeții romantici francezi ai timpului. Tânărul autor e de sigur Francez, dacă nu de naștere, căci Moldova-i e patria (*A la Moldavie*), dar de educație. Inșă bucăți ca acelea pe care le închină Romei:

Regarde ton forum, deserts silencieux:

Il semble regretter le culte de ses dieux.

Car il veut saluer des légions guerrières:

Il veut voir des exploits et non pas des prières....

urmat de răspunsul Romei, arată legături sufletești puternice cu Italia străbunilor, cu această eternă și sacră Romă înșăși. Aceasta, deși Roma nouă, a preoților, dovedește

elocvent că și forma creștină, mângâietoare a suferințelor omenești, își are rostul.

Corradini e un poet al iubirii. Iubirea pe care o cântă nu e de sub alte ceruri. Când își chiamă «iubita Zulnie», nume oriental, care nu e rar în societatea boierească de atunci a Moldovei singure, aceasta arată unde i s'au trezit cele mai dulci simțiri.

Obișnuita filosofie de tristeță lamartiniană îl domină însă, și ea repetă cu monotonie condamnarea unei vieți reale care nu poate mulțumi un melancolic suflet de René.

El n'are de ce se prinde. Când intitulează o bucată *La patrie*, e vorba de războaie și de revoluții de aiurea, de undeva din Apus, și el apare ca un «exilat». E vorba probabil de un 1848 francez. Aiurea (p. 71 și urm.), el apare ca o «tânără victimă», lipsit de mamă (*Si j'avais une mère*), «departe de un frate iubit, departe de pragul patern», ducând o amintire de «mormânt». Doar dacă soarta i-a făcut favoarea de «a-l arunca pe țărături mai frumoase», dar nu află aici decât o singură prietenă, acea Zulnie pe care i-o răpește moartea. O Stella însă, în mijlocul petrecerilor, pe care le descrie, l-a cucerit și-l ține. Ea-i amintește însă, nu de Moldova, ci de aceeași Italie, în care, la Veneția, «cu părul de aur, mândra», la Genova, la «cocheta» Neapole, la Florența, la Pisa cea învățată, la Roma, căreia-i cântă arcurile, au fost împreună.

Moldova-și are partea în opera de glorie. Intors la dânsa, — deci după 1848, — îi cântă munți, dealuri, râuri, șesuri, păduri, turme, «albele cetăți cu cupole stră-

lucitoare », « tristele mănăstiri cu cruci scânteietoare », « dulcea suflare ». Nu lipsește amintirea « marilor Voevozi » biruitori peste Turci și Tataři, cu Moldovenii lor, « în vinele cărora curgea sângele vechilor Daci », și tot trecutul ei de încercări și suferințe de pe urma năvălitorilor, după dispariția lui Ștefan-cel-Mare, îi trece poetului înainte. Nimeni, nicio putere suzerană « n'a ocrotit sora creștină ». Dar iată că vine noua vreme, cântată de noii poeți. Cum prin războiul din Orient, al Crimeii, « un mare popor », — Franța napoleoniană, — anunță un viitor, « puii de vulturi luminoși își vor lua zborul ».

Dar îndată e bucată prin care Corradini-și ia rămas bun dela aceea cari-i sunt « compatrioți », căci el pleacă în Franța, părăsind tot ce era trecutul, rudele, — căci « parents » nu pot fi, după cele ce însuși a spus înainte, tatăl și mama, — sora « prea-iubită », mormântul mamei, — care în *Un nom*, arată că se chema Ecaterina —, « brațul mângâietor ». Iubirea pentru cealaltă țară îl chiamă acolo de unde-i vine gloria napoleoniană, trezită de aducerea rămășițelor Impăratului. Iubita e însă aici alta, un — sau o — « M. J. C. D. B. », — punctul după A e o greșeală, de sigur —, formulă în care « D. B. » ar putea fi un « de B(alche?) »

Enigma rămâne însă. Fiul de Moldoveancă și de Italian unde-și va fi isprăvit zilele? Probabil de boală în acel Paris, unde însuși prietenul Vasile Alecsandri, care-i închină o duioasă amintire, nu l-a putut regăsi niciodată.

12 Ianuarie 1939

CXL

PIU AL XI-lea

Un dominator Pontifice, gata să înfrunte, ca un Grigore al VII-lea, toate furtunile, reluând o luptă ca a lui Leon al XIII-lea, dar, în acelaș timp, un setos de cunoștinți neconținut noi, pe care le căuta oriunde, și în bietele mele reviste din Bucureștii, de la cari cerea numerele lipsă, un bibliofil fără păreche, în care trăia bibliotecarul de la Milano și, peste aceste însușiri de Impărat apărător al Bisericii sale romane și pacificator al lumii învrăjbite, de cărturar neobosit, un suflet de blândă poezie idilică, hrănit din toate mizeriile și înălțat prin toate idealurile omenirii căreia îi întindea îndemnul său și mângâierea sa de bun părinte în ceasurile cele mai grele.

Acesta este bătrânul cleric ale cărui rămășițe pământești s'au coborât în cripta unde-l așteptau înaintașii.

Credința în nemurire e suprema aspirație a sufletului, în care ni rușine să recunoaștem același joc de organe ca al celor mai umile dobitoace. La unii e o iluzie aproape disparentă, la alții o viziune de neîntreruptă continuare

a unei personalități pe care, vai, o știm cum s'a format. Dar și pentru cel mai hotărît negator nu se poate să nu apară cândva în ceasul suferinților cele mai grele ale omenirii fantasma nemuritoare a aceluia care a vrut atâta bine și atâta fericire tuturor.

19 Februarie 1939

CXLI

BARONUL GUILLAUME

I-a fost dat vechiului și atât de bunului prieten al țării noastre, baronul Guillaume, de atâția ani ministru al Belgiei la București, să-și isprăvească, așa de răpede, zilele aici, între aceia pe cari, prin sângele mamei sale, îi putea privi ca pe ai săi. O moarte aproape fulgerătoare l-a smuls de lângă soție și copii, răpind atâtor prieteni tot ce era într'însul ca nesfârșită bunătate și capacitate de a înțelege și de a chibzui orice.

Când l-au luat de pe catafalcul de la biserica Sfântului Iosif, unde s'au spus înaintea sicriului duioase rugăciuni franceze, ni s'a părut că unul dintre noi pleacă, fără putință de întoarcere, în străinătate...

Pentru că nu numai se cobora dintr'o Româncă, pe care tatăl său o cunoscuse ca domnișoară de onoare la Curtea lui Carol I-*iu*, alcătuită după a Imperiului napoleonian, cu atragerea mlădițelor din cele mai nobile familii. Dar această Grădișteancă venea dintr'un neam de frunțași boieri de la Grădiște, dintre cari unul, Badea, a fost pârcălab de Făgăraș sub Mihai Viteazul, ca ajutor și

el la liberarea Ardealului. Cum să nu se fi simțit strănepotul acasă la el în România întregită !

Așa de strâns legat a fost Guillaume tatăl de mediul românesc care-l cucerise cu totul, încât în anii de petrecere în mijlocul acelei fine aristocrații, acum distrusă, s'a pus, cu un deosebit zel, să alcătuiască o bibliografie a istoriei Românilor, care și astăzi se află inedită la Academia Română.

Și, odată cu neuitatul nostru prieten, pleacă oarecum de aici și strămoșii români, ale căror frumoase portrete împodobeau palatul, astăzi trist de pustietate, al Legăției belgiene....

21 Februarie 1939

INAINTEA UNUI MORMÂNT
(GHEORGHE ȚIȚEICA)

În marginea cimitirului plin de amintiri, lângă râpa care-și așteaptă alte rămășițe omenești, a fost coborît acum două săptămâni un om care nu va putea fi înlocuit.

Despre ce a fost profesorul Gheorghe Țițeica pot vorbi specialiștii în studiile matematice, și cea mai strălucită dovadă a valorii sale a fost, acum câțiva ani, invitarea la Sorbona pentru a da acolo lecții într'o ramură de știință pentru care nu se afla nicăiri unul mai competent. De sentimentele ce se aveau pentru dânsul în străinătate mărturiseau legăturile, de strânsă prietenie ce păstrau cu dânsul, vechiul elev român al Școlii Normale din Paris, cu ușile închise străinilor, foștii lui colegi. Iar năvala de flori revărsate asupra sicriului său arăta cât de iubit era el în cercurile unde i se cheltuise atâția ani învățământul.

Dar casa lui de om public era Academia Română.

Acolo, secretariatul fusese multă vreme al strictei gospodării create de hursuzenia lui Dimitrie Sturdza, om

grozav la socotelile mărunte în toate domeniile. « Degetul magic » cuprindea în el o întreagă corectitudine și o disciplină cu fiori. Pârvan, plin de mari planuri romantice, s'a așezat în acel rost cu gânduri de transformări revoluționare, întipărite de personalitatea lui năvălitoare. A trebuit Țițeica pentru ca secretariatul academic pe cinci ani, menit a-i aparține pe vicață, să-și capete o definiție care va rămânea.

Academia e o bogătașă scăpătată și prădată de Stat, care-i face milă din când în când. Din ce-a avut i-au rămas mai mult griji și îndatoriri. O nesfârșită stăruință și un fin simț al împrejurărilor se cere pentru a le stăpâni. Firea de țăran răbduriu și stăruitor a lui Țițeica a putut s'o facă.

Dar cum a gospodărit el acolo e nu numai o lecție de finanțe, ci una de înaltă morală.

22 Februarie 1939

CXLIII

IMPĂRAT, PATRIARH ȘI PAPĂ (DUPĂ MOARTEA LUI PIU AL XI-LEA)

Cu dispariția bătrânului de profundă cugetare de la Vatican se simte în lume lipsa unei instanțe internaționale pe care n'o pot înlocui creațiuni recente și artificiale ca acelea de la Geneva sau de la Haga, care cu președinții lor schimbători, oratori și juriști, n'au mărețta întrupare umană care e de nevoie pentru a rosti sentințele așteptate de cei mulți cari, astăzi, sunt « însetați de dreptate ».

La acest rang înalt față de toate popoarele, nu numai față de catolicii oblăduirii sale, s'a știut ridica Sfântul Scaun roman.

Dintre toate instanțele « a toată lumea » el s'a păstrat singur într'un rol care întrece pe cel religios.

În nevoia de a fi condusă, judecată și măcar mângâiată în durerile ei, omenirea a încercat și cu alte puteri capabile de a îndeplini o astfel de misiune.

A dat, în domeniul politic, Imperiul și, în cel bisericesc, în fața și împotriva Romei pontificale, Scaunul nou, al Patriarhului din Constantinopol, și el « ecumenic », adică « pentru toată fața pământului ».

Dar și Impăratul și Patriarhul au alunecat dela chemarea lor.

Cel dintâi s'a lăsat prins de mediul oriental grecesc, apoi de cel grecesc-singur. Și, închizându-se în margini naționale, de fapt, n'a mai putut fi aceeaș putere de drept. Și încă mai mult Patriarhul, devenit dela cucerirea otomană șeful național al poporului grecesc.

Dar toți Italienii cari au ajuns Pontifici au înăbușit în ei glasul sângelui și aceasta li-a menținut un prestigiu care nu cere astăzi numai decât Papa neitalian.

24 Februarie 1939

PATRIARHUL MIRON

Departa de ai săi, între străini, binecuvântat de un preot ortodox care nu e al nației sale, s'a stins de pe urma unor lungi osteneli, cu mult prea grele pentru un trup care, cu toată înfățișarea voinică, era șubred, acela căruia o soartă ca în povești și ca pe vremea minunilor i-a merit în căsuța de țărani din părțile Topliței să ajungă episcop, Mitropolit Primat al unei Români întregite peste nădejtile cele mai nebune ale acelei generații ardelen, care nu era revoluționară, răsturnătoare și creatoare prin jertfă, apoi primul Patriarh român, Regent al aceluiaș mare Stat și, în sfârșit, puterea duhovnicească sub a cării prestigiu moral s'a putut preface din temelii așezarea noastră constituțională.

La toate aceste lucruri nu se gândea acum vreo patruzeci de ani suptirelul, frumosul și elegantul asesor consistorial Ilie Cristea. De o intelectualitate aleasă, vorbitor de însușiri mari, unind simplitatea formei cu nivelul înalt al gândului, el era de sigur, atunci, la Sibiiu, figura cea mai distinsă. De câte ori era vorba, într'o biserică

fără ierarhi de o pregătire culturală deosebită, de la Mitropolitul Mețian la Vlădica Pap de la Arad, — Mangra singur care era însă vițios, făcând o excepție, — spre dânsul se îndreptau ochii și astfel, cu însușirile și greșelile ei de gust, marea zidire a Mitropoliei de la Sibiiu sub călăuzirea lui s'a făcut.

Ajuns episcop la Caransebeș, el a găsit acolo o tradiție în care n'a putut intra de fapt niciodată. A dat și peste vremi grele, când oamenii Bisericii noastre erau cu capul sub cuțit și, neavând fibra unui Inochentie Clain, a făcut ce putea face un om discret și blând.

La București, unde venise ca sol al Unirii, știu eu că n'a fost cu totul ușor a-i dobândi mitra lui Antim Ivi-reanul și a lui Grigorie dela Căldărușani. La ai noștri, cu vechi datine de călugărie, Ardeleanul apărea prea laic. Dar el a biruit peste clevetirile spuse și scrise prin nobleța înfățișării sale, prin adâncă-i cumințenie și prin putința de reprezentare cu totul superioară a Bisericii.

Prin astfel de însușiri se poate zice că, fără a conduce Regența, în care a știut să se ferească de orice îmbă-tare de sine, a salvat-o moral. Și, adus de împrejurări la un rol revoluționar, nu s'a dat înapoi dela nici o răspundere, dar n'a pretins să impună în domeniul politic o autoritate care era de altă esență.

Un fiu nobil al țărânimii noastre, cu înfățișare de prinț din vechiu neam, se duce acolo unde-l așteaptă o judecată supremă de care nu are a se teme.

8 Martie 1939

CXLV

CAZUL GASTER

Moartea octogenarului învățat dr. Moise Gaster aduce înaintea, pe lângă amintirea unei opere care nu va putea să fie uitată, în cele două domenii unde s'a întins, și amănuntele, desigur neobișnuite, ale «cazului Gaster», adevărat al raporturilor pe care răposatul, plecat senin la vrâsta patriarhilor evrei, cu cari sămăna și la înfățișare și la mentalitate, le-a avut cu România și poporul românesc. Ele merită să fie rechemate în minte și formează o învățătură, o mare învățătură de înțelepciune și nobleță pentru coreligionarii și conaționali săi.

Născut aici în 1856, el a trăit întreaga vreme a luptei pentru organizarea României și căpătarea independenței. Studii serioase în Germania i-au îngăduit să se ocupe în limba germană de subiecte de folklor, ca «Judecata strugurelui», poveștile noastre în comparație cu ale altor neamuri, «șolomonarii», câteva de filologie chiar, adăugându-se sinteza, închinată românește, a «literaturii populare române», spre care era atras atunci și spiritul scoțitor al lui Hasdeu. De pe urma unor asemenea lu-

crări el câştigase stima și prietenia învățaților români.

Iată însă că, în a doua fază a guvernării lui I. C. Brătianu, când s'au expulzat pentru a face plăcere la Budapesta și iredentiști ardeleni, legăturile lui Gaster, care era și un ebraizant în ziarul *Egalitatea*, luptând pentru împământenirea în masă, a adus izgonirea lui, alături de persoane care nu i se puteau pune, pe departe, alături.

Scos din țara nașterii sale, a blăstămat-o el, a urmărit-o cu ura? A făcut ca, mai târziu, Lazăr Șăineanu, care, plecând de bună voie, pentru că Urechiă i-a stricat împământenirea, a rupt orice legătură cu țara a cărei limbă pretindea că n'o mai cunoaște?

De loc. Și-a dus în exil comoara de manuscrise, din care a scos o vestită *Crestomanie* și materialul unei Istории a literaturii românești, vânzând acele manuscrise, nu Muzeului Britanic, ci Academiei Române, a redactat pentru Ministerul de Instrucție un raport despre învățământul în Anglia, a venit după războiu ca să îndemne pe ai săi la patriotism și a murit mergând să facă la Oxford o conferință despre scrisul nostru.

11 Martie 1939

CXLVI

O POMENIRE TRAINICĂ (PATRIARHUL MIRON)

Au început slujbele pentru acela care în viața mai nouă a poporului românesc a fost sortit printr'o mare și grea poruncă de sus a îndeplini sarcini ca acelea, în clipele gingașe ale Statului român. Dar, după ce se vor auzi cuvinte, care e de dorit să fie vrednice de acela lângă al cărui pat din urmă se vor face și după ce se va pierde în acest posomorât văzduh de capricioasă primăvară miresmele odată cu cântările pe care nu ne-am priceput a le curăți și prescurta, ce va rămânea?

Acceaș întrebare mi-o puneam, fără folos, atunci când ne-a părăsit acea minune de inteligență și voință, de care nu s'a putut despărți până în clipa din urmă nici darul unei așa de nobile frumuseți, care a fost Regina Unității Naționale. Am propus unor oameni totdeauna grăbiți o alegere înțeleaptă din întinsa ei operă, pentru ca s'o aibă fiecare școlăriță și, în casa ei, fiecare fată. Eu am spus, eu am auzit. Nu s'a făcut nimic.

Acceaș propunere o fac, azi, și Ministerului de Culte și Sinodului, cu care Patriarhul Miron a știut să umble

cu atâta blândeță, chiar când era de rostit o voință hotărîită. Răposatul mare ierarh era un cuvântător de adâncă înțelepciune, păstrând tot stilul bisericesc îndătinat, dar adăugind o mare cunoaștere a vieții și ce putea să-i deie o cultură care nu era vastă și variată, dar, ceea ce e foarte rar, perfect asimilată și topită în personalitatea sa. L-am auzit lângă sicriul lui Mihai Viteazul, l-am auzit ca Regent tratând probleme de istorie și politică, l-am auzit punând fățiș, curajos chestiunea copleșirii evreești. Pretutindeni era în adevăr învățătorul de sus, cum fusese, ca tânăr, învățătorul de jos.

Ar fi apărut un prim volum de discursuri. Nici cu nu l-am văzut. El trebuie reluat în alte condiții naționale, și întregit cu alte cuvântări, până la capăt.

Astfel el va vorbi multă vreme tuturorora cu glasul de înțelepciune de care acest popor are atâta nevoie.

14 Martie 1939

CXLVII

GRIGORE TĂBĂCARIU

Un ziar de provincie anunță înmormântarea, undeva, într'un sat băcăuan, a profesorului Grigore Tăbăcariu.

De mulți ani l-am cunoscut pe acest pedagog zelos, care era legat de școală nu prin considerații de carieră, nici prin dorința, așa de răspândită astăzi, de a parveni, ci printr'un sincer, călduros și statornic devotament.

A căutat să învedereze o chemare în acest domeniu, unde avea și părerile sale proprii, printr'un lung șir de publicații, cărți, broșuri și reviste, care s'a oprit numai acum câțiva ani. Le scria între multe griji, neîncurajat și aproape desprețuit, și le tipărea cum putea în continua lui sărăcie.

Alții, mai pregătiți decât dânsul, pot considera cu o îngăduință miloasă acest zbucium care a fost tragedia omului bun și harnic, care credea că ar avea și el un lucru de făcut pe lume. Cei cari au fost în atingere cu dânsul au înțeles cât de mult neajunsurile, care se pot vedea ușor, se datorau unei vieți nenorocite, a cărei soartă-i era parcă scrisă pe față.

Acum în urmă avea un rost în noile creațiuni. Era fără îndoială prea târziu. Și aceasta ne aduce la constatarea marelui nostru defect: de *a risipi puterile*.

E enorm de multă nevoie a lucrului în această țară. Nu trebuie să se țină seamă în valorificarea puterilor de o superioritate sau de o rară distincție a lor. Nu e om cu bunăvoință care să nu poată folosi în această mare și grea operă de a ridica pretutindeni, în orișice, nivelul, încă destul de scăzut, al țării. Prețuite și bine așezate, și forțele mai slabe încă se îndeamnă și dau ce nu se spera dela ele.

E vremea acestei mobilizări generale a sufletelor.

19 Martie 1939

CXLVIII

UN OM DE BINE: TEODOR COSTESCU

În aceste zile care au început cu grele îngrijorări și au ajuns la o mare, nebiruită hotărâre a națiunii întregi, cu Domnul Țării și cu țărani ei în frunte, pleacă dintre noi un dureros obosit care de mulți ani cerea să-i fie iertate de soartă suferințele desăvârșitei părăsiri de singur pe lume și ale bolii care-i rodea trupul.

Teodor Costescu a fost, într'o epocă de fraze goale și de lupte zgomotoase și zădarnice, un om de cumiști realizări. Acest Oltean de veche rasă, solid înfipt în locul muncii sale binefăcătoare, n'avea defecte care sunt unite cu însușirile, așa de mari, ale rasei noastre în aceste locuri deschise vântului generos al mării calde. Era incapabil de gest, de atitudine, și mintea lui limpede și cumpănită se ferea de ispita, ușoară, a cuvintelor mari. Și tânăr părea încă împovărat de ani, ca și cum pe umerii lui ar fi fost toată apăsarea nenorocirilor și răbdărilor noastre, și vorba lui părea că vine de la un întreg neam cu pază în tot ce gândește și face.

La dânsul, gând și faptă erau tot una. Faptă în mijlocul poporului, — alt popor decât al întrunirilor publice

— și pentru popor. Ținta lui era satul model, întărit și luminat, care el poate face Statul asigurat pe deplin. Școlile lui, așezămintele lui, aceasta-i era vicața și, când rămase fără tovarășă, aceasta i-a fost marea mângâiere.

Totuși acest om de migală stăruitoare nu era deloc lipsit de ambițiile mari, dar în acelaș câmp al învățaturii naționale. Și Severinul se va mândri totdeauna cu ce au putut ridica, din piatră, cărți și gând, neîntreruptele lui osteneli.

Orașele au nevoie de patroni nemuritori. Pentru acest oraș Teodor Costescu a ocupat locul.

28 Martie 1939

CXLIX

NUMAI UN PROFESOR BĂTRÂN: GHEORGHE MATEESCU

Aflu din ziare că, la o vârstă foarte înaintată, a încetat din viață profesorul vâlcean Gheorghe Mateescu.

M'am uimit aflând că trecuse de mult, în retragerea sa de pensionar, de șaptezeci de ani. Eu îl văd ca pe vremea când la Vălenii-de Munte mi-am înființat tiparnița cu naiva credință că lumea are nevoie de cărți și anume de cărți curate și bune, așa încât mă făcusem, pe lângă tipograful ce sunt și până acuma,— și corector —, editorul unor lucrări de care m'au scăpat numai flacărele din 1916 ale ocupației nemțești, care mi-au nimicit tot depozitul. Atunci a venit la mine un om încă tânăr, înalt și voinic, cu un caiet de balade populare din acele părți ale Oltului, în frunte cu o variantă curioasă a legendei întemeierii Argeșului. Cărticica a apărut, neștiută ca de obicei cu tipăriturile de acolo, de supt teascurile mele.

Va fi adunat și mai departe dascălul dela Râmnicul Vâlciî astfel de vădiri frumoase ale sufletului popular? Se poate. Dar mi se pare că nu s'a mai îmbulzit la tipar.

Era un om cuminte, care și-a dat samă de ce cere, de ce se cumpără și de ce se gustă.

Sunt mulți oameni ca dânsul cari încep cu avânt și isprăvesc așa pe tăcute, în vreun colț de țară, numai ca niște profesori bătrâni. Ceva mai greu e de cine perseverează.

In această privință, știu și eu ceva.

17 Aprilie 1939

UN MARTIR AL ȘTIINȚII ȘI DATORIEI: GHEORGHE LONGINESCU

Vechiul meu prieten Gheorghe Longinescu s'a dus la Focșanii nașterii sale ca să se așeze pe veci lângă mormântul, plâns îndelung de lacrimile sale, al fratelui, profesorul de drept Ștefan, de care-l lega, ca și de ceilalți fii ai negustorului focșănean, admirabile sentimente de familie care nu mai sunt din vremea noastră.

Nu s'a știut decât de un cerc restrâns ce a fost viața acestui om de bine. O groaznică tragedie pe care el a primit-o cu atitudinea unui erou care era în acelaș timp și un perfect creștin, împăcat cu sarcina care căzuse asupra lui.

De tânăr încă, el orbise aproape cu totul. O iluzie de vedere laterală. Un altul s'ar fi cufundat în întunericul disperării sale. El însă a luptat.

Chimist, pasionat pentru studiile sale, el a făcut, decenii întregi, să i se cetească din cărțile și articolele pe care nu le putea petrece cu ochii. Și a dictat cercetări proprii a căror tipărire n'o putea supraveghia.

Și a fost el oare pentru aceasta un om amărât și aspru, căutând să-și răsbune pe alții ce pătimea dela nemiloasa

soartă? Din potrivă, nimic nu i-a putut turbura seninătatea. Dacă une ori setea de dreptate îl îndrepta către oamenii violenți, era de-ajuns un cuvânt de rechemare al unui prieten ca să revie la desăvârșitul echilibrului al unei vieți frumoase, care, în ciuda suferințelor din urmă, se va fi încheiat cu un zâmbet ca al oamenilor din antichitate, pe urma cărora călca.

19 Aprilie 1939

CLI

UNUL DIN VREMURILE BUNE: ETTORE PAIS

Târziu aflăm, într'o vreme când ce se aude e triumful zilei de azi și amenințarea zilei de mâne, dispariția marelui bătrân, vizionar al lumilor antice, cu tot ce aduc cu dânsule ca seninătate sufletească, Ettore Pais, glorie a cuetării poporului italian.

Pais nu era un istoric al Romei și al Italiei antice, căroră li-a închinat o puternică operă înaintea căreia nu se înfățișează ca învingătoare marea erudiție ținută la curent a lui de Sanctis și a lui Beloch. *El era de fapt un Roman.*

Un Roman din cele mai bune vremuri. Un gânditor din vremile Republicii, un orator din Forul liber, un predicator de nobilă filosofie ca a lui Marcu-Aureliu, un legionar în lupta pentru adevăr și dreptate. Aceasta-i însufleștește pagini care nu sunt nici archeologie, nici inventariu, sec și sterp, de instituții.

Roma era însă pentru el, nu un altar părăsit pe care să fi pus cununile florilor noi, ci un templu în care

se servește. Iar preotul firesc al cultului sacru era însăși rasa lui.

În căutarea ei, el a răsărit la noi, cu fața lui de preot al trecutului, și cu gestul larg de orator latin. Și cine nu-i înțelegea cuvintele, toate cuvintele, era străbătut de un fior ascultându-l. Căci pentru noi toți, prin el se refăcea, pe acest pământ al ei, Roma.

21 Aprilie 1939

CLII

DESPRE REGELE CAROL I

Înainte de Palatul Regal, căruia i se deschide o largă perspectivă, cu toate împrejurările grele în care trăim, stă să se așeze, statuie vrăjită de cel mai priceput tălmăciu sufletesc al psihologiilor umane prin arta sculpturii, Sârbul Mestrovici, chipul călare al Regelui Carol I.

Această comemorație, care nu se poate mărgini la un simbol material și care nu poate cuprinde numai manifestări verbale, oricâtă sinceritate s'ar găsi în ele și oricâtă noutate în ce privește întrebuințarea cuvintelor ar sta la îndemâna meșterilor graiului, trebuie să caute, când este vorba de un stăpânitor de țară, de un domn de neam, un îndoit sens: acela al sufletului său însuși și acela al misiunii adevărate și precise pe care a îndeplinit-o în conducerea unei societăți omenești, în partea largă pe care situația sa i-a putut-o atribui în această croire și urmărire de drum.

Ceteam acum în urmă, într'o conferință a răposatului I. G. Duca, în care el culegea din Memoriile sale, rămase

nepublicate până acum, cu tot interesul pe care de sigur trebuie să-l cuprindă, fiind vorba de un factor atât de amestecat în viața noastră politică, o pagină, în care el își arăta impresia pe care i-a produs-o Regele în momentul când, după plecarea lui Maiorescu, la capătul zbuciumului, pe care istoria va să-l judece aspru, al României în Războiul Balcanic, partidul liberal, în care Duca juca încă de atunci un rol așa de important, fusese chemat la putere. El vorbește de felul rece în care a fost primit noul Minister, de singura injoncțiune făcută noilor sfătuitori ai Coroanei de a depune obișnuitul jurământ, de cuvintele ironice, tăioase chiar, care au fost adresate unor miniștri, cari i se păreau Soveranului de atunci că nu corespund întru totul, prin vrâstă, prin capacitate, prin moralitate, sarcinii cari li s'a atribuit, unul fiind prea tânăr, altul prea nou în meseria de care se apuca, un al treilea prea amestecat în rosturi de acelea care pot să-l facă bănuț de urmărirea ca ministru a unor interese personale.

Duca, foarte bucuros că el a scăpat de partea pe care o aștepta din aceste critici, cu atât mai ferite în formă, cu cât mai dureroase în fond, caută cu acest prilej solemn să descopere ce era în fundul sufletului lui Carol I. I s'a părut că are înaintea sa un fost militar prusian care nu și-a părăsit niciodată apucăturile de odinioară, care deci, deși se ridicase după o boală grea și era evident slăbit, căuta să se înțepenească într'o atitudine de comandă și care avea în privire, în cuvinte, în felul chiar de a se mișca și de a merge ceva care reprezinta elementul indelebil din întâia sa pregătire acolo la el, în Prusia.

Duca nu spune dacă părerea aceasta despre Regele său, care a fost și Regele tinereții oamenilor din generația mea, puținel mai veche decât a tânărului ministru, a fost sau ba schimbată de împrejurări. Memoriile lui ni vor spune poate ceva în această privință. Acei cari au cunoscut pe Carol I înainte de această scenă și acei cari au avut onoarea, pe care n'o pot uita, de a se împărtăși nu odată de momentele de vădită și adâncă sinceritate ale unui suflet care, împotriva părerii acestui martor, nu recurgea totdeauna la mijloace dibace de a-și ascunde cugetarea, întrebând, cum ni se spune în acea pagină, despre lucruri pe care le știa, numai pentru a vedea ce se găsește 'n adevăr în sufletul aceluia pe care-l avea înainte, toți pot să aducă însă o mărturie împotriva.

Militar? Da. Romanii ziceau: *vivere est militare*, « viața este o ostășie », și fiecare trebuie să ni facem un suflet de ostaș, încercând să atingem acel ideal suprem, pe care l-a realizat casta domnitoare în Iaponia și care constituie tăria acestei națiuni: a primi datoria cu orice preț, a o îndeplini cu orice risc, a înnăbuși sentimentele umane care se revoltă împotriva acestei porunci aspre, a nu înfățișa nimănui o bucurie și o durere care te privesc pe tine însuși, acesta este de sigur un înalt ideal, pe care sufletele în adevăr nobile caută să-l îndeplinească.

În fiecare clipă Carol I se voia, se silea și izbutea să fie astfel. Vorbește și Duca despre ochii aceia mici, albaștri, ai Beauharnaisilor, din care el venea după mamă, ochi cercetători și cari puteau părea reci ca oțelul,

și se poate vorbi și de acel glas al său, în care căuta să nu se manifeste pornirea inimii, dar, pe lângă ce vede cineva la un om și ascultă dela dânsul, se desfac, pe căi neștiute de ce numim noi știință, manifestări sufletești adânci și secrete, pe care, în adâncul său propriu, prin mijloace tot așa de secrete, le înțelege cine are într'însul omenie.

De sigur că, prin disciplina pe care și-o impusese, prin acea căutare de prestigiu care este un semn deosebit al tuturor Suveranilor din vremea sa, încunjurându-se de acea pompă pe care Napoleon al III-lea a știut s'o întrupeze mai bine și s'o răspândească asupra tuturor « fraților » și « verilor » săi încoronați, Carol I ar putea să aibă înfățișarea unei mândrii de sine care se numește vulgar: vanitate. Înțelegătorii firilor omenești mergeau însă mai departe de o aparență, care era pentru acest Suveran mijlocul potrivit pentru a vrăji mulțimile bucuroase de a sări dela o revoluție la altă revoluție: îmblânzitorul de fiare care se înfățișează cu o licărire dominatoare în ochi înaintea animalelor care urlă și se aruncă, poate fi, îndată ce și-a părăsit rostul înaintea cuștilor, un sentimental, capabil de iubire pentru o femeie și de părintească grijă pentru copiii săi. Tot prestigiul pe care l-a întrebuițat Napoleon al III-lea nu l-a împiedecat de a cădea la cea dintâi întorsătură defavorabilă a soartei, ceea ce înseamnă că nu politica de prestigiu era rea, ci că nici prin mijloacele acestei politici de prestigiu, practică cu atâta dibăcie, tronurile în această vreme nu se puteau simți sigure.

Așa trebuie să se înțeleagă, socot eu, psihologia lui Carol I. Platoșa era de oțel strălucitor: protivnicii nu știau unde este încheietura zalelor; ea era însă acolo, și anumite gesturi ale lui o vădeau. La Iași, când s'a desvelit statuia lui Vodă-Cuza și eu, încă destul de tânăr, plin de evlavie pentru curajul aceluia care riscase tot, căci nu avea datoria de a întemeia o dinastie, ceea ce fixează o deosebire esențială între îndrăznelile lui și lungile îndoieli și zăbave și grelele acceptări, contra cărora se lupta toată conștiința sa, ale aceluia care a dat regalitatea ereditară, făceam lauda cuvenită Domnului care timp de șapte ani a fost, pe un tron săpat de patimi politice, mucenicul chemării sale, Carol I nu s'a simțit scăzut prin această glorie și nici prin cuvintele mele din urmă, când uram Regelui ea, atunci când nu va mai fi între noi, să se poată zice despre dânsul, în toată sinceritatea, ceea ce în acest moment zic despre înaintașul său, ci mi-a trimes printr'un adiutant, puțin capabil de a îndeplini această misiune cu discreție, asigurarea că acest discurs i-a plăcut, ceea ce nu spusese de discursurile celelalte, în care era numai lauda aceluia care stăpânea în acel moment, și, când, la urmă, am simțit lângă mine, după defilarea luptătorilor dela 1877, ființa, cu totul neașteptată și surprinzătoare, a Regelui, care vroia personal să-mi spună, ceva, el a mers până acolo, încât, când, influențat de atmosfera servilă a timpului, am răspuns la cuvintele de prețuire venite asupra mea prin observația că: «nu erau lingușiri care se îndreaptă către un Suveran», răspunsul său a fost acesta: «și crezi că aceste lingușiri mi-au plăcut vre odată?».

N'a fost un caz izolat acesta, ci de atâtea ori eu, care nu i-am fost ministru și care nu aveam nimic să-i cer și căruia îmi era și atunci indiferentă orice ridicare și coborîre în viața publică, l-am auzit arătându-și profundul desgust față de neonestitatea și imoralitatea pe care era silit să le tolereze acela care răspundea într'un moment lui Alexandru Bădărău, care îi prezinta o listă de numiri determinate de interese ale politicii practice, atâta: dacă fiecare, luându-i pe rând, sunt oameni buni, pentru ca, la urmă, printr'un gest pe care nu știu dacă Bădărău l-a înțeles, să aștearnă cea mai desprețuitoare iscălitură pe care a dat-o vreodată un Suveran. Erau momente și de duiosie în legătură cu dânsul, ca atunci când atâtea ieșiri din ceremonial și din etichetă se produceau subit și cuvintele răsunau părintește pentru acela care, cu tinereța lui, stătea înaintea Suveranului.

Aceasta pentru ce era Carol I în el însuși, așa cum se înfățișează și în așa de frumosul testament, care ar trebui să fie înscris pe pedestalul măreței statui ce i se ridică, fiindcă acolo ca omul înaintea morții își exprimă gândul său cel adevărat, pe care, dacă l-ar fi manifestat, erau destui cari să calce regalitatea în picioare.

Care a fost, acum *sensul* acestei Domnii?

I s'a spus de unii, cari vedeau numai aparența: Carol Ingăduitorul. Nu era calificația cea mai nedreaptă de care s'a împărtășit el în viață. Erau alții cari, deprinși cu risipa unei aristocrații, care s'a ruinat prin aceasta,

și cu iubirea pentru rosturile din afară, cărora li sacrificau tot ce viața dinăuntru trebuie să cuprindă, priveau ironic la uniforma veche, întoarsă pe dos, a aceuia, care, în felul acesta, a dat o mare lecție de simplitate oamenilor generației sale, și, când, de pe urma creării domeniilor regale, care erau o necesitate și au devenit o ade-vărată școală pentru țărănimea dimprejur, Regele a început acolo o gospodărie cum nu se vedea aiurea, au găsit prilejul de a arunca gluma, pe atât de ușoară, pe cât de necuviincioasă, a Regelui care « fabrică brânză ». Prin astfel de atitudine și-a creat popularitatea cineva, de un dârz egoism și de o rară brutalitate, care a fost singurul să nu fie iertat de indulgența nemărgenită a Suveranului ofensat și prin urmare fu osândit la o închisoare pe care a evitat s'o facă, pentru a se întoarce înapoi în țara sa și a se așaza în primul rând al candidaților de Minister: Gheorghe Panu.

A se crede că, nu « Carol Ingăduitorul », ci « Carol Răbdătorul », — cu ce dureri sufletești a știut el singur și n'a spus nimănui, — a trăit ca un oportunist, pentru a se bucura de strălucirea și de avantajile materiale ale regalității, a se crede că, în momentul care i-a plăcut mai mult din toată viața lui: acela când s'a desfăcut din mijlocul oamenilor politici pentru ca să se găsească numai între ostași și să facă a scânteia pe câmpiile Bulgariei luciul strălucitor al săbiei românești care de multă vreme nu ieșise din teacă, el căuta numai pentru o glorie plăcută orice Suveran și el nu făcea altceva decât să urmeze spiritul epocii sale, este iarăși a nu-l înțelege. Domnia aceasta a avut multele ei șovăieli și alunecări și reveniri,

pe care este liber cineva să le interpreteze ca venind din influențe străine, dar cine crede, cum o face Duca, atunci când spune că Regele care a voit totdeauna întinderea graniților României și care în ultimul timp s'a rostit cu toată hotărîrea împotriva politicii austro-ungare în Balcani, el care a mers până la refuzul cel mai neted opus rudei sale din Germania atunci când a fost vorba de o participare la o acțiune ofensivă pornită din Viena și Budapesta, a fost sincer când în Consiliul de Coroană a cerut să se execute tratatul de alianță cu Centralii, ceea ce era pentru dânsul o datorie de onoare, dar numai o datorie de onoare, și că el ar fi avut nevoie de lecția dela Marna pentru ca să vadă că Germania nu poate învinge și că a sărit în gâtul lui Ion Brătianu pentru a-i mulțami că i-a evitat o greșală, lucru cu totul străin de firea mândră a acestui Domn de țară, nu vede un lucru, care acesta formează unitatea întregii acestei Domnii.

A vrut o țară mai bogată, mai luminată, mai respectată de toată lumea, a vrut-o încununată de biruință pe câmpul de luptă; a pătruns în el mândria unui întreg trecut, pe care l-a cercetat, l-a respectat și l-a iubit, dar linia unei acțiuni care a cuprins aproape jumătate de veac, aceasta s'a desfăcut din primul moment în care a primit Coroana de vasalitate, fie și numai formală, pe care i-a oferit-o țara prin Ion Brătianu și prin alții, și din prima clipă când a pus piciorul pe pământul unei țări care își avea steagul ei, armata ei, legile ei, tradițiile ei, dar care totuși era privită dela Constantinopol ca « parte integrantă a Impărăției Oto-

mane», deși această formulă se acoperea în anume moment de simulări oportuniste.

Pentru *el* n'a vrut Carol I legătura cu Constantinopolul otoman? De sigur că da. Acela care se cobora dintr'un neam de cavaleri străluciți ai evului mediu, acela care era pătruns de sentimentul de demnitate al națiunii de unde venea, într'un moment de mare expansiune a ei, dar pe căi care erau într'adevăr de drept, a simțit dureros orice amintire a unor legături pe care le socotea ofensătoare pentru sufletul său însuși. Dar independența pe care o aveam de fapt și cu atât mai greu o simțeam tăgăduită de drept, independența aceasta a voit-o *el* pentru țara însăși, și această independență *el* i-a dat-o, în atâtea momente *el* a apărat-o, și, când stătea să pornească marea furtună care a prins lumea întregă, zguduind-o din temelii, la 1914, și față de Rusia și față de Austro-Ungaria și față de Germania însăși *el* a ținut să se știe că aceasta este *o țară care se cârmuește de sine* și independența, câștigată odată, trebuie apărată în fiecare clipă.

Ea se cere apărată și astăzi, față de furtuni mai mari decât și acelea de atunci, și mai primejdioase pentru viața liberă a națiunilor, pentru viața demnă a Statelor.

Intre marile taine ale istoriei omenești este și aceea că oamenii cari au trăit odinioară îndeplinind o misiune răsar din nou ca amintire tocmai atunci când este vorba de a se apăra opera lor. Carol I vine la vreme pentru a ne aminti lucruri pe care mulți le-au uitat, pentru a

impune cu simțul lui superior de demnitate, ceea ce oameni cari n'au tot ce poate da rasa, strămoșii, pe cari el i-a avut, uită prea ușor: că moartea morală a unei națiuni, prin părăsirea neatârării sale, nu este decât cel dintâi pas pentru moartea ei materială.

Mai 1939

CLIII

ULTIMA SOLIE A LUI GOGA

O nobilă solie de poezie o trimite peste mormânt. O Goga prin culegerea *Din larg*. O mândră afirmare a rostului său în *Profețul*. Atâtea minunate versuri, dar, pentru prima parte, nu venind din viață însăși, ci mai mult plutind de-asupra ei.

Oratorul, prozatorul, abundent și furtunos, rupe în- cleștarea poetică a versului. În năvala comparațiilor e ceva care anunță neliniștea noii poezii. Poemele sunt, după unele adnotări, anterioare încă anului 1916. Se află apoi și răsunete din durerile și îngrijorările Războiului. « Hora » nu are însă în ea sufletul acelor ceasuri: e un Alecsandri cam vechiu. O satiră cu ținte apropiate și mărginite urmează.

În fața ciocnirilor de vorbe și de forme, ce limpede se desfășură însă, fiindcă pleacă dintr'o adevărată și caldă simțire, desfășurându-se în largi valuri ritmice, bucată *Departé!* Poate și *Din viață*, cu aluzie la propria frământare a poetului. Dar nu e aceeași pornire vibrantă și în celălalt poem de iubire pătimașă, *Sufletul*. Tot așa

de puțin în cele ce urmează, și în față se ridică eterna rugăciune către idealul femeesc din Eminescu. Dar, când e vorba de a închide inspirația în marginile aceleiași idei, ca o învățătură răsare *Ramura întârziată*. Un sonet puternic închegat e *Apus*.

O clipă de înseninare la 1929-30, sub ceruri străine, dă poeme din cele mai frumoase. E o odihnă de fericire, care creiază, poate mai mult decât patima furtunoasă, poezia. Inspiră mai puțin caricatura orașelor de băi. Taina inspirării n'o pot vrăji nici rarile întâlniri cu satul.

Și, ca o prevestire, « Cântecul morții la fereastră ».

11 Mai 1939

ACEEA CARE A LIPSIT: REGINA MARIA

De la admirabila demonstrație de putere ostășească, plină de sincer avânt și de o adevărată veselie, care s'a desfășurat de « Zece Maiu » înaintea noastră, umplându-ni inimile de încredere și de mândrei, a lipsit Cineva.

Cineva a cărui umbră o simțai pretutindeni. In grădina Cotrocenilor, pe care ea a iubit-o așa de mult și în care e, pentru totdeauna, așa de prezentă, încât, la trecerea iute a trăsurii, ți se părea că stă să apară înaltă și sprintenă, cercetând toată zarea cu luminoșii ochi albaștri așa de poruncitori. In acel palat, acum pustiu, în al cărui balcon mijea alba fantasmă a ființei sale dispărute. Și, tot așa, între acei ostași, de cari i-a fost legată, ei, urmașa atâtor viteji și domni de oaste, sufletul întreg și pe cari nu odată i-a învăluit cu privirea ei ocrotitoare, mândră de ce au făcut soțul și fiul ei ca să asigure printr'înșii țara pe care atât de adânc a iubit-o.

Când a trecut regimentul ei, cu cifra « Regina Maria » întipărită în semne, gândul atâtoro a mers recunoscător către dânsa, și i-am făcut și ei partea în ceea ce ni-a dat voința tare a acelora pe cari i-a iubit ca tovarășă de viață și ca mamă.

18 Mai 1939

N. CONDIESCU

Generalul Nicolae Condiescu, care s'a despărțit așa de brusc din mijlocul celor cari-l prețuiau pentru ne-tăgăduitul lui talent și-l iubeau pentru inima lui neobișnuit de bună, era printre noi un tânăr prin izvorul continuu de dorință a creațiunii și de necesitate a împărtășirii sufletești.

Prieten al Regelui, prieten din zilele grele, când puțini «sărută buzele amare», credincios fără afecție și cu desprețul oricărui folos, model de caracter devotat și de nobilă francheță, fără nimic din bizantinismul și fanariotismul, așa de obișnuite în toate timpurile, el a fost adevăratul om de sfat, cum rare ori îi află Suveranii.

Notele lui de călătorie, scrise cu prilejul mării călătorii în Asia a Prințului de Coroană, uimesc și prin cultura de care dau dovadă și prin fineța observațiilor, iar romanele de mai târziu arată o deosebită putere de observație, cu direcție totdeauna satirică.

El va lăsa una din acele amintiri pentru care și foarte târziu încă răsare de la sine lacrima.

18 Iunie 1939

EMIL SOCEC ȘI BIBLIOTECA POPULARĂ
A BUCUREȘTILOR

De mult uitat într'o societate vioaie, prinsă în prefaceri iuți, s'a stins, zilele acestea, Emil Socec.

S'a știut spune despre dânsul trecătorul rol politic pe care l-a jucat în 1931-2, subț întâiul guvern fără caracter politic: pe când presidenția Senatului se încredința d-lui Mihai Sadoveanu, care nu știe ce e « politica » și a dovedit, în mai multe prilejuri, că nu știe nici după aceia, Socec a fost onorat cu vice-presidenția aceleiași Adunări. Pe urmă, nemulțămît de tovarășii săi de credinți, și tocmai pentru că nici el nu știa ce este « politica », s'a dat la o parte, supărat, și fără nicio altă ambiție.

Dar Emil Socec a mai fost ceva: librăria pe care bătrânul întemeietor a transmis-o fiilor săi, dar nu ca să ajungă, printr'o transacție greșită și pripită, în mâni străine, ca un simplu articol comercial, cum și până astăzi a rămas, a fost multă vreme și în sama lui.

Dar mai ales el a condus, cu multă pricepere și iubire de frumosul slovelor și alcătuirilor, tipografia.

El care făcuse atâtea cărți ale altora, a înțeles apoi ce n'a mai înțeles apoi nimeni în această așa de mare Capitală, în care nu se se cetește: că e o onoare pentru un astfel de oraș mergând spre un milion de locuitori să aibă o bibliotecă populară. El a întemeiat-o cu cărți într'ales. Iar publicul a fost așa de rar, încât, cu un sentiment de adânc și definitiv desgust, Emil Socec a lichidat-o: volumele, jupuite de legături, s'au vândut apoi la anticvari, de și le-ar fi putut cumpăra Primăria, continuând ea această bibliotecă.

Ar fi fost o datorie pentru dânsa. Ce s'a făcut altfel, e numai un așa de modest început. În stilul larg al creațiunilor de astăzi, opera lui Emil Socec trebuie reluată, fără a-l uita pe dânsul.

6 Iulie 1939.



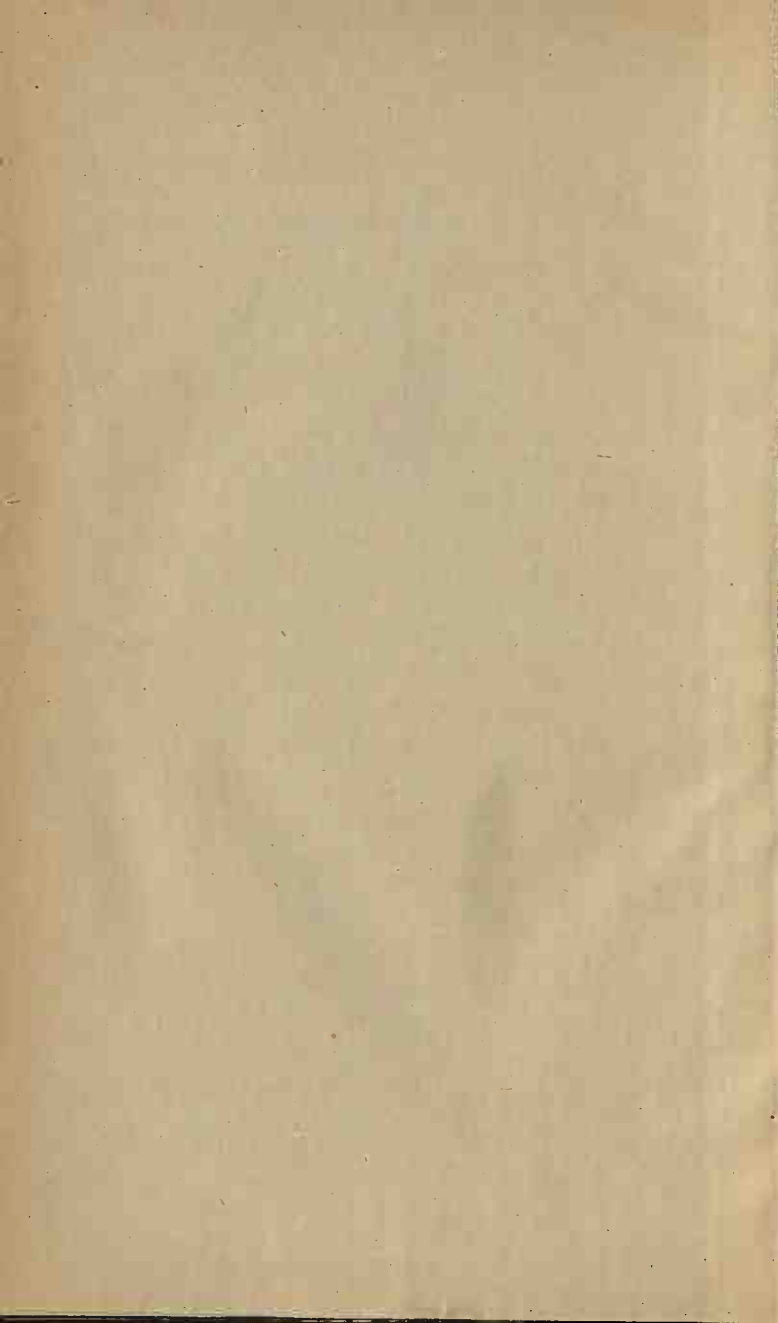


TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
I Un bătrân erou: Axentie Sever.	5
II Unul din ultimii mari boieri de neam: Ștefan Grecianu	8
III D. M. Sturdza	11
IV Gheorghe Chernbah	13
V Vicariul Gherasim Domide	14
VI Eugeniu Voinescu	15
VII Ioan Stravolca	16
VIII Nicolae Balmoș	17
IX Generalul C. I. Brătianu	18
X Grigore Ștefănescu.	19
XI Profesorul Agura	22
XII Generalul Gheorghe Manu	26
XIII Generalul Budișteanu	28
XIV Gabriel Monod	30
XV D. Ghica	32
XVI Temistocle Bocancea.	33
XVII Nicolae Dobrescu	34
XVIII Piu al X-lea	36
XIX Regele Carol I	38
XX Săptămâna Regelui Carol I	41
XXI Cuvântarea despre Regele Carol I	55
XXII In amintirea lui Carol I: A trecut soarta	61
XXIII Regele Carol I în presa bulgară	63

	<u>Pag.</u>
XXIV André Faure	65
XXV At. Marienescu	66
XXVI Metropolitul Ioan Mețianu	67
XXVII Ioan Moțet	69
XXVIII Tiberiu Popescu	70
XXIX Doi oameni din vremea mai veche (Generalul Bengescu Dabija și Prof. I. Ralet)	71
XXX Profesorul Ștefan Petrovici	73
XXXI Jose Echegaray	75
XXXII Georges Ohnet	76
XXXIII I. C. Frimu	77
XXXIV Ernest Haeckel	78
XXXV Vasile Podeanu	82
XXXVI Ermete Novelli	83
XXXVII Spiru C. Hasnaș	86
XXXVIII Vasile Damian	87
XXXIX Septimiu Albini	89
XL Mircea Christian	90
XLI Doi martiri: Lascar Luția și Virginia Stoicescu	91
XLII Ioan Scurtu	94
XLIII Lord Northcliffe	96
XLIV Doctorul Petru Bucșan	98
XLV Pierre Loti	99
XLVI Damian Drăgănescu	101
XLVII Ducele de Luynes	103
XLVIII Un prieten al Românilor: Georges Fazy	105
XLIX Ioan Papiniu	107
L I. Ursu	109
LI Un cugetător ales al Sașilor din Ardeal: Ștefan Ludwig Roth	110
LII Abatele Charles, profesorul Gheorghe Popovici, profesorul Mihai Rășcanu	113
LIII Ioan Vidu	115
LIV Episcopul Iacov Antonovici	116
LV Constantin Hamangiu	118

	<u>Pag.</u>
LVI Cuvântare la moartea lui Constantin Hamangiu	119
LVII Iacob Negruzzi	121
LVIII Generalul Șcerbacev	123
LIX Aristide Briand	125
LX Ottokar Czernin	127
LXI Președintele Doumer	129
LXII Albert Thomas	130
LXIII Sfârșitul zburătorului Ionel Ghica	132
LXIV Regele Alexandru al Iugoslaviei	133
LXV Paul Bourget	137
LXVI Un ctitor: Trandafir Djuvara	139
LXVII Un profesor de regalitate: George al V-lea	141
LXVIII Rudyard Kipling	143
LXIX Roman Ciorogariu	145
LXX Episcopul Nicolae Ivan	147
LXXI In jurul comemorării lui Hasdeu	149
LXXII O regină de câteva luni: Sofia de Wied	151
LXXIII Pierre de Nolhac	153
LXXIV Marea Ducesă Victoria	154
LXXV De ce trebuie comemorată Regina Elisabeta	156
LXXVI La moartea lui Venizelos	158
LXXVII Un modest: Alexandru Ciura	160
LXXVIII Un istoric de artă: Victor Roth	162
LXXIX G. M. Murgoci	164
LXXX Un mărturisitor: Maxim Gorki	166
LXXXI Un om din cei vechi: Protopopul Nicolae Borzea	168
LXXXII Un interpret de frumuseță și armonie: Cesar Pa- pacostea	170
LXXXIII Un răzeș moldovean: Gheorghe Ghibănescu	172
LXXXIV Un inițiator: C. R. Mircea	174
LXXXV Moartea unui învățat: Profesorul Ion Borcea	176
LXXXVI Au ispășit (Zinoviev și Camenev)	178
LXXXVII Fiul omului (Primo de Rivera)	180
LXXXVIII I. Pop Florentin	182
LXXXIX O bună Româncă basarabeană (Domnica Donici)	184

	<u>Pag.</u>
XC Iuliu Valaori	186
XCI Meillet	188
XCII Un visător în afară de vremea lui: Papanastasiu	190
XCIII Un mag al banului: Zaharoff	192
XCIV Simbolul dela Satu-Mare (Vasile Lucaciu) . . .	194
XCV Pirandello	196
XCVI Un om care a murit de durere: Unamuno . .	198
XCVII Doi băieți viteji: <u>Moța și Marin</u>	200
XCVIII Un preot din vremea veche: Protopopul Câm- peanu	202
XCIX Un ctitor de gospodărie românească: Partenie Cosma	204
C Unul dintre cei vechi ai noștri: Tiberiu Popescu	206
CI Amintirea lui Petru Liciu	208
CII Amintirea lui Al. Vlahuță	210
CIII Poklewski-Koziel	212
CIV Un căpitan de industrie: Roman Căpățână . .	213
CV Generalul Teodor Tăutu	215
CVI Gaston Doumergue	217
CVII La sicriul unui geniu italian: Marconi	219
CVIII O femeie de mare ispravă: Lidia Șișmanov . .	221
CIX Un înțelept al lumii s'a stins: Masaryk	223
CX Lupeanu-Melin	225
CXI Cei trei mucenici: Horia, Cloșea, Crișan	227
CXII S'a pierdut un om de bine: Arpad Bitay . . .	229
CXIII Iaroslav Bidlo	231
CXIV Corneliu Șumuleanu	233
CXV Moartea unui păgân: Ludendorff	235
CXVI Un mare ziditor și-a încrucășat mâinile: Tiberiu Eremia	237
CXVII Ferdinand Brunot	239
CXVIII Un American fără noroc în România: Nicolae Basilescu	241
CXIX Matei Nicolau	243
CXX Un vechiu Bucovinean: C. Isopescu-Grecul . .	245

	<u>Pag.</u>
CXXI Un suflet de luptă: Octavian Goga	247
CXXII Doi înaintași: Delavrancea și Goga	249
CXXIII Un lacom de a ști: D-rul Gheorghe Marinescu	252
CXXIV Un neadaptabil: Ovid Densusianu	254
CXXV Un suflet mare s'a dus: Regina Maria	256
CXXVI Un suflet cum nu va mai fi altul: Regina Maria	258
CXXVII Doamna noastră Maria în mărturisirile sufletului ei	260
CXXVIII Stănescu	269
CXXIX Generalul Mărdărescu	271
CXXX La plecarea Mareșalului Averescu	273
CXXXI O umbră a trecut (Iulia Hasdeu)	275
CXXXII Un uitat: Nerva Hodoș	277
CXXXIII Un creator de țară: Atatürk	279
CXXXIV O faptă rea: Moartea lui Wolbe	281
CXXXV Jammes, Virgiliul francez	283
CXXXVI Un vrednic Maramurășean: Alexandru Țiple	285
CXXXVII Făgădaru	287
CXXXVIII Trei prieteni ai noștri: (Hertvik Iarnik, Paul Collinet, Glixeli)	289
CXXXIX Corradini	292
CXL Piu al XI-lea	296
CXLI Baronul Guillaume	297
CXLII Înaintea unui mormânt (Gheorghe Țițeica)	299
CXLIII Împărat, patriarh și papă (după moartea lui Piu al XI-lea)	301
CXLIV Patriarhul Miron	303
CXLV Cazul Gaster	305
CXLVI O pomenire trainică (Patriarhul Miron)	307
CXLVII Grigore Tăbăcariu	309
CXLVIII Un om de bine: Teodor Costescu	311
CXLIX Numai un profesor bătrân (Gheorghe Mateescu)	313
CL Un martir al științei și datoriei (Gheorghe Longinescu)	315
CLI Unul din vremurile bune: Ettore Pais	317

	<u>Pag.</u>
CLII Despre Regele Carol I	319
CLIII Ultima solie a lui Goga	329
CLIV Aceia care a lipsit: Regina Maria	331
CLV N. Condiescu	335
CLVI Emil Socec și biblioteca populară a Bucureș- tilor	336



MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI — 1939